

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университет

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Гуманитарлық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Гуманитарная серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3439

№ 1 (2021)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Гуманитарная серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
KZ46VP400029271

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области истории,
правоведения и общественных наук

Подписной индекс – 76131

<https://doi.org/10.48081/PIOJ2208>

Бас редакторы – главный редактор

Бегимтаев А. И.

к.полит.н.

Заместитель главного редактора

Шамшудинова Г. Т., доктор PhD,

ассоц. профессор

Ответственный секретарь

Турлыбекова А. М., к.и.н., ассоц. профессор

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Акишев А. А.,	д.полит.н., профессор;
Алтыбасарова М. А.,	к.полит.н., доцент;
Ветренко И. А.,	д.полит.н., профессор (Россия);
Шашкова Я. Ю.,	д.полит.н., профессор (Россия)
Дронзина Т. А.,	д.полит.н., профессор (София, Болгария)
Абдикакимов М. Т.,	доктор PhD
Ермаханова С. А.,	к.социол.н.
Сағиқызы А.,	д.филос.н., профессор;
Кожамжарова М. Ж.,	к.филос.н.
Ахметова Г. Г.,	к.филос.н., профессор;
Уызбаева А. А.,	доктор PhD;
Аубакирова С. С.,	доктор PhD
Альмуханов С. Х.,	к.филос.н., профессор;
Кадыралиева А. М.,	доктор PhD;
Манасова М. М.,	доктор PhD;
Ахмеджанова Г. Б.,	д.ю.н., профессор;
Олжабаев Б. Х.,	к.ю.н., ассоц. профессор;
Ишеков К. А.,	д.ю.н., профессор (Россия);
Таштемханова Р. М.,	д.и.н., профессор;
Азербайев А. Д.,	доктор PhD;
Шокубаева З. Ж.	(тех. редактор).

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

МАЗМҰНЫ

«ТАРИХ» СЕКЦИЯСЫ

Пшиценжна-Пизарска Магдалена

Польшадағы қорымдарды археологиялық зерттеу әдістемесі9

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

Акишев А. А., Ичиев С.-Х. М.

ТМД аумағындағы Қазақстанның бітімгершілік
операцияларына қатысуы.....24

Аметаев Д. Б., Темиров А.

Халықаралық қауіпсіздік: тәсілдер мен концептілер.....33

Қалмырзаев Б. А., Битемиров Қ. Т.

Заңтану ғылымдарының жүйесінде «Діни экстремизм»
ұғымының зерделенуі43

Тажибайев Р. Х.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік егемендігін
нығайтудың саяси факторлары54

«ӘЛЕУМЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

Ахметова Г. Е., Бейсенова А. А.

Неліктен студенттер өз білімі үшін жауапкершіліктен қорқады?66

Зүлкәпіл Д.

Шетелдік дағдарыстық орталықтардағы зорлық-зомбылық
құрбандарымен әлеуметтік жұмыс тәжірибелері87

Кабиденова Ж. Д., Турлыбекова А. М.

Қазіргі оптикадағы ұлттық бірегейлік 102

Карасева Н. В.

Әлеуметтік медиа-ды пайдаланудағы жастардың
қалаулымын талдау: ғаламдық және жергілікті мәні 111

Маймакова А. А., Бураканова Г. М.

Бұқаралық ақпарат құралдарының студент жастарға әсері 124

Мирзакулова Г. А., Сарсенова А. Б.

Қазіргі қоғамдағы қарт адамдардың жалғыздығы

және әлеуметтік оқшаулану мәселелері.....	133
Омарова А. Н., Кенжакимова Г. А.	
Орта Азия елдеріндегі «Бақыт» индексі өлшемдеу ерекшеліктері	147
Родионова К. Н.	
Классикалық әлеуметтанудағы гендер мәселесі	158
Санатқанұлы М., Байғабылов Н. О.	
Қазақстан қоғамында нашақорлықтың таралуы: негізгі себептері мен алғышарттары.....	169
Сыздық М. Н., Алимбекова Г. Т.	
Инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат мәселелері бойынша шетелдік зерттеулерге шолу	176
Тлеубаева Н. Д., Сарыбаева И. С.	
Әлеуметтік қызметтердің жаңа платформасын құрудағы шетелдік тәжірибенің салыстырмалы талдауы	191
Сюй Линьши, Шеломенцева В. П., Алтайбаева Ж. К.	
Аймақтың дамуын әлеуметтік-экономикалық жоспарлаудағы өмір сапасын тұрғындармен бағалау	199
Авторлар туралы ақпарат	213
Авторларға арналған ережелер.....	222
Жарияланым этикасы	233

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ «ИСТОРИЯ»

Пищенко-Пизарска Магдалена

Методология археологических исследований могильников в Польше	9
--	---

СЕКЦИЯ «ПОЛИТОЛОГИЯ»

Акишев А. А., Ичиев С.-Х. М.

Участие Казахстана в миротворческих операциях на территории СНГ	24
--	----

Аметеев Д. Б., Темиров А.

Международная безопасность: подходы и концепты	33
--	----

Калмурзаев Б. А., Битемиров К. Т.

Изучение понятия «Религиозный экстремизм» в системе юридических наук.....	43
--	----

Тажибаев Р. Х.

Политические факторы укрепления государственного суверенитета Республики Казахстан	54
---	----

СЕКЦИЯ «СОЦИОЛОГИЯ»

Ахметова Г. Е., Бейсенова А. А.

Почему студенты боятся ответственности за свое обучение?	66
--	----

Зулкапил Д.

Опыт социальной работы с жертвами насилия в зарубежных кризисных центрах.....	87
--	----

Кабиденова Ж. Д., Турлыбекова А. М.

Национальная идентичность в оптике современности	102
--	-----

Карасева Н. В.

Анализ предпочтений использования социальных сетей молодежью: глобальный и локальный контекст	111
--	-----

Маймакова А. А., Бураканова Г. М.

Влияние средств массовой информации на студенческую молодежь	124
---	-----

Мирзакулова Г. А., Сарсенова А. Б. Вопросы одиночества и социальной изоляции пожилых людей в современном обществе	133
Омарова А. Н., Кенжакимова Г. А. Особенности измерения индекса «Счастье» в Центральной Азии.....	147
Родионова К. Н. Гендерная проблематика в классической социологии	158
Санатқанұлы М., Байгабылов Н. О. Распространение наркомании в казахстанском обществе: основные причины и предпосылки	169
Сыздық М. Н., Алимбекова Г. Т. Обзор зарубежных исследований по вопросам социальной политики в области инклюзивного образования.....	176
Тлеубаева Н. Д., Сарыбаева И. С. Сравнительный анализ зарубежного опыта при создании платформы социальных услуг	191
Сюй Линьши, Шеломенцева В. П., Алтайбаева Ж. К..... Оценка населением качества жизни в социально-экономическом планировании развития региона	199
Сведения об авторах.....	216
Правила для авторов	222
Публикационная этика	233

CONTENT

SECTION «HISTORY»

Przysiężna-Pizarska Magdalena Methodology of archaeological research of graves in Poland	9
--	---

SECTION «POLITOLOGY»

Akisev A. A., Ichiev S.-H. M. Participation of Kazakhstan in peacekeeping operations in the territory of the CIS.....	24
Ametaev D. B., Temirov A. International security: approaches and concepts	33
Kalmurzaev B. A., Bitemirov K. T. Studying the concept of «Religious extremism» in the system of legal sciences.....	43
Tazhibayev R. H. Political factors of strengthening the state sovereignty of the Republic of Kazakhstan.....	54

SECTION «SOCIOLOGY»

Akhmetova G. Y., Beissenova A. A. Why do students fear to take responsibility for their own learning?	66
Zulkapil D. Experience of social work with victims of violence in foreign crisis centers.....	87
Kabidenova Zh. D., Turlybekova A. M. National identity in the optics of modernity	102
Karaseva N. V. Analysis of youth's preferences of using social media: global and local context	111
Maimakova A. A., G. M. Burakanova The impact of the media on student youth	124
Mirzakulova G. A., Sarsenova A. B. Issues of loneliness and social isolation	

of the elderly in modern society	133
Omarova A. N., Kenzhakimova G. A.	
Peculiarities of measuring the happiness index in Central Asia	147
Rodionova K. N.	
Gender in classical sociology	158
Sanatkanuly M., Baigabylov N. O.	
Spread of drug addiction in kazakhstani society: main causes and prerequisites	169
Syzdyk M. N., Alimbekova G. T.	
Review of foreign studies on social policy in the field of inclusive education	176
Tleubayeva N. D., Sarybayeva I. S.	
Comparative analysis of foreign experience in creating new platform for social services	191
Xu Linshi, Shelomentseva V. P., Altaibayeva Zh. K.	
Population assessment of the quality of life in the socio-economic planning of the regional development	199
 Information about the authors	 219
Rules for authors	222
Publication ethics	233

«ТАРИХ» СЕКЦИЯСЫ

ГРНТИ 03.41.91

<https://doi.org/10.48081/FLCH8502>

Магдалена Пищценжна-Пизарска*

Опольский университет,
Польша, г. Ополе

МЕТОДОЛОГИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ МОГИЛЬНИКОВ В ПОЛЬШЕ

Археология, как наука, имеет собственную проблематику проведения исследований, относительно которой разрабатывается подходящая методология исследований. Данная наука занимается открытиями в сфере прошлого человека, среды, в которой он работает, живет и умирает. Археология не занимается только лишь обнаружением предметов, которыми человек пользовался; она обнаруживает также археологический контекст, т.е. открывает места, где данные предметы были захоронены. На каждом археологическом объекте исследователь рассматривает исследуемую территорию с точки зрения трех ландшафтов. Первый ландшафт – природный, второй – поселенческий, и третий – ритуальный. Последний из трех ландшафтов связан с наименее изученной сферой – сферой обрядов и ритуалов. Область исследования ритуалов труднее всего интерпретировать, хотя она и кажется наиболее привлекательной среди исследователей. Соответственно, крайне важной является необходимость проведения полевых исследований вдумчиво и правильно. Многолетний опыт проведения полевых исследований позволил выстроить процессы таким образом, дабы облегчить исследование.

Ключевые слова: археология, методология исследований, антропология, кладбище, скелетный, остеология.

Введение

Археология, как наука, имеет свои исследовательские проблемы, которые ученые пытаются анализировать, используя подходящую исследовательскую методологию. Археология занимается открытием человеческого прошлого;

среды, в которой человек живет, работает и умирает. Это наука, которая обнаруживает не только предметы, используемые человеком, но и исторический контекст, а, соответственно, место, где эти предметы были захоронены. На каждом археологическом объекте ученый рассматривает исследуемую территорию под призмой так называемых «трех ландшафтов». Первый ландшафт – природный, второй – поселенческий, и третий – ритуальный. Каждый раз относительно каждого из ландшафтов используется методологию археологических исследований, анализируя потенциал и характер объекта. Природный ландшафт, таким образом, связан с выбором места для поселения, организации захоронения, а также расположения иных объектов, в соответствии с потребностями культур и сообществ, проживающих в конкретный период времени. Второй ландшафт, поселенческий, также связан с выбором места, относительно конкретного общества, как например, общества, ведущего домашнее хозяйство, общества производителей, либо же общества охотников.

Последний из ландшафтов, ритуальный, связан с наименее изученной научной зоной – зоной ритуалов и обрядов. Область исследования ритуалов труднее всего интерпретировать, хотя она и кажется наиболее привлекательной среди исследователей. Каждый из ландшафтов связан с широким спектром исследований, поэтому вспомогательными научными ресурсами в данном случае выступают следующие науки: археоботаника, археозоология, геология, история, этнография, физика и химия, (особенно изотопная химия), антропология и генетика. Ученые – представители вышеприведенных наук сотрудничают между собой в познавательных, исследовательских, а также интерпретационных целях. Археология – одна из многих наук, которая при проведении исследований разрушает культурные слои. Исходя из этого, крайне важно проводить полевые исследования правильно и вдумчиво. Многолетний опыт проведения полевых исследований позволил выстроить процессы таким образом, дабы облегчить исследование.

Методы исследования в археологии¹

Археологическое наследие, говоря простыми словами, не подлежит восстановлению. Это означает равным счетом то, что возврат к ранее исследуемому слою является невозможным. Таким образом, правильная подготовка к исследованию является одним из наиважнейших моментов. Первый шаг – выполнение архивного запроса, дабы установить историю местности. Данный запрос позволяет ученым установить, проводились ли в данной местности исследования ранее и, если да, то каков был их результат (рис. а., б.)².

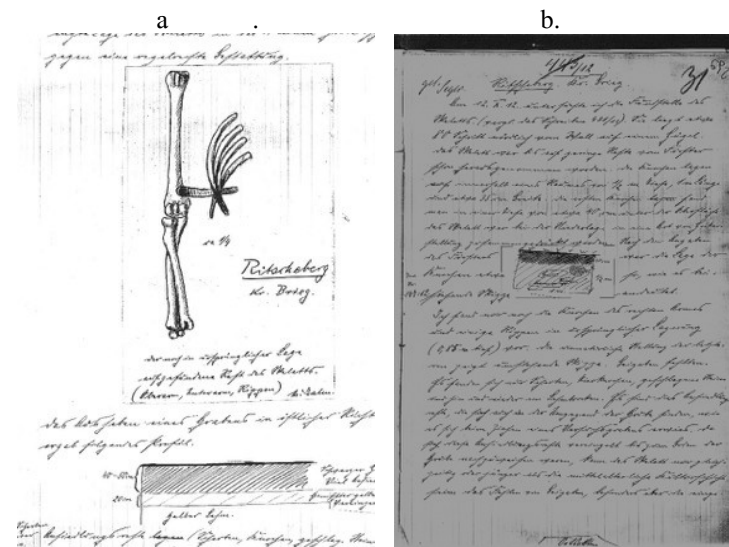

Рисунок 1

Архивный запрос помогает также на дальнейших этапах неинвазивного исследования, так как сопутствует распознаванию топографии археологического слоя, который расположен глубже всех. В данном случае выполняются: аэрофотосъемка, сканирование лидаром, 3D сканирование, а также исследование георадаром. Георадар – это устройство, которое обнаруживает захоронения, изменения плотности почвы, свободные пространства под землей, коридоры и переходы, гробницы, трубы и скопления камней. Георадар также позволяет проникать в бетонные слои, такие как:

¹Методологические и документальные стандарты для археологических исследований и изучения их результатов, документ доступен на веб-сайте Департамента национального наследия Республики Польши и определяет правила проведения археологических исследований, а также хранения полевой документации, что, в свою очередь, дополняет стандарты, указанные в приложении к Постановлению Министра культуры и национального наследия от 9 июня 2004 г. о проведении консерваторских и реставрационных работ, строительных работ, проведения консерваторских и архитектурных исследований, а также других мероприятий относительно археологических памятников, внесенных в реестр археологических памятников, а также археологических исследований и поиска скрытых и заброшенных движимых археологических памятников.

²C. Renfrew, P. Bahn, Археология, Теория, методы, практика. Варшава 2002.

– бетонные стяжки либо же тротуарная плитка. Благодаря высокой разрешительной способности данного устройства, а также при использовании антенны, можно постоянно определять глубину осаднения отдельных структур. Однако, данное устройство не может быть названо идеальным. Георадар требует верификации в полевых условиях, то есть так называемой верификации инвазивной (Рис. 2).

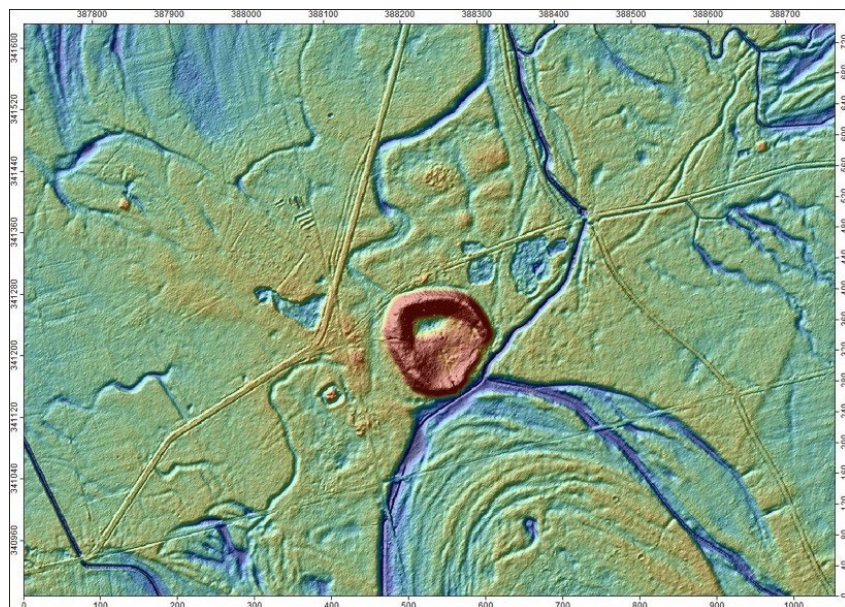

Рисунок 2 – Изображение, сделанное лидаром.
Рычин, округ Олава, проекция на комплекс рычинской цитадели.
Собственная коллекция автора

Так как остеологический материал является хрупким и его легко повредить, либо даже уничтожить, одиночные, коллективные, а также кремированные могилы требуют соблюдения одинаковых мер предосторожности. Сразу же после обнаружения и очистки остеологический материал подлежит документированию (фотографирование, зарисовка, измерение уровня). Под воздействием воды и солнца материал быстро разлагается, а также легко повреждается при механическом воздействии. (Рис. 3, 4). Землю нельзя очищать щеткой так же, как и каркас запрещено очищать влажной щеткой. Границы слоев размываются, что приводит к

последующему искажению интерпретации. Следует помнить, что мы, как ученые, проводим исследования, связанные с захоронением человека, и данные захоронения заслуживают уважения. Важным фактором также является необходимость защиты костного материала от вмешательства третьих лиц, так как в конечном итоге данный материал в любом случае должен быть подвергнут дальнейшим химическим и генетическим исследованиям, а соответственно, любые загрязнения будут препятствовать либо же сделать невозможными проведение данных исследований.

Для работ по очистке остеологического материала используются латексные перчатки, которые следует менять каждый раз при изменении каждой конкретной могилы. При сборе остеологического, геологического, дендрологического и другого материала для анализа следует использовать пакеты с застежкой молнией, перчатки, защитные маски и костюмы, а также следует обеспечить должную маркировку и внесение в полевую инвентаризацию полученных проб.

Рисунок 3 – Раскопки средневекового кладбища в Бычине,
округ Ключборк, фото: М. Пшищенжна-Пизарска

Рисунок 4 – Документирование объекта 503 на кладбище в Бычине, округ Ключборк, фото: М. Пшиценжна-Пизарска.

Геологоразведочные работы

После очистки поверхности следует оформить соответствующую документацию (фотографическую, чертежную, описательную) относительно данного этапа исследования. После документирования следов и контуров могильных ям, которые были обнаружены, следует выбрать соответствующий метод исследования могилы. Процесс исследования должен проходить в пределах видимого контура могильной ямы. Если видны два контура (контур полости и контур гроба) следует придерживаться стратиграфического принципа исследования, т.е. следует исследовать могилу в рамках одного стратиграфического слоя (Рис. 4).

Рисунок 4 – Видны очертания могильной ямы, очищенная поверхность могилы 453 на кладбище в Бычине. Фото: М. Пшиценжна-Пизарска

Геологоразведочные работы следует проводить по принципу использования комбинированных методов: стратиграфического, механического, работая с тонким слоем (1-5 см), тщательно проверяя содержимое, а далее, для уверенности, просеивая содержимое через сито. Во время исследования ведется документация, связанная местонахождением артефактов в раскопках. На каждом этапе исследования и с каждого слоя почвы следует брать соответствующие образцы. Все раскрытое пространство должно быть должным образом очищено и задокументировано, а линии разработки могильной ямы должна быть высчитана с помощью доступного оборудования.

Кости следует обнажить, стараясь сделать видимой каждую из костей, независимо от того, сохранилась ли анатомическая структура или нет. Все кости следует сохранить *in situ*, а также весь процесс анализирования, который имеет местовое время исследования, должен быть должным образом задокументирован (фото, описание).

Геологоразведочные работы следует проводить, начиная от верхушки могильной ямы, с особым вниманием, до момента, пока не будут обнаружены кости. Затем следует приступить к детальному обследованию, основанному на знании анатомии. Археологические памятники, обнаруженные в ходе работ, следует задокументировать *in situ*, либо же следует данные объекты локализовать и провести измерительные работы в рамках могильной ямы с использованием соответствующих измерительных инструментов для данного рода работ. Относительно очищенного костного материала следует прибегнуть к консультации антрополога либо судебного археолога с целью определения причин смерти. Процесс документирования сложен и

подлежит конкретным правилам и рекомендациям, таким как схема скелета и карта могилы. Процесс исследования следует проводить начиная от пальцев ног, заканчивая черепом. При извлечении костей следует отбирать пробы почвы могильной ямы, тщательно обозначая место сбора, которое должно находиться под ступнями, тазом и верхними конечностями, грудной клеткой и черепом. По окончании работ следует очистить дно могильной ямы и взять оттуда пробы почвы, а также пробы почвы слоев под ним³ (Рис 5).

Рисунок 5 – Фото-документация объекта 58 на кладбище в Рычине, округ Олава. Фото: М. Пшищенжна-Пизарска

Подобным образом выглядит также исследование двойных могил. Как правило, факт того, что мы имеем дело с двойной могилой, а не с одиночной проявляется в момент раскрытия могильной ямы, которая намного больше, чем таковая в случае единичного захоронения.

Геологоразведочные работы, тем не менее, должны проходить по схеме, предусмотренной для работ относительно единичного захоронения.

При очистке следует помнить, что все обнаруженные артефакты должны локализоваться в рамках соответствующего захоронения. При массовой очистке артефактов важно придерживаться процедур, предусмотренных для очистки единичных артефактов. Очистку следует начинать от верхней части контура могильной ямы, работая с небольшими участками, пока кости полностью не обнажатся.

³Методология археологических исследований распространяется на все периоды истории, а также на все типы исследуемых археологических памятников. Исследования ведутся как относительно Первой и Второй Мировых Войн, так и относительно Нового времени.

После очистки и документирования артефактов следует поступать так же, как и в случае единичных захоронений. Однако исследование следует проводить с учетом знания анатомической системы, так как кости должны быть поделены относительно каждого из захороненных лиц по отдельности. При обозначении захоронений следует помнить, что **могила** на понятийном уровне не соответствует **захоронению**, а, соответственно, при проведении геологоразведочных работ следует обозначить, что могила содержала более, чем одно захоронение. Также особое внимание следует уделить элементам погребального инвентаря, дабы не перепутать артефакты (Рис. 6).

Рисунок 6 – Объекты братской могилы, находка на средневековом кладбище. Фото: М. Пшищенжна-Пизарска

В случае массовых захоронений (братских могил) ситуация выглядит сложнее. Могилы содержат более, чем две особи. Правильнее было

бы даже сказать, что массовые захоронение, они же братские могилы, являются самыми трудными относительно проведения исследований. Перед проведением геологоразведочных работ следует составить детальный план всех мероприятий, так как братская могила не похожа ни на один другой известный вид захоронений. Когда мы имеем дело с данного рода объектом, вне зависимости от того, к какому периоду истории он относится, а соответственно: имеем ли мы дело с захоронениями бронзового века, оссуариями эпохи раннего средневековья или могилами времен Первой и Второй Мировых Войн (Рис. 7), вышеприведенного требования следует придерживаться. Процедура исследования и документирования должна быть аналогична таковой в случае единичного захоронения. Расположение тел, их сохранность, дефекты костей, неанатомическое расположение могут свидетельствовать о причине смерти.

С целью документирования вышеприведенных данных следует проводить детальный описательный анализ, планиграфию археологических памятников, зарисовки/чертежи отдельных объектов, а также таковые относительно групповом расположении объектов.

Рисунок 7 – Фото-документация братской могилы в Длугомиловицах, округ Кендзежин-Козле. Фото: М. Пшищенжна-Пизарска

Обсуждение и результаты

Оговорив все методологические аспекты исследования следует перейти к анализу документации, подготовленной в рамках моей исследовательской работы. С целью проведения надлежащего анализа могил были составлены карты могил и скелетов, которые являются отправной точкой для составления полевой документации при описании.

На основании карты скелета была подготовлена более детальная карта, адаптированная к потребностям исследователя, которая, в свою очередь, может быть использована им во время полевых работ.

1 Общее описание (вид и название должности, номер должности, округ); номер объекта раскопок (квартал, сотка); локализация скелета в рамках траншеи относительно сторон горизонта; состояние объекта (углубление в могиле разрушено, сохранено/ разборчиво, цвета земли и заполнения), состояние остеологического материала (скелета); расположение скелета в могильной яме; ориентация скелета на оси; глубина залегания скелета относительно могильной ямы и окрестности ямы (от гроба), (пересчитанная по шкале метров над уровнем моря); полное выравнивание костей; выравнивание артефакта, обнаруженного в ходе исследования; указание длины скелета в метрах.

2 Описание состояния сохранности и расположения костей в могильной яме: череп, грудь, ребра, грудина, позвоночник, верхние конечности (подробное описание правой и левой конечности), фаланги пальцев (описание комплектности и их расположения), таз, нижние конечности (подробное описание левой и правой конечности), стопы (расположение, комплектность), аномалии, связанные с анатомическим строением скелета.

3 Характеристика могильной ямы: описание, наполнение (консистенция, цвет, содержимое), размеры и форма ямы, наличие опалубки, обшивки, гроба (булавок, гвоздей), камней; далее следует детально описать дополнительные предметы, найденные при скелете с прописанием их четкого расположения (замеры, выравнивания).

4 Завершающим этапом является процесс исследования костей, под которыми могут располагаться артефакты, и на которых могут быть выявлены травмы и патологии.

5 Предоставление данных относительно: номер инвентаря, рис., номер инвентаря фото, дата исследования, лица, которые проводят исследование и описание объекта.

Относительно каждого объекта следует подготовить полевой перечень массовых археологических памятников, отдельно собранных образцов земли (тех, которые были собраны на определенных местах определенным

способом), органического и остеологического материалов, перечень полевых рисунков/чертежей и фотографий. Каждый перечень должен согласовываться с журналом исследований и нумероваться по отдельности согласно категории проб и образцов.

Следующим этапом являются исследования относительно оссуариев. Методология исследования раскопок подобна. Яма, в которой размещаются кости должна быть задокументирована относительно уровня «потолка» ямы. Каждый этап исследований следует документировать соответствующими рисунками, измерениями, описаниями и фотографиями. Исследование следует начинать с очистки поверхности с одной стороны и продолжать его вплоть до появления остеологического материала. Не стоит возвращаться и загрязнять очищенное место, так как материал из оссуариев более загрязнен и хрупок. Следует придерживаться установленных уровней и глубин проведения исследования. Детальное документирование следует проводить на каждом уровне исследуемого объекта, обеспечивая сохранность костной планиграфии. Также может оказаться, что только на первый взгляд существует неанатомическое расположение, так как кости укладывались в разное время и будучи в состоянии разложения. После снятия задокументированного слоя, очищается следующий слой и документируется аналогично предыдущему. Фото-документация должна содержать, кроме данных относительно раскопки и номера объекта, также номер слоя. Это облегчит антропологический анализ (Рис.8).

Рисунок 8 – Оссуариум, расположенный на территории раннесредневекового кладбища в Рычине, округ Олава.
Фото М. Пшиценжна-Пизарска

Выводы

Археология – это наука, которая, исследуя следы прошлого человека, уничтожает их. Применяя тем не менее соответствующие методологические допущения, мы не только сохраняем культурное наследие, но и передаем информацию о нем будущим поколениям. Методология исследования является неотъемлемым атрибутом работы археолога. Она является основой научного подтверждения прошлого. Культурные ландшафты являются единым целым и анализировать их следует целостно. Благодаря хорошей методологии исследований и соответствующим анализам, предоставленным другими науками, мы имеем возможность выстроить образ прошлого относительно определенной территории и в рамках определенного общества. Археологическое наследие невозобновляемо. Следует очень внимательно проводить исследования, дабы достоверно провести интерпретацию обнаруженных артефактов. Методология исследований – неотъемлемая

часть работы археолога. А археология, в свою очередь, анализирует все данные, полученные в результате исследований, а также рассказывает о людях, живших много веков назад.

Список использованных источников

- 1 Лавецкая, Д. Введение в археология. – Варшава, 2003.
- 2 Ренфрю, Ц., Бан, П. Теории, методы, практика. – Варшава, 2002.
- 3 Кавецкий, Й., Кончевский, П., Швагжик, К., Тщчинский, М. (науч. ред.). Судебная археология в теории и практике. – Вроцлав, 2013.

References

- 1 Ławecka, D. Introduction to archeology. – Warsaw, 2003.
- 2 Renfrew, C., Bahn, P. Archeology. Theories, methods, practice. – Warsaw, 2002.
- 3 Kawecki, J., Konczewski, P., Szwagrzyk, K., Trzciniński, M. (red.nauk.), (scientific editing). Forensic archeology in theory and practice. – Wrocław, 2013.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

Магдалена Пишиценжна-Пизарска*

Ополе университеті,

Польша, Ополе қ.

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

ПОЛЬШАДАҒЫ ҚОРЫМДАРДЫ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

Археология, ғылым ретінде, зерттеу жүргізудің өзіндік проблемалары бар, оған қатысты тиісті зерттеу әдістемесі әзірленуде. Бұл ғылым адамның өткен саласындағы ашылулармен айналысады, ол жұмыс істейтін, өмір сүретін және өлетін зиян. Археология тек адам қолданған заттарды табумен ғана айналыспайды; ол археологиялық контекстті де ашады, яғни бұл заттар жерленген жерлерді ашады. Әрбір археологиялық объектіде зерттеуші зерттелетін аумақты үш ландшафт тұрғысынан қарастырады. Бірінші ландшафт табиғи, екіншісі – қоныстану, үшіншісі – салттық. Үш ландшафттың соңғысы аз зерттелген

саламен байланысты-салт-жоралар мен рәсімдер саласы. Ритуалдық зерттеу саласын түсіндіру қиын, дегенмен бұл зерттеушілер арасында ең тартымды болып көрінеді. Тиісінше, далалық зерттеулерді ойластырылған және дұрыс жүргізу қажеттілігі өте маңызды. Далалық зерттеулердің көпжылдық тәжірибесі зерттеуді жеңілдету үшін процестерді құруға мүмкіндік берді.

Кілтті сөздер: археология, зерттеу әдістемесі, антропология, зират, қаңқа, остеология.

Magdalena Przysiężna-Pizarska*

University of Opole,

Poland, Opole.

Material received on 12.03.21.

METHODOLOGY OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF GRAVES IN POLAND

Archeology, by being a science, has its own research problems. It tries to analyze them using an appropriate methodology. Archeology deals with discovering the human past, likewise the environment, where people live, work and die. We cannot say also, that this is a science, which discovers only objects, that are used by people, while it discovers also an archaeological context, i.e. the place where those objects had been deposited. At each archeological site researcher has to consider an area under the prism of three landscapes: the first one is a natural landscape, the second is settlement one, and the third is ceremonial one. The last landscape is associated mostly with the least studied scientific area – rituals. The sphere of rituals is the most difficult for making interpretations, but it is the most attractive scientifically sphere at the same time. Thus, it is extremely important to conduct a field studies in a proper and thoughtful manner. Many years of field studies' experience allowed to produce such scientific processes, that could facilitate the research.

Keywords: archeology, research methodology, anthropology, cemetery, skeletal, osteology.

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

FTAMP 11.25.35

<https://doi.org/10.48081/VUDU6756>**А. А. Акишев*, С.-Х. М. Ичиев**Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.**ТМД АУМАҒЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ
БІТІМГЕРШІЛІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫНА ҚАТЫСУЫ**

Қазіргі заманғы бітімгершілік оның барлық түрлері мен нысандарындағы превентивті дипломатиядан бастап, барлық ілесіп шығындар мен кемшіліктерге қарамастан, күш-қуатты орынды пайдалануға дейін қарулы қақтығыстарды болдырмаудың, бақылаудың және реттеудің тиімді тәсілі болып табылады. Бітімгершілік операцияларында негіз қалаушы халықаралық-құқықтық нормалардың орындалуы және адам құқықтары мен егемен мемлекеттердің оны жүзеге асыру қаншалықты қиын болса да, бұзылмауы маңызды.

Бітімгершілік Қазақстанның сыртқы саяси бағытының басты басымдықтарының бірі ретінде қаржылық, технологиялық және инновациялық ресурстарды тарту, қоғамды одан әрі демократияландыру үшін қолайлы ахуал қалыптастыра отырып, оңірде де, республиканың ішкі саясатында да оң өзгерістердің дамуына ықпал етеді.

Кілтті сөздер: бітімгершілік, бітімгершілік қызмет, бітімгерлер, сыртқы саясат, ЕҚЫҰ, БҰҰ, ДИАҚБ, АӨСШК, ТМД.

Кіріспе

Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан негізінен әлемнің көптеген елдерімен экономикалық ынтымақтастыққа бағытталған мультивекторлы сыртқы саясат доктринасына сәйкес әрекет етті. Ресейдің халықаралық қатынастарда күшеюі бұрынғы Кеңес Одағының шекарасына жақын жерде тұрақсыздықтың жаңа нүктелерінің пайда болуына түрткі болды және

Қазақстанды да жаңа сын-қатерлер мен қауіптерге жауап беруге мәжбүр етті. Қазақстанның бітімгершілік күш-жігері Орталық Азиямен және посткеңестік кеңістікпен шектеліп қоймай, әлемнің шалғай өңірлеріне де бағытталған.

Посткеңестік кеңістіктегі күрделі қақтығыстық жағдай бітімгершілік сияқты ерекше құбылысты тудырды – қарулы қақтығыс пайда болғаннан кейін жүзеге асырылатын және оны тоқтатуға бағытталған саяси сипаттағы ұжымдық әрекеттер. Қазіргі кезеңде бұл проблема әлі де өзекті болып отыр, өйткені Таулы Қарабақтағы қақтығыстар аяқталмаған, Приднестровьеде бейбітшілікті қолдау жөніндегі операция жалғасуда, мысалы, Солтүстік Кавказда, Украинада, Қырғызстанда шиеленістің жаңа ошақтары пайда болады.

Нәтижелер және талқылау

ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің аумақтарындағы қақтығыстардың алдын алу және оларды шешу іс жүзінде құрылған сәттен бастап ТМД қызметіндегі басымдықтардың бірі болып табылады. Достастық мемлекеттерінің бітімгершілік күш-жігердің қосымшасына әзірлігі 1991 жылғы Алматы декларациясында, 1992 жылғы ТМД-ға қатысушы мемлекеттер арасындағы өзара қарым-қатынастарда күш қолданбау немесе күш қолдану қауіпін төндірмеу туралы декларацияда және 1993 жылғы ТМД-ға қатысушы мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастарда ынтымақтастықты дамыту және сенімді нығайту туралы Ашхабад декларациясында көрсетілген. ТМД шеңберінде ұжымдық бітімгершілік күштер құрылды, олар өткен жылдар ішінде бейбітшілікті қолдау бойынша, атап айтқанда Грузия-Абхаз қақтығысы аймағында және Тәжікстанда бірқатар табысты операцияларды жүзеге асырды [1].

КСРО ыдырағаннан кейін Таулы Қарабақ (Әзірбайжан), Приднестровье (Молдова), Оңтүстік Осетия және Абхазия (Грузия), Тәжікстандағы этносаралық қақтығыс қарулы қақтығыстар кезеңіне өтті. ТМД-ның жоғары органдары құрылған сәттен бастап іс жүзінде туындаған қақтығыстарды шешу және жаңаларын болдырмау үшін саяси, экономикалық, гуманитарлық және әскери сипаттағы алдын-алу шараларын қабылдауға мәжбүр болды. 1992 жылдың 14 ақпанында Минск қаласында Достастық мемлекеттері басшыларының күш қолдануға немесе қауіп төндіруге жол бермеу туралы мәлімдемесі қабылданды.

Бұл қызметті жеделдетуде ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің тиімді кедендік ынтымақтастығы маңызды рөл атқарды және ойнайды, ол да қалыптасу сатысында болды. Ол бітімгершілік контингенттерді, қару-жаракты, техниканы және өзге де материалдық құралдарды қарулы қақтығыстар аймақтарына көшіру кезінде кедендік рәсімдерді онтайландыру

жолымен бітімгершілік операцияларын табысты жүргізуге ықпал етеді деп болжанды.

ТМД елдері бітімгершіліктің ұлттық мүдделерді қорғау және әлемнің түрлі өңірлерінде тұрақтылықты қолдау құралы ретіндегі маңыздылығын түсінеді. Достастық елдерінің бітімгершілік операциялары әлемдік тәжірибені бейресми және табысты пайдаланудың мысалдары болып табылады. Бітімгершіліктің өз тәжірибесін жинақтау, осы тәжірибені ескеретін заңдар қабылдау, басқарудың ведомстводан тыс схемаларын, бітімгершілік операцияларын жүзеге асырудың жарғылары мен әдістемелерін әзірлеу қажеттігі бұрыннан пісіп-жетілді. Сондай-ақ бейбітшілікті қолдау жөніндегі операциялар үшін әскери контингенттердің дайындық деңгейін арттыру туралы мәселе өткір қойылып отыр.

ТМД-ға мүше мемлекеттердің посткеңестік кеңістікте жүргізген әрбір бітімгершілік операциясы бірегей болды, бұл ретте олардың барлығы да табыспен аяқталды. Абхазия, және Карабахе және Приднестровье мен Оңтүстік Осетия бітімгерлік күштері басты нәрсеге қол жеткізе алды – қарама-қайшы тараптарды ажырату, олардың арасындағы шиеленісті болдырмау, бейбітшілікті жаңарту, жағдайды қамтамасыз ету үшін саяси шиеленістерді реттеу және бейбітшілік құру. Тұтастай алғанда, ұжымдық күштер қойған міндеттер қолда бар ресурстар (адами, материалдық-техникалық, қаржылық және т.б.) мүмкіндік беретін көлемде орындалады. Айта кету керек, аталған барлық операциялар барлық қақтығысушы тараптардың өтініші бойынша немесе келісімімен жүзеге асырылды, яғни олар мәжбүрлі түрде болмады.

2002 жылы ресми түрде құрылған Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ), ТМД-ға қарағанда, оған мүше мемлекеттердің әскери-саяси одағы болып табылады. Осы ұйымның алдына қойылған бірлескен аумақтық-экономикалық кеңістікті сыртқы қатерлерден қорғау және терроризмге қарсы бірлескен күрес жөніндегі міндеттерді Ұжымдық Қауіпсіздік Кеңесінің шешімі негізінде Ұжымдық жедел ден қою күштері (ҰЖДК) орындауға тиіс. Алайда, іс жүзінде ұйым әлі күнге дейін тараптардың біріне қатысты әскери агрессия жағдайында елдердің нақты рәсімдік өзара іс-қимыл тетіктерін әзірлемеген, егер елдердің бірінде заңды билік органдары уақытша болмаса, шешімдердің қалай қабылданатыны белгісіз. Іс жүзінде бұл ұйымның қызметі іс жүзінде бірыңғай шешімге келуге дайын болмаған қақтығысушы тараптардың (Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан) қатысушыларының болуымен бұғатталды. Ал Өзбекстанның Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымының құрамынан шығуы 2012 ж. ұйымның халықаралық имиджіне де, бүкіл Орталық Азия өңіріндегі қауіпсіздік жағдайына да теріс әсер етті.

Ұйымның өзінде, ТМД-да және одан тыс жерлерде пайдалануға арналған ҰҚШҰ-ның бітімгершілік әлеуеті заңды түрде БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің санкцияларынан ғана қолданылуы мүмкін. Бұл ретте мүше мемлекеттердің ұлттық контингенттерді бөлу мәселелерінде өз көзқарастары бар, бұл ҰҚШҰ ауқымында белгілі бір саяси-құқықтық қайшылықтарды тудырады. Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрі Д. К. Ахметовтың айтуынша, республиканың жаңа Әскери доктринасының қабылдануына байланысты «Қазақстан тек БҰҰ қамқорлығымен бітімгершілік операцияларына қатысуы мүмкін» [2].

Қазақстанның Тұңғыш Президенті-Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың пікірінше, ҰҚШҰ барлық мемлекеттер оған қатыспаса да, бүкіл ТМД әскери қауіпсіздігінің өзегі болып табылады [3]. Қазақстанның ҰҚШҰ-мен ынтымақтастығы үшін әскери қауіпсіздік мәселелері, әсіресе көршілес Қытайдағы этникалық сепаратизм проблемасына, Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық округіндегі этносаралық қақтығыстарға байланысты аса маңызды болып табылады.

Бұл Қазақстанның ҰҚШҰ-ның әскери тетіктерін: ұжымдық жедел ден қою күштерін (ҰЖДК) және ұжымдық жедел өрістету күштерін (ҰҚШҰ) құруға және олардың жұмыс істеуіне, сондай-ақ ҰҚШҰ-ның салыстырмалы түрде жаңа саласы-бітімгершілікке белсенді қатысуын айқындайды. Қазақстан БҰҰ шеңберінде бітімгершілік операцияларына қатысудың қажетті материалдық базасы мен практикалық тәжірибесіне, сондай-ақ НАТО-мен тығыз ынтымақтастыққа ие.

Экономикалық құрауыш та Қазақстанды ҰҚШҰ-ға қатысуға ынталандырады, өйткені оның жоғары даму қарқыны жақын өткізу нарықтарына-көрші мемлекеттерге тікелей байланысты. ҰҚШҰ-мен өзара іс-қимыл, басқалармен қатар, біздің елімізге айтарлықтай материалдық артықшылықтарға қол жеткізуге мүмкіндік береді: тегін әскери білім алу мүмкіндігі, қару-жарақтың кейбір түрлерін, оқ-дәрілерді, Қарулы күштерді қамтамасыз етудің техникалық құралдарын жеңілдікпен жеткізу мүмкіндігі

Есірткі саудасына қарсы күрес жөніндегі ұйымның қызметін Қазақстан жоғары бағалайды, ол үшін негізгі проблема Ауған есірткілерінің транзиті үшін өңір мемлекеттерінің аумағын пайдалану болып табылады [4]. Бұдан басқа, ҰҚШҰ-ға қатысу Қазақстанға өзінің халықаралық мәртебесін арттыруға мүмкіндік береді.

Украинадағы қақтығыс ТМД-ның барлық елдері үшін саяси ғана емес, сонымен бірге экономикалық қиын проблемаға айналды. Қазақстан билігі бейтараптықты сақтауға және шиеленісіп жатқан қақтығыста біреудің жағын қабылдамауға тырысты. Соған қарамастан, Қазақстанның Сыртқы істер

министрлігі Қырымдағы референдумды «осы автономиялық республика халқының еркін ерік білдіруі» деп анықтайды және қазіргі жағдайда Ресей Федерациясының шешіміне түсіністікпен қарайды.

Фасырлар бойғы бірлікпен, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық одақ сияқты жаңа интеграциялық құрылымдармен байланысты Ресей мен Қазақстанның экономикалық өзара тәуелділігі біздің республикамызды Батыс Ресейге қарсы санкциялардың соққысын сезінуге мәжбүр етті. Қазақстанның Ресеймен тауар айналымы осы екі жыл ішінде 39 %-ға қысқарды, теңге бағамы да Ресейге қарсы санкциялардың ықпалында болды. Дүниежүзілік Банктің 2015 жылғы болжамы бойынша Ресей экономикасы 2015 жылы 3,8 %-ға қысқарады, бұл Қазақстанның экспортына әсер етеді, демек, Қазақстандағы экономикалық өсу мен инфляцияның төмендеуіне алып келеді [5].

Қазақстан мен Украинаның экономикалық қарым-қатынасы да қиын жағдайға тап болды, 2015 жылы екі ел арасындағы тауар айналымы 2013 жылмен салыстырғанда 2 есе қысқарды. Қазақстан билігінің бейтараптықты ұстануға тырысқанына қарамастан, көптеген БАҚ пен Украина билігі өкілдері Қазақстанды Қырымды Ресейдің бір бөлігі деп танығаны үшін айыптады. Бірақ Қазақстан өзінің бітімгершілік қағидаттарын ұстанды және Украинадағы ЕҚЫҰ-ның арнайы мониторингтік миссиясының қызметін қолдау үшін 40 мың доллар бөлді, ол жауынгерлік іс-қимылдарды тоқтату жөніндегі уағдаластықтарды іске асыруға ерекше назар аударады. Қазақстан сондай-ақ Чернобыльдағы «укрытие» қорына қаржылық көмек көрсетті, Украинаның гуманитарлық мұқтаждықтары үшін Қызыл Крест халықаралық комитетіне 30 мың \$ аударды. Және Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев 2015 жылы Украинаның оңтүстік-шығыс аймақтарының тұрғындарына мұқтаждар арасында бөлу үшін Украинаның оңтүстік-шығыс аймақтарының Северодонецк қаласына 380 мың доллардан астам азық-түліктен тұратын гуманитарлық жүк жіберу туралы шешім қабылдады.

Осылайша, Ресей мен Украинаның жақын көршісі және серіктесі ретінде Қазақстан үшін жанжал – бұл күрделі мәселе. Оны шешу үшін біздің еліміз күш салып, бауырлас елдердің дағдарысынан шығу жолдарын іздеуде. Минск келісімдері Минскідегі «Норман төрттігі» саммитінде келісілген және Украинаның шығысындағы қарулы қақтығысты шешу мақсатында Украина, Ресей және Донецк пен Луганск халық республикаларының өкілдерінен тұратын байланыс тобы қол қойған құжат. Н. Ә. Назарбаевтың айтуынша, қақтығыс тараптарымен келісу әрекеті оның қақтығыс тараптарымен әрекеттеріне қатысты, ал келіссөздердің өзі Қазақстанда өтуі керек еді:

«мен барлығын жинау үшін сол жерде кездестім». Өкінішке орай, Украина Минск келіссөздерінің шарттарын орындамайды және Минск келісімдерінің сәтсіздігі үшін жауапкершілік Украинада жатыр, ал Донбассты қайта біріктіру туралы жаңа заң «...қақтығыс «мұздату» кезеңіне енетін параллель шындықты құра отырып, бейбіт реттеуге ықпал етпейді. Арандатулар жоққа шығарылмайды. Бұл заң Минск келісімдерінің мәнін «бұлдыратады». Осы себепті де Назарбаев пен Трамп арасындағы келіссөздер алаңын Қазақстанға көшіру жөніндегі жоспарлар талқыланды, бұл «Минск форматынан мүлдем алыстау үшін бүкіл үдерістің ауысуының символдық белгісі» болып табылады.

Украиналық жанжал – Қазақстан үшін өткір мәселе. Республика посткеңестік кеңістіктегі осы трагедияның барлық салдарын сезінеді. Аталған мәселені Қазақстан Республикасы қабылдай алмайды, сонымен қатар, Қырымның қосылуы орыс халқымен көп таралған қалған облыстарда прецедент жасайды. Қоғамдық пікір Қазақстан ішінде Қырымның қосылуына байланысты бөлінді, осыған байланысты Қазақстан билігі бейтарап тарапты иеленуге және өз мәлімдемелерінде шектелуге ұмтылады.

Орталық Кавказ өңірі Қазақстанның және оның Кавказ бен ТМД-дағы одақтастарының ұлттық қауіпсіздігінің мүдделерін тікелей немесе жанама түрде қозғайтын әскери және әскери-саяси қауіп-қатерлерді туындатуды жалғастыруда. Сондықтан Таулы Қарабахтағы жағдай бұрынғысынша шиеленіс жағдайында қалып отыр, Қазақстанды алаңдатпай қоймайды. Оңтүстік Кавказбен Қазақстанның экономикалық байланыстары басқа серіктестермен салыстырғанда аз, бірақ Мұнай секторы мен газ өндіру өнеркәсібінің дамуына қарай Әзірбайжанмен олар Каспий мұнайы мен газын сату үшін маңызды құбыр желілерінің оның аумағы арқылы өтуіне байланысты көбірек бола бастады. Сонымен бірге Қазақстан мен Армения Еуразиялық экономикалық одақ пен ҰҚШҰ-ның белсенді қатысушылары болып табылады.

2011 жылы Қазақстан ЕҚЫҰ-ның төраға ел ретінде Әзірбайжан мен Арменияға бейбіт келіссөздер үшін диалог алаңын ұсынды. Қазақстан астанасындағы саммиттен кейбір бақылаушылар қақтығысты бейбіт жолмен реттеу процесінде ілгерілеуді күтті. Алайда серпіліс болған жоқ. Тараптардың әрқайсысы үшін бұл жерді иелену мәселесі түбегейлі болып табылады және ешкім одан бас тартпайды. Бұл Армения мен Әзірбайжанның нақты саясаткерлерінің жеңілдіктерге барғысы келмеуі де емес. Мәселе мынада, олар өз халықтарымен келісімге келе алмайды – бұл жылдар ішінде тым көп болды.

Қазақстан осы мәселені шешудің бейбіт жолдарын байсалды және жауапты іздестіруді жақтайды. Біздің еліміз ешқандай этникалық қақтығысты тек әскери жолмен шешу мүмкін емес деп санайды. Бұл жағдайда екі негізгі принциптің арасында қайшылық бар – аумақтық тұтастық және аумақтың қол сұғылмаушылығы құқығы, бір жағынан, ұлттың өзін – өзі анықтау құқығы-екінші жағынан. Осыған байланысты бұл мәселе халықаралық құқық аясында кезең-кезеңімен шешілуі керек.

Қорытынды

Қазақстанның бітімгершілік процестер мен бастамаларға қатысуы біздің мемлекетіміздің сыртқы саясатының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады, ол ТМД кеңістігінде, өңірде және тұтастай алғанда бүкіл әлемде халықаралық деңгейде ұжымдық қауіпсіздіктің қазіргі проблемаларын шешуді белсенді түрде жақтайды. Бұл ҚР-ның бітімгершілік үдерістеріне қатысуының ұлғаюын түсіндіреді. Біздің еліміз БҰҰ-ның, ЕҚЫҰ-ның, басқа да халықаралық ұйымдардың Орталық Азия мен ТМД аумағындағы қақтығыстарды реттеу мен бейбітшілікті қолдауға қатысуын дәйекті түрде кеңейтуді жақтайды. Бұл ретте халықаралық қоғамдастықтың жанжалдарды реттеуге бүкіл әлемде тартылуы неғұрлым маңызды және шығатын қатерлерге барабар болуға тиіс, ал ТМД елдері мен Қазақстанның рөлі қажеттігіне қарай арта түсетін болады. Сондықтан ҚР егемендік, аумақтық тұтастық қағидаттары және мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау негізінде бейбітшілікті қолдау және жанжалдарды реттеу мәселелерін шешу үшін барлық ұйымдар мен бірлестіктер шеңберінде бітімгершілік саласындағы байланыстарды нығайтуды қолдайды.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Никитина, Ю. А.** ҰҚШҰ және ШЫҰ: қауіпсіздік саласындағы өңіршілдік модельдері. – М. : Навона, 2009. – Б. 106–110.
- 2 Қазақстандық әскери күштер бітімгершілік операцияларына тек БҰҰ қамқорлығымен қатысады – Қорғаныс министрі // Интерфакс-Қазақстан. – 2007.
- 3 **Назарбаев, Н. Ә.** Еуразиялық одақ : идеядан болашақ тарихына дейін // Известия. – 2011, 25 қазан.
- 4 Орталық Азия бүгін: қауіп-қатерлер / Сыроежкин К. Л. ред. – Алматы, 2011. – 388 б.
- 5 Қазақстан экономикасы туралы баяндама // Дүниежүзілік қайта құру және даму банкі. – 2015. – Б. 1.

References

- 1 **Nikitina, Yu. A.** ODKB i SHOS : modeli regionalizma v sfere bezopasnosti. – М. : Navona, 2009. – P. 106–110.
- 2 Kazakhstanskiyе voyennyye budut uchastvovat' v mirotvorcheskikh operatsiyakh tol'ko pod egidoy OON – ministr oborony // Interfaks–Kazakhstan. – 2007.
- 3 **Nazarbayev N. A.** Yevraziyskiy soyuz: ot idei k istorii budushchego // Izvestiya. – 2011, 25 oktyabrya.
- 4 Tsentral'naya Aziya segodnya: vyzovy i ugrozy / pod red. Syroyezhkina K.L. – Almaty, 2011. – S. 388.
- 5 Doklad ob ekonomike Kazakhstana // Vsemirnyy bank rekonstruktsii i razvitiya. 2015 g. – P. 1.

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

А. А. Акишев, С.-Х. М. Ичиев*

Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

УЧАСТИЕ КАЗАХСТАНА В МИРОТВОРЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЯХ НА ТЕРРИТОРИИ СНГ

Современное миротворчество во всех его видах и формах от превентивной дипломатии до разумного использования силы, несмотря на все сопутствующие издержки и недостатки, является эффективным способом предотвращения, контроля и урегулирования вооруженных конфликтов. Важно, чтобы в миротворческих операциях выполнялись основополагающие международно-правовые нормы и не нарушались права человека и суверенных государств как бы сложно это ни было осуществить.

Миротворчество, как один из главных приоритетов внешнеполитического курса Казахстана, способствует развитию позитивных изменений как в регионе, так и во внутренней политике республики, формируя благоприятный климат для привлечения финансовых, технологических и инновационных ресурсов, дальнейшей демократизации общества.

Ключевые слова: миротворчество, миротворческая деятельность, миротворцы, внешняя политика, ОБСЕ, ООН, БДИПЧ, СВМДА, СНГ.

A. A. Akishev*, S.-H. M. Ichiev
Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 12.03.21.

PARTICIPATION OF KAZAKHSTAN IN PEACEKEEPING OPERATIONS IN THE TERRITORY OF THE CIS

Modern peacekeeping in all its forms and forms, from preventive diplomacy to the reasonable use of force, despite all the attendant costs and disadvantages, is an effective way to prevent, control and resolve armed conflicts. It is important that in peacekeeping operations the fundamental international legal norms are fulfilled and the rights of human and sovereign states are not violated, no matter how difficult it may be to implement.

Peacekeeping, as one of the main priorities of Kazakhstan's foreign policy, contributes to the development of positive changes both in the region and in the internal policy of the republic, creating a favorable climate for attracting financial, technological and innovative resources, and further democratizing society.

Keywords: peacekeeping, peacekeeping, peacekeepers, foreign policy, OSCE, UN, ODIHR, CICA, CIS.

FTAMP 11.25.07

<https://doi.org/10.48081/NFYV1484>

Д. Б. Аметеев*, А. Темиров

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК: ТӘСІЛДЕР МЕН КОНЦЕПТІЛЕР

«Қырғи қабақ соғыстың» аяқталуы, Кеңес Одағының ыдырауы және 20-ғасырдың аяғы мен 21-ғасырдың басындағы басқа да драмалық оқиғалар халықаралық қауіпсіздік жүйесінде түбегейлі өзгерістерге, сондай-ақ оны ғалымдар мен сарапшылар қауымдастығының қабылдауына әкелді. Ұлттық және халықаралық қауіпсіздік мәселелері саясаткерлер, әскери, ғалымдар мен сарапшылардың жіті назарында болды. Екі қоғамдық-саяси жүйе арасындағы қарама-қайшылықтың аяқталуы неғұрлым тұрақты және қауіпсіз әлемнің пайда болуына әкелмегендігі қауіпсіздік мәселелеріне ерекше назар аударады. «Қауіпсіздік» категориясы халықаралық қатынастар теориясындағы ең үлкен қарама-қайшылықтардың бірі болып табылады. Осы немесе басқа ғалымның концептуалды, сондай-ақ саяси және идеологиялық преференцияларына байланысты бұл ұғымды түсіндіруге көзқарастар әртүрлі болады.

Кілтті сөздер: халықаралық қауіпсіздік; әлемдік қоғамдастық; әскери күш; қауіпсіздікке әскери емес қауіптер; халықаралық қауіпсіздік факторлары; халықаралық құқық; халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету құралдары; халықаралық қауіпсіздік жүйесінің компоненттері; халықаралық қауіпсіздік құқығының көздері.

Кіріспе

Халықаралық қауіпсіздік мәселесі адамзат тарихындағы басты мәселелердің бірі болып табылады. Мұны көптеген бейбітшілік келісімдері растайды. «Қырғи қабақ соғыс» аяқталғаннан кейін әлем қауіпсіз бола алмады. Ал өзгеріп жатқан әлемде кейбір тәуекелдер мен қауіптер басқаларымен алмастырылады немесе қауіп дәрежесі бойынша өзгереді.

Халықаралық қауіпсіздік қауіп-қатерлерінің пайда болуының ішкі және сыртқы себептерін бейтараптандыру үшін оның қалыптасқан архитектурасын, теориялық және практикалық заңдылықтарын бейтарап объективті талдау жаңа мыңжылдықта халықаралық қауіпсіздік стратегиясын қамтамасыз етудегі шұғыл қажеттілікке айналады.

Нәтижелер және талқылау

Саяси ғылым қауіпсіздік саласындағы негізгі ұғымдарды анықтауға бірқатар жалпы тәсілдерді жасады. Ғылыми әдебиеттерде «қауіпсіздік» ұғымына қатысты терминдердің әртүрлі анықтамалары келтірілген.

«Қауіпсіздік» термині халықаралық-саяси дискурста салыстырмалы түрде кеш – 20-ғасырдың 20-30 жылдары енді. Жалпы алғанда, бұл белгілі бір сапада белгілі бір жүйенің болуын тоқтата алатын, яғни оған зиян келтіретін жағдайлар мен факторлардың болмауын білдіреді.

Қауіп деп сыртқы күштер тарапынан жүйеге (әлеуметтік, саяси, экономикалық және т.б.) деструктивті әсер етудің объективті мүмкіндігі түсініледі, нәтижесінде оған айтарлықтай зиян келуі мүмкін. Қауіп-қатер біреудің тарапынан қасақана жасалған әрекеттердің мақсатты нәтижесі ретінде қаралады және табиғи шығу тегі болуы мүмкін, сондықтан ол байқаусызда болуы мүмкін [1].

Қауіп-қатер – бұл тікелей қауіп, оның көзі тікелей немесе жанама дәл орнатылуы мүмкін. Қауіп оған қарсы бағытталған адамдар тарапынан тез әрекет етуді талап етеді. Тәуекелдер – бұл сақтандыру шаралары немесе алдын-алу шаралары қабылданған ықтимал қауіптер [2].

Тәуекел – бұл зақымдану ықтималдығы. Алайда ықтимал залалды анықтаудың мүлдем объективті және сөзсіз өлшемдерін анықтау мүмкін емес. Тәуекелдер туралы түсініктер саяси және ғылыми ортада пікірталастар нәтижесінде қалыптасады [3].

Осалдық – бұл әлеуметтік жүйенің қауіпсіздік жағдайы индикаторларының бірі, ол сыртқы сын-тегеуріндер алдында оның әлеуетті қорғалмағандығын куәландырады.

Қауіп көздері – бұл өздігінен пайда болып, белгілі бір жағдайларда зиянды қасиеттерді анықтайтын жағдайлар мен факторлар. Генезисі бойынша қауіп көздері табиғи, техногендік және әлеуметтік шығу тегіне ие болуы мүмкін.

Әлеуметтік-мәдени өрістерге қауіпсіздіктің енуі осы тұжырымдаманың лингвистикалық негіздеріне жүгінген кезде айқын көрінеді. Сонымен, қауіпсіздік, мәдени контекстке байланысты, мыналарды қамтуы мүмкін:

- қауіпсіздік (ағылшын тіліндегі social security);
- сенімділік (seguridad – seguro испан тілінде);

– сақтандыру (итальян тілінде sicurezza, assicurazione – сақтандыру немесе қауіпсіздік);

– тыныштық (bezpieczeństwo поляк тілінде);

– қатердің болмауы (орыс тілінде).

Сарапшылар қауіпсіздіктің екі түрін ажыратады:

– қауіптің гипотетикалық болмауы, қандай да бір сілкіністер мүмкіндігінің өзі;

– қоғамның қауіптерден нақты қорғалуы, оларға сенімді қарсы тұру қабілеті.

Әлеуметтік организмдердің кеңістіктік-географиялық өзара әрекеттесуіне сәйкес қауіпсіздіктің келесі салыстырмалы тәуелсіз деңгейлері бөлінеді: жаһандық, аймақтық және ұлттық (мемлекеттік).

Халықаралық қатынастар теориясының көптеген заманауи мектептері «халықаралық қауіпсіздік» феноменін тек әскери-саяси салаға жатады деп қарастыруды тоқтатты. Ғылым мен қоғамда «қатан» (әскери) ғана емес, «жұмсақ» (әскери емес) факторларды – экономикалық, әлеуметтік, демографиялық, экологиялық, мәдени, ақпараттық және т.б. ескеретін халықаралық қауіпсіздіктің көп өлшемді және кешенді анықтамасы жатыр.

Әлемнің көптеген елдерінің ғылыми қоғамдастығы мен саяси элиталары қазіргі уақытта толық ауқымды соғыс мүмкін емес деген көзқарасты ұстанады және халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің әскери емес факторлары рөлінің артуын атап өтеді.

Қазіргі жағдайларда халықаралық қауіпсіздік жүйесі әскери қатығыстардың алдын алу, оларды оқшаулау, саяси, экономикалық және әскери-стратегиялық қайшылықтарды саяси жолмен реттеу үшін құрылатын және жұмыс істейтін қауіпсіздіктің негіз қалаушы қағидаттарының, мемлекетаралық тетіктер мен құрылымдардың, халықаралық-құқықтық нормалардың, көпжақты шарттар мен басқа да элементтердің жиынтығын, сондай-ақ халықаралық, әсіресе әскери қызметті бақылаудың арнайы режимін және ақпараттың тиісті режимін қамтиды.

Халықаралық қауіпсіздік – бұл барлық мемлекеттердің халықаралық құқықтың негізгі принциптері мен нормаларын сақтауға негізделген халықаралық қатынастар жүйесі.

Халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басты тәсілдері:

– мүдделі елдер арасындағы өзара қауіпсіздікті қамтамасыз ету туралы шарттар;

– елдердің көпжақты одақтарға бірігуі;

– халықаралық қауіпсіздікті қолдау үшін дүниежүзілік халықаралық ұйымдар, өңірлік құрылымдар мен институттар;

– демилитаризация, демократия және халықаралық саяси тәртіпті ізгілендіру, халықаралық қатынастарда құқық үстемдігін орнату.

Қауіпсіздік жүйесі субъектілерінің санына байланысты бір-бірімен бәсекелес төрт модель ерекшеленеді.

Бірполярлы қауіпсіздік жүйесі. Осы модельге сәйкес, Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Америка Құрама Штаттары халықаралық қатынастарда «күш вакуумының» пайда болуына жол бермеу үшін әлемдік көшбасшылықтың «ауыртпалығын» көтеруге мәжбүр болған жалғыз держава болып қала берді. «Қырғи қабақ соғыс» аяқталғаннан кейін американдық гегемонияның негізділігі туралы тезисті реалистер ғана емес, сонымен бірге неолибералдардың бір бөлігі, ең алдымен американдықтар ұстанады, олар супер держава ретінде көшбасшы болмаған кезде, басқа елдер жаһандық өзара тәуелділік дәуірінің күрделі мәселелерін шеше алмайтындығын дәлелдейді [4].

Бірполярлы модель Америка Құрама Штаттары бастаған әскери-саяси одақтар жүйесін күшейтуді білдіреді. Атап айтқанда, НАТО халықаралық қатынастардың трансатлантикалық ішкі жүйесінде тұрақтылықты қамтамасыз етуі, АҚШ пен Еуропа мемлекеттері арасындағы стратегиялық салада өзара іс-қимыл жасауы, Еуропада американдық әскери қатысуды қамтамасыз етуі және осы континенттегі қақтығыстардың алдын алуға кепілдік беруі керек деп саналады [5].

«Державалардың концерті». Кейбір сарапшылар халықаралық қауіпсіздіктің ең жақсы моделі бірнеше ұлы державалардың одағы болар еді деп санайды. Мысал ретінде олар Наполеон соғыстарынан кейін Еуропаның құрылымын анықтаған қасиетті одақты келтіреді. Қазіргі әлемде мұндай одақ әлемдегі тұрақтылықты сақтау үшін де, жергілікті қақтығыстардың алдын алу және реттеу үшін де жауапкершілікті өз мойнына алады. Бұл модельді қолдаушылардың пікірінше, оның артықшылығы – ондаған немесе тіпті жүздеген мүшелері бар ұйымдарға (мысалы, БҰҰ) қарағанда, «державалардың концерті» аясында позицияларды үйлестіру және шешім қабылдау оңайырақ [6].

Көпполярлы модель. Кейбір сарапшылардың пікірінше, қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейін әлемде бір полярлы емес, көп полярлы жүйе пайда болды. Олардың пікірінше, АҚШ көшбасшылығы көбінесе қиялды және негізсіз. ЕО, Жапония, Қытай, Үндістан, Ресей, АСЕАН сияқты мүшелер АҚШ-тың күшін мойындай отырып, халықаралық істерде өз бағытын жиі американдықтармен сәйкестендірмейді.

Қарастырылып отырған модельді сынға ала отырып, оның қарсыластары бұл халықаралық қатынастарда тұрақтылық әкелмейді дейді. Өйткені, ол

тиісті жүйені «күш орталықтары» арасындағы мәңгілік бәсекелестіктің өрісі ретінде түсіндіреді және мұндай түсіндіру қақтығыстарға және ықпал ету салаларын үнемі қайта бөлуге әкелуі мүмкін [7].

Ғаламдық (әмбебап) модель. Бұл модельдің негізінде халықаралық қауіпсіздікті тек жаһандық деңгейде және әлемдік қоғамдастықтың барлық мүшелерінің қатысуымен қамтамасыз етуге болады деген түсінік жатыр. Бір нұсқа бойынша, мұндай үлгіні жасау барлық елдер мен халықтар жалпыадамзаттық құндылықтардың қандай да бір минимумын ұстана бастағанда және бірінғай басқару жүйесі бар жаһандық азаматтық қоғам пайда болғанда ғана нақты болады [8]. Аз радикалды түсіндірулерге сәйкес, бұл қазіргі халықаралық ұйымдар жүйесінің және БҰҰ-ның жетекші рөліндегі халықаралық қауіпсіздік режимдерінің біртіндеп эволюциясының нәтижесі болады [9]. Бұл модель негізінен глобалистердің әртүрлі мектептері арасында танымал, бірақ саяси элиталар деңгейінде ол ерекше әсер етпейді. Бұл модельдің қарсыластары оны ең алдымен «аңғалдық», «романтизм» және «реалистік емес» үшін сынайды [10].

Халықаралық қауіпсіздік жүйелеріне қатысушылар арасындағы қатынастардың сипатына сәйкес құрылған модельдер бар. Осындай үш модель ең танымал-ұжымдық, әмбебап және кооперативті қауіпсіздік.

Бірлескен қауіпсіздік моделі, оны жасаушылар мен қолдаушылардың пікірінше, алдыңғы екеуінің жақсы жақтарын біріктіреді. Бір жағынан, ол халықаралық қауіпсіздіктің көп өлшемді сипатын мойындайды, ал екінші жағынан басымдықтардың белгілі бір иерархиясын белгілейді және халықаралық акторларды бірінші кезектегі міндеттерді шешуге бағыттайды. Бұл модель даулы мәселелерді шешудің бейбіт, саяси құралдарын артық көреді, бірақ сонымен бірге әскери күш қолдануды жокқа шығармайды (тек соңғы құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар превентивті дипломатия мен бітімгершілік құралы ретінде де) [11]. Бұл модель әртүрлі әлеуметтік және өркениеттік құрылымы бар мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық пен байланыстарды қолдайды және сонымен бірге нақты мәселелерді шешуде әскери-саяси одақтардың қолданыстағы жүйесіне сүйене алады. Ұлт – мемлекетті халықаралық қызметтің негізгі субъектісі ретінде тани отырып, бұл модель халықаралық және трансұлттық ұйымдардың әлеуетін пайдалануға көп көңіл бөледі.

Халықаралық қауіпсіздік стратегиясы ұлттық басымдықтар мен әлемдік қоғамдастық мүшелерінің қауіпсіздік стратегиялары негізге алына отырып қалыптастырылады. Көптеген зерттеушілер халықаралық қауіпсіздік стратегиясын «халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қағидаттары мен нормаларын дамытудың негізгі бағыттары» деп анықтайды [12].

Халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету стратегиялары шартты түрде екі топқа бөлінеді: дәстүрлі және жаңа (заманауи). Қазіргі заманғы стратегиялар мен дәстүрлілердің басты айырмашылығы – өз міндеттеріне қол жеткізудің негізгі әдісі ретінде қарулы күштерді пайдаланудан бас тартудың міндетті принципін болуы.

БҰҰ-ның адамзат дамуының 1994 жылғы есебі (UNDP) [13] адамның және жалпы адамзаттың қалыпты дамуы үшін қажет әр түрлі қауіпсіздік түрлерін анықтайды:

- экономикалық қауіпсіздік;
- азық-түлік қауіпсіздігі;
- экологиялық қауіпсіздік;
- жеке қауіпсіздік;
- денсаулық қауіпсіздігі;
- саяси қауіпсіздік;
- физикалық қауіпсіздік және т.б.

Сарапшылардың пікірінше, қауіпсіздіктің жекелеген түрлерін іске асыру шарттарының басым бөлігі халықаралық қатынастар тәжірибесіне сүйене отырып, мұндай мемлекеттер рөлінің азаюымен байланысты болады [14].

«Жұмсақ күшті» қолдана отырып қауіпсіздікті қамтамасыз ету стратегиясы 20-ғасырдың 90-жылдарында пайда болды және «қатты күш» – бұл елдің әскери және экономикалық күшінен туындаған, жауды қару-жарақпен, экономикалық қысыммен және агрессивті мінез-құлықпен жазалауға және қорқытуға бағытталған мәжбүрлеу қабілеті. Ал «жұмсақ күш», сайып келгенде, одақтастық қатынастарға қызығушылық танытатын тараптардың ерікті қатысуы негізінде қалаған нәрсеге қол жеткізу мүмкіндігін білдіреді. «Жұмсақ күш» үш бөліктің туындысы ретінде анықталады: мемлекеттің мәдениеті – бұл басқаларға тартымды болуы мүмкін элементтер, оның ішкі және сыртқы саяси құндылықтары және мемлекеттің сыртқы саясаты заңды және моральдық тұрғыдан негізделген болуы керек [15].

«Жұмсақ күш» стратегиясын қолдаушылар келесі дәлелдерді қолдайды:

- өз мүдделеріне қол жеткізудің ерекше бейбіт тәсілі;
- идеялар мен мәдениеттер арасындағы бәсекелестік адамзат үшін ең жақсысын ашады;
- басқа стратегиялармен салыстырғанда ресурстар шығындарының төмен деңгейі.

Сыншылар келесі қарсы пікірлерді келтіреді:

– бар қатығыстарды тыныштандыру үшін «жұмсақ күш» құралдарының болмауы. Күш қолдану мүмкіндігі әлі күнге дейін бірқатар қатығыстарда негізгі тежегіш болып табылады;

– жаппай қырып-жою қаруын және басқа да әскери қауіптерді белсенді түрде тарату ірі мемлекеттерге «қатаң» күш әдістерінен бас тартуға мүмкіндік бермейді.

«Қатты күш» және «жұмсақ күш» стратегияларының «жағымды» және «жағымсыз» жақтарын өлшеп, кейбір сарапшылар ымыраға келуді ұсынды – «ақылды күш» (smart power) жаңа тұжырымдамасы. Бұл тұжырымдама Б. Обаманың сайлау науқанында пайда болды және оның Америка Құрама Штаттарының сыртқы саяси саясатын дамыту туралы көзқарасы мен ұсыныстарын сипаттады. Американдық реалист-неоконсерваторлар мен либерал-демократтардың ұстанымдарын татуластыру міндеті негізге алынды: 21-ғасырдың қиындықтарына қарсы күресте күш қолдану қажеттілігін жоққа шығармай «ақылды күш» қолдануға негізделеді. Осы мақсатта американдық саясаттанушы, халықаралық мәселелер бойынша жетекші сарапшы Джозеф Най билікті басқалардың мінез-құлқын анықтау мүмкіндігі ретінде түсінуге сүйене отырып, сыртқы саясатты жүзеге асырудың үш негізгі әдісін шығарды [16]:

- мәжбүрлеу;
- параға сатып алу;
- тартымдылық.

Бірінші және екінші әдіс «қатаң күш» тұжырымдамасынан туындайды, ал үшіншісі мәдениеттің үстемдігі, өмір сүрудің жоғары деңгейі, биліктің заңдылығы және т.б. арқылы «жұмсақ күшті» көрсетеді.

«Ақылды күш» тұжырымдамасына экономикалық ұсыныс ретінде әскери бюджет баптарын дипломатиялық қызмет пен мәдени экспансияға байланысты баптардың пайдасына қайта бөлу ұсынысы ұсынылды.

Қорытынды

«Жұмсақ», содан кейін «ақылды күш» ұғымдары халықаралық қатынастардағы заманауи желілік тәсілдерге айтарлықтай әсер етті. 21-ғасырда, ақпарат жаһандағы маңызды ресурстардың бірі болған кезде, желілік кеңістіктегі ойластырылған саясат қауіпсіздік пен мемлекеттің ықпалының өсуінің шарттарының бірі болып табылады. «Ақылды күш» желілік құралдарының бірі американдық «желілік дипломатия» тұжырымдамасы болып табылады, ол АҚШ-тың сыртқы істер министрлігі Америка Құрама Штаттарының позициясын түсіндіру және насихаттау үшін басқа елдердегі интернет пайдаланушыларымен байланыса алатын құралдар мен әдістер жиынтығымен анықталады [17]. АҚШ желілік салада сенімді артықшылыққа ие және мұндай саясат айтарлықтай теңгерімсіздік тудырады

және әртүрлі мемлекеттердің позицияларын ақпараттық жариялаудың тепендігін бұзады.

Пайдаланған деректер тізімі

1 «Мягкие» и «жесткие» вызовы безопасности в Приволжском федеральном округе. Аналитический доклад под редакцией А.С. Макарычева. – Нижний Новгород : IREX & BECA, 2001. – С. 15-16.

2 **Nico Stehr**. The Fragility of Modern Societies. Knowledge and Risks in the Information Age. – London – Thousand Oaks – New Delhi : SAGE Publications, 2001. – P. 144–146.

3 **Celeste A. Wallander**. The Multiple Dimensions of Russian Threat Assessment. PONARS Policy Memo Series. – № 199, April, 2001.

4 **Nye, J.** Bound to Lead : The Changing Nature of American Power. – N. Y., 1991.

5 **Макаров, Д.** Расширение НАТО подтолкнет Россию к реформам // Аргументы и факты. – 1997. – № 22.

6 **Camilleri, J.** Alliances and the Emerging Post-Cold War Security System. – Leaver R., Richardson J. (eds.) The Post-Cold War Order : Diagnoses and Prognoses. Boulder, Co. – 1993.

7 **Коликов, Н.** Россия в контексте глобальных перемен. // Свободная мысль. – 1994. – № 2–3.

8 **Шахназаров, Г. Х.** Восток и Запад: самоидентификация на переломе веков. Свободная мысль. – 1995. – № 8.

9 **Уткин, А.** Россия и Запад: проблемы взаимного восприятия и перспективы строительства отношений. – М., 1995.

10 **Поздняков, Э. А.** Философия политики. В 2-х томах. – М., 1993.

11 **Зимин, П.** 2002. Вызов глобализации. – Русский журнал (<http://www.russ.ru/politics/20020212>)

12 **Bosco David L.** Five to Rule Them All: The UN Security Council and the Making of the Modern World. – N. Y., 2009. – P. 134.

13 Human Development Report UNDP (1994). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters/>

14 **Радиков, И. В.** Безопасность человека: реальность или фикция // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2010. – № 4. – С. 6–11.

15 **Наумов, А.** Фактор мягкой силы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1264505208&archive=1264505697&start_from=&ucat=14&

16 **Nye, J.** Smart power // New Perspectives Quaterly. – Vol. 26. – 2009, is. 2. – P. 7–9.

17 IT Strategic Plan: Fiscal Years 2011–2013 Digital Diplomacy. US Department of State. 2010. – [Electronic resource]. – <http://www.state.gov/m/irm/rls/148572.htm>

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

Д. Б. Аметаев, А. Темиров*

Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

МЕЖДУНАРОДНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: ПОДХОДЫ И КОНЦЕПТЫ

Окончание «холодной войны», распад Советского Союза и другие драматические события конца 20 – начала 21 веков привели к радикальным изменениям в системе международной безопасности, а также ее восприятие экспертно-аналитическим сообществом. Проблемы национальной и международной безопасности стали предметом пристального внимания со стороны политиков, военных, ученых и экспертов. Особую актуальность проблемам безопасности придает тот факт, что окончание конфронтации между двумя общественно-политическими системами не привело к возникновению более стабильного и безопасного мира. Категория «безопасность» является одной из самых спорных в теории международных отношений. В зависимости от концептуальных, а также политико-идеологических предпочтений того или иного ученого подходы к трактовке этого понятия сильно различаются.

В работе исследуется специфика современного состояния международного сообщества и его права. Дается обзор современных тенденций и подходов к праву международного сообщества.

Ключевые слова: международная безопасность; мировое сообщество; военная сила; невоенные угрозы безопасности; факторы международной безопасности; международное право; средства обеспечения международной безопасности; компоненты системы международной безопасности; источники права международной безопасности.

D. B. Ametaev*, A. Temirov
Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 12.03.21.

INTERNATIONAL SECURITY: APPROACHES AND CONCEPTS

The end of the Cold War, the collapse of the Soviet Union and other dramatic events of the late 20th and early 21st centuries led to radical changes in the international security system, as well as its perception by the expert and analytical community. The problems of national and international security have become the subject of close scrutiny from politicians, military, scientists and experts. The fact that the end of the confrontation between the two socio-political systems did not lead to the emergence of a more stable and secure world makes the security problems especially urgent. The category «security» is one of the most controversial in international relations theory. Depending on the conceptual and political and ideological preferences of a particular scientist, approaches to the interpretation of this concept differ greatly.

This work examines the specifics of the current state of the international community and its law. An overview of modern trends and approaches to the law of the international community is given.

Keywords: international security; global community; military force; non-military security threats; factors of international security; international law; means of ensuring international security; components of the international security system; sources of international security law.

FTAMP 10.17.53

<https://doi.org/10.48081/LIII8005>

Б. А. Қалмырзаев^{*1}, Қ. Т. Битемиров²

¹Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.

²Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

ЗАҒТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ЖҮЙЕСІНДЕ «ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ» ҰҒЫМЫНЫҢ ЗЕРДЕЛЕНУІ

Аталмыш мақалада «діни экстремизм» ұғымына тікелей зерттеу жүргізген бірқатар сарапшылардың тиісті анықтамаларына зер саламыз.

Жастар арасындағы діни экстремизмнің алдын алудың мәселелерін зерделеу бүгінгі таңдағы өзекті мәселе болып табылады. Өйткені, діни экстремистік және террористік ұйымдар, сондай-ақ деструктивті діни ұйымдар өздерінің әуелгі идеялық жақтастары ретінде, өзге үлкендерге қарағанда жастарды санайды. Себебі, олардың санасы қалыптаса қоймағандықтан, өзіндік діни иммунитеті болмағандықтан, әрі олардың саналарына өз идеялары мен көзқарастарын, сенімдерін орнықтыруға қолайлы, көңілші әлеуметтік топ болып келеді. Бір жағынан көптеген діни экстремистік және террористік ұйымдар, сондай-ақ деструктивті діни ұйымдар жастарды басты назарға алады.

Осы тұста, ерекше айта кетер жайт, бүгінгі заңтану ғылымы жүйесінде «діни экстремизм» ұғымының зерделенуі бойынша біршама ілгерлеушілік бар. Бұл ретте, ілгерлеушіліктің нақты дәлелі ретінде аталған ұғымының өзіндік табиғаты шынайы діннің табиғатынан шықпайтындығы болады. Яғни бірқатар зерттеушілер осы жағын дәлелді тұжырымдармен дәлелдей алды деп түйінді жасаймыз. Демек, діни экстремизмнің құқықтық табиғаты көрсетілген.

Кілті сөздер: дін, діни экстремизм, фанатизм, терроризм, радикализм, деструктивті культтер, экстремистік ұйымдар.

Кіріспе

Экстремизм термині сөзбе-сөз (лат. *extremisme* – шеткі) орталықтан ауытқу, белгіленген жерден тыс кету дегенді білдіреді, сонымен қатар,

қоғамдағы тәртіп пен нормаларды жоққа шығару ретінде анықталады. Экстремизм бұл әруақытта әр қалай көрініс беретін өте күрделі құбылыс. Оған анықтама беруде эксперттік ортада әртүрлі түсінік бар. Оны екі топқа бөлуге болады: бірінші топ экстремизмді бір созбен негативті және әлеуметтік қауіпті құбылыс деп бағалайды. Бұл бағытты ұстанушыларды «консерваторлар» деп белгілеуге болады. «Консерваторлар» бағытындағылар негізінен ғылыми академиялық орта, сонымен қоса құқық қорғау органдарының қызметкерлері.

Зерттеушілердің бір бөлігі бұл мәселені салыстырмалы түрде, жіктеп қарастыруға тырысады.

Зерттеудің нысаны: діни экстремизм ұғымының зерделенуі, құбылыс ретінде таралуы.

Зерттеудің пәні: заңтану ғылымдарының жүйесінде діни экстремизм ұғымының зерделенуі

Максаты: «Діни экстремизм» ұғымы қазіргі уақытта әр түрлі ғылым салалары бойынша талқыланып жатқандығы рас. Әрине бұл құбылыс кешенді, объективті, жан-жақты зерттелу деңгейінде емес. Оның мынандай негізгі себептері мен күрделі мәселелері бар: біріншіден, әлі күнге дейін әр түрлі ғылым салаларының зерттеу жұмыстары кешенді түрде жүргізілмеуі; екіншіден, аталмыш ұғымның мәнін түсінудегі түрлі талқылаудың орын алуы; үшіншіден, «діни экстремизм» ұғымына қатысты ғылыми пікір-таластардың теология мен ғылым салаларының арасында туындауы; төртіншіден, оны зерттеудің теориялық-әдістемелік және тәжірибелік аспектілерінің кешенді түрде жүйеленбеуі; бесіншіден, осы құбылыстың халықаралық сипат алуы. Міне, осындай себептер мен күрделі мәселелердің орын алуы, сонымен қатар олардың әлі де реттеліп шешілмеуі «діни экстремизм» ұғымының кешенді түрде талқылануына кедергілер келтіретіндігі ақиқат. Соған қарамастан «діни экстремизм» ұғымына қатысты мәселелерді зерттеуге тиісті ғылым салалары бойынша талқылануы мен оны зерттеушілердің талдаулары аталмыш мақалада жан-жақты қарастырылады.

Міндеттері:

– діни экстремизмнің пайда болуына себеп болатын факторларға шолу жасау;

– заңтану ғылымдарының саласында туындайтын діни экстремизмнің қалыптасуы мен дамуын зерттеу.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Экстремизм термині сөзбе-сөз (лат. *extremus* – шеткі) шектен тыс көзқарастар мен әрекеттерді ұстану, қоғамдағы тәртіп пен нормаларды жоққа шығару ретінде анықталады. Экстремизм бұл әруақытта әр қалай

көрініс беретін өте күрделі құбылыс. Оған анықтама беруде эксперттік ортада әртүрлі түсінік бар. Оны екі топқа бөлуге болады: бірінші топ экстремизмді бір созбен негативті және әлеуметтік қауіпті құбылыс деп бағалайды. Бұл бағытты ұстанушыларды «консерваторлар» деп белгілеуге болады. «Консерваторлар» бағытындағылар негізінен ғылыми академиялық орта, сонымен қоса құқық қорғау органдарының қызметкерлері.

Ресейлік сарапшы А. Н. Резникова «М. Шевченко, В. Зоркальцев, М. Головкин, А. Кураев секілді ғалымдар теологиялық тұжырымдама моральдік-этикалық дәстүрлер мен мәдени құндылықтарды ескере отырып, дінді идеяландыруды әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде таниды; сондықтан діннің түрлі әлемді қамтып алатын интеграциялық сипаты бар, демек, ол діни негіздерді ғылыми көзқараспен талқылауға рұқсат етпейді; діни негіздер догмалық жолдарды ұстанады, сонымен бірге ешбір зайырлы (діни емес) дүниетанымдарды қабылдамайды» [1, 6 б.] деп тұжырым жасайды. Аталған автор өзінің осы ғылыми еңбегінде «Діни экстремизм» ұғымын қолдануды жақтайтын бір топ зерттеушілер «экстремистердің ұстанған діндеріне қарай «исламдық», «индуистік» және тағы басқа ұғымдар пайда болады» – деген жалпы сипатта берілген деген ой-пікірді білдіреді (А. С. Зайнабидов, В. В. Черноус, И. П. Добаев, З. С. Арухов, А. В. Малащенко, О. А. Авдулова және т.б.) [1, 7 б.] деп жазған. Содан кейін сол автор «Кейбір саясаттанушылар, публицистер және құқық қорғаушылар діни фундаментализм құбылысының әлемдік тәртіпке «қауіп төндіруші» жағымсыз сипатын атап өтеді» (И. Беляев, Д. Микольский, В. Титаренко) [1, 8 б.] деп жалғастырып жазған. Аталмыш автор «Сонымен бірге көптеген шетелдік және отандық зерттеушілер аталған осы құбылысқа объективті бағасының берілуін жақтайды (М. Эткин, И. П. Добаев, З. С. Арухов, А. Юнусов) [1, 9 б.] деп қорытынды пікірін берген.

Осы тұста айтар жайт «діни экстремизм» ұғымына «дін» деген ұғымға берілген анықтамалар секілді, осы орайда түсініктік аппараттарды негіздеу де шартты түрде қажет. Бұл ретте соңғы категорияларды тағы да үш топқа бөліп қарастыруға болады: 1) танымның «ішкі» қырлары бойынша түсініктік аппарат; 2) танымның «сыртқы» қырлары бойынша түсініктік аппарат; 3) танымның «ортақ» қырлары бойынша түсініктік аппарат.

Ендігі ретте отандық зерттеуші А. Д. Дарменов өзінің зерттеуінде «діни экстремизм – азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына немесе құқықтары мен бостандықтарына қауіп-қатер төндіретін іс-әрекеттерімен көрінетін, діни келіспеушілікті тұтандыруға бағытталған, радикалды нанымдарға берілгендік (жақтаушылық)» [2, 27 б.] деп анықтама берген. Автордың өзіндік анықтамасында экстремистік іс-әрекеттердің тек адамдарға қатысты заңмен қорғалынатын объектілерге ғана қарсы бағытталғандығын

тілге тиек етіп айтқан. Демек, экстремистік іс-әрекеттер заңмен қорғалатын өзге объектілерге бағытталу мүмкіндігі бар екендігін назарға алмаған деуге болады. Автор бұған қоса қылмыс құрамы элементтерін білдіретін негізгі белгілер толыққанды түрде көрсетпеген. Дегенмен, бұл сарапшының ұсынған анықтамасы отандық зерттеушілер үшін маңызы бар деуге болады.

Ресейлік зерттеуші С. Н. Поминов «діни экстремизм» деген ұғымға өзіндік анықтамасын былайша құрастырған: «діни экстремизм – құқықтық категориялық, қоғамдық өмірдегі құбылыс ретінде, сол немесе басқадай бір діннің базасында құрылған, ең шеткі көзқарастардың жақтаушылары болып табылатын, басқадай дүниетанымдарға шыдамсыздығымен қарайтын, бір не бірнеше конфессия шеңберінде қаталдау қарсы болатын, азаматтардың, қоғамның және мемлекеттің құқықтары мен заңды мүдделерін тікелей бұзуға бағытталған, діни топтар мен жекелеген сенушілердің қоғамға қауіпті әрі заңға қайшы іс-әрекеттері» [3, 7 б.].

«Діни экстремизм» ұғымына өзіндік анықтаманы қырғыз зерттеушісі Н. Наматов мына қысқа мазмұнда ұсынды: «мемлекеттік құрылымды күштеп өзгертуге немесе өкіметті күштеп басып алуға, мемлекеттің тәуелсіздігін және аумақтық мызғымастығын бұзуға бағытталған іс-әрекеттер» [4]. Бұл анықтама саяси экстремизм мен сепаратизм қылмыстарын ескере отырылып жасалған деуге болады. Мұндай анықтамада қолданылған сөздерді негізінен жалпы мағынасы бар «экстремизм» ұғымына анықтама берілген кезде қосқан жөн деп білеміз.

Тәжікстандық сарапшы Д. Назиров «діни, исламистік экстремизм – бұл мемлекеттік құрылымға қарсы тұруға, өкіметті зорлықпен басып алуға, исламдық тәртіптерді орнатуға бағытталған саяси құбылыс» [5, 13 б.], – деген анықтаманы берген.

Р. М. Узденов «экстремизм» ұғымына анықтаманы мынандай мазмұнда беруді жөн көреді: «экстремизм – бұл қандай да бір қоғамдық қатынастар аясында бар болған тәртіпті экстремистердің қабылдамауымен, белгілі бір нәтижелерге жету мақсатында белгілі көзқарастар, дүниетанымдар, сенімдер, салтқа енген жүйеге сәйкес жүзеге асқан, қоғамға қауіпті, қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттердің жиынтығымен көрінетін әлеуметтік келеңсіздеу құбылыс» [6, 8 б.]. Экстремизмнің, оның ішінде діни экстремизмнің элементтерін толықтай ашуға ұмтылыс жасаған бұл автор, алайда өзіндік анықтамасын құқықтық нигилизм аясынан шыға алмаған секілді, яғни діни экстремистік идеологияның мазмұнын ашып көрсете алмаған деуге болады. Себебі, белгілі көзқарастар, дүниетанымдар, сенімдер, салтқа енген жүйелер, діни экстремизмнің идеологиялық мазмұнын толық айқындай бермейді.

Т. А. Скворцова өзінің еңбегінде «діни-саяси экстремизм» ұғымын қолданбау керек» [7, 26 б.] деген пікірді білдірген болатын. Сонымен қатар ол «саяси экстремизм» мен «діни экстремизм» ұғымдарын бір-бірімен араластыруға болмайтынын, өйткені экстремизмнің аталған түрлері әртүрлі туындау жолдары мен әртүрлі мақсаттары барлығымен ерекшеленетінін [7, 27 б.] дәлелдеген.

А. Б. Нуртазиннің пікірінше, «діни экстремизм саясатта ғана келеңсіз рөлді атқармайды, ол іс жүзінде исламның өзіне қарсы шығады. ...Терроризм – діни құбылыс емес, керісінше, ол саяси құбылыс (көбі психопатологиялық) болып табылады және оның идеологиясы социалистік оқу-жаттығулардан туындайды... «Діни терроризм» құбылысы – бұл тек батыстың арнайы қызмет мақсатында бағытталған әрекеттерінің салдары» [8, 7 б.]. Автордың діни экстремизм тек исламның өзіне қарсы шығады дегені дұрыс-ақ. Алайда, оның діни терроризм батыстың арнайы қызметтерінің мақсатты түрде бағытталған іс-әрекеттерінің салдары деген пікірін дәлелдеу қиын. Олай деп тұжырым жасау себебіміз: біріншіден, діни терроризм діни радикализм мен діни экстремизмнің салдары болып табылады; екіншіден, діни терроризмнің тарихи алғышарттары терең ғасырлар түкпірінде жатыр; үшіншіден, діни экстремизмнен саяси терроризм емес, тек діни терроризм ғана туындайды; төртіншіден, терроризмнің идеологиясы әр түрлі аспектілермен негізделеді.

Тағы бір ресей зерттеушісі А. В. Павлиновтың диссертациялық зерттеу жұмысының атауында «мемлекетке қарсы криминалды экстремизм» делінген ұғымдық тіркес бар [9]. Экстремизмнің негізгі түрлері аясында іс-әрекет ететін экстремистердің кейбір іс-әрекеттері мемлекетке бағытталатындығы жалпыға белгілі. Сондықтан да экстремизмнің «жаңа» түрін шығарудың қажеттілігі жоқ деп есептейміз. Өйткені, тіпті өзіндік құқықтық табиғаты бар сепаратизмнің аясында іс-әрекет ететін сепаратистердің іс-әрекеттері де мемлекетке қарсы бағытталады. Сондықтан «мемлекетке қарсы сепаратизм» делінген сөздерді қолданудың қажеттілігі жоқ. Осы ретте мемлекет тек қана қылмыстың объектісі ғана болады.

Н. В. Степанов өз тұжырымы бойынша, саяси және діни экстремизмнің қылмыстылықпен байланысы көп жағдайларда себеп-салдарлық, шарттық, корреляциялық (статистикалық) байланыс, жағдаяттар байланысы және тағы да басқалары арқылы көрінеді [10, 8 б.]. Әрине, автор криминологиялық талдау арқылы «діни экстремизм» ұғымының қылмыстылықпен байланысты аспектілерін көрсетуі дұрыс-ақ. Соңғылары көбінесе ішкі мемлекеттік жағдай шеңберінде өрбиді. Яғни діни экстремизм трансұлттық немесе халықаралық сипатқа ұласқанда, аталған осы аспектілер тиісінше халықаралық-құқықтық белгілермен ерекшеленеді.

Р. Х. Дашаевтың өзіндік тұжырымы бойынша, «...діни терроризмнің идеологиясын террористік ұйымның мақсаттарына жетуі үшін, зорлықты қолдануға теориялық негіздеуге (діни догмаларды пайдалануға) бағытталған, шеткі радикалды идеялық негіздерінің жиынтығы ретінде анықтауға болады» [11, 8 б.]. Бұл автордың діни терроризмнің идеологиясы жөнінде анықтамасы біршама дұрыс жасалған деуге болады. Алайда, ол өз тұжырымын мынадай негіздерді ескермей жүйелі түрде толықтырмаған: біріншіден, әртүрлі себеп-салдарға байланысты діни радикалды, экстремистік және террористік көзқарас пен сана және оларды ұстанатын тұлғаларда діни экстремистік идеялардың таратылуы арқылы арнайы идеология қалыптасады, кейін діни экстремистік және террористік идеялар мен идеология діни экстремистік және террористік ұйымдарда идеологиялық базалар болып нық орнайды; екіншіден, осыдан кейін еріктілік кезеңде санада нақты діни экстремистік және террористік ниет пен мақсат орнығады, ал оған дейін діни экстремистік және террористік ұйымдардың алғаш негізін салушы тұлғалардың санасында, яғни интеллектуалдық (зерделік) кезеңінде қылмыстық ниеттер пен мақсаттар да бастама тұрғыдан қалыптасады; үшіншіден, идеологиялық база мына тізбек бойынша дами бастайды: жеке тұлғаның идеясы – тұлғалардың, топтардың идеологиясы – ұйымдардың идеологиялық базасы.

Н. В. Степанов «экстремизмнің» негізгі белгілерін былай жүйелейді: Олар 1) экстремизмді жақтаушылар тарапынан ең шеткі (радикализмді) көзқарастар мен іс-әрекеттердің болуы; 2) қоғамдағы нормалар мен ережелерге қатысты мойындамаудың бар болуы; 3) экстремистік құбылыстардың идеологиялық бүркемеленуі, яғни экстремизмнің негізінде қандай да бір идеяның, доктринаның (саяси, діни, олардың есептелуі және т.б.) немесе қандай да бір өзгедей көзқарастар жүйелерінің бар болуы; 4) экстремизмнің сыртқа бағытталуы, яғни экстремизмді ұстанушылар экстремистік көзқарастарды ғана емес, сонымен қатар осы көзқарастарды өз айналасындағыларға жеткізуге және жекеше оларды жүзеге асыруға талпынуы; 5) экстремизмнің құрылымсыз, бұзушы сипаты жүйелі және тәртіпті қызметке қарама-қайшы келуі» [12, 8 б.]. Автордың жүйелеп берген тұжырымдамасында рационалдық экстремизмнің белгілері көрсетілген.

Э. Т. Жәэнбеков болса «діни экстремизмнің» өзіндік негізгі белгілеріне назар аударады. Олардың қалыптасқан жүйесіне бұл зерттеушінің пікірінше: 1) діни көзқарастарда және оны жақтаушы жеке тұлғалар іс-әрекеттерінде шеткіліктің болуы; 2) діни және діни-экстремистік идеяларды жүзеге асыру үдерісінде бұзушылық сипаттың барлығы, радикалды тәсілдер мен әдістерді

марапаттайтын немесе ақтайтын діни сипаттағы қайнар көздерді талқылау; 3) өзге де діни идеялар мен діни көзқарастар жүйелерін мойындамау; 4) өз тараптарына көпшілікті қарату мақсатында діни қайраткерлер беделі арқылы арнайы үгіт-насихаттық әдісті пайдалануы жатады [13, 10-11 бб.]. Автордың діни экстремизм табиғатының мазмұнына жете үнілуі құптарлық жағдай, алайда бұл құбылыстың негізгі белгілерін толық қамтуға деген ұмтылысында діни экстремистік идеологиялық базаның қарастырылып жатқан қылмыстың пайда болуына қатысты «атқаратын шешуші рөлі» назардан тыс қалған. Аталмыш негізгі белгісіз діни экстремистік топтар мен ұйымдар өздерінің стратегиялық және тактикалық мақсаттарын айқындай алмайды. Сондай-ақ, оның діни экстремизмнің негізгі белгілері аясында «жаңа» идеялардың да «пісіп жетілуіне» ұйытқы болатынын естен шығармаған дұрыс.

Қорытынды

Сонымен, қорыта келгенде, заңтану ғылымдарының жүйесінде «діни экстремизм» ұғымына өзіндік анықтамамызды ұсынамыз: діни экстремизм – дәстүрлі діндердің негізгі, туынды және көмектесуші қайнар көздердегі діни сипаттағы ережелерді дұрыс түсінбеудің әрі түсіндіре алмаудың салдарынан, жалпы қасақана діни экстремистік идеологиялық үгіттеу мен насихаттаудың нәтижесінде туындап, қалыптасып дамитын, жалпы, негізгі және арнайы түрлердегі себеп-факторлар кешені бар, халықаралық шарттар және ұлттық заңнама бойынша қоғамға қауіпті әрі құқыққа қайшы деп белгіленген, кінәлі деп сот үкіммен танылған, тиісті жазаланған жеке тұлғалардың қылмыстық іс-әрекеттердің жиынтығымен көрініс табатын, сондай-ақ сот шешімен діни экстремистік ұйым деп жарияланған, діни экстремистік идеологиялық, саяси-құқықтық және әлеуметтік-психологиялық сипаттағы жағымсыз құбылыс.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Резникова, А. Н.** Структурные и динамические характеристики современного религиозного экстремизма: дисс ... канд. соц. наук. – Ростов-на-Дону : Рост. гос. пед. университет, 2005. – 160 с.

2 **Дарменов, А. Д.** Криминологические аспекты борьбы с экстремизмом: дисс. ... канд. юрид. наук. – Алматы., 2006. – 212 с.

3 **Поминов, С. Н.** Организация деятельности органов внутренних дел в сфере противодействия проявлениям религиозного экстремизма: автореф. канд. юрид. наук. – М. : Акад. упр. МВД РФ, 2007. – 22 с.

4 **Наматов, Н.** Религиозный экстремизм в Центральной Азии [Электронды ресурс]. – <http://www.ca-c.org/datarus/namatov>.

5 **Назирова, Д.** Проблемы терроризма, религиозного экстремизма и пути их преодоления: автореф. ... док. филос. наук. – Душанбе. – Институт философии им. акад. А. М. Богоутдинова Акад. наук РТ, 2009. – 32 с.

6 **Узденев, Р. М.** Экстремизм: криминологические и уголовно-правовые проблемы противодействия: автореф. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 29 с.

7 **Скворцова, Т. А.** Религиозный экстремизм в контексте государственно-правового обеспечения национальной безопасности современной России: дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2004. – 177 с.

8 **Добрынина, В., Кухтевич, Т.** Экстремизм как проявление девиантности и деликвентности // Наука, культура, общество. – 2006. – № 7. – С. 21–29.

9 **Нуртазин, А. Б.** Преступность в государствах мусульманской правовой семьи: автореф. ... канд. юрид. наук. – Омск : Омская акад. МВД РФ, 2005. – 22 с.

10 **Павлинов А. В.** Криминальный антигосударственный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... докт. юрид. наук. – М. : Институт государства и права РАН, 2008. – 584 с.

11 **Степанов, Н. В.** Криминологические проблемы противодействия преступлениям, связанным с политическим и религиозным экстремизмом: автореф. ... канд. юрид. наук. – НИИ проблем законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ, 2003. – 26 с.

12 **Дашаев, Р. Х.** Религиозные аспекты современного терроризма (криминологическое исследование): автореф. ... канд. юрид. наук. – М. : МГЮА, 2007. – 27 с.

13 **Жээнбеков, Э. Т.** Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия религиозному экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 234 с.

References

1 **Reznikova, A. N.** Strukturnye i dinamicheskie harakteristiki sovremennogo religioznogo jekstremizma [Structural and dynamic characteristics of modern religious extremism]. – Rostov-na-Donu, 2005. – 160 p.

2 **Darmenov, A. D.** Kriminologicheskie aspekty bor'by s jekstremizmom [Criminological aspects of the fight against extremism]. – Almaty, 2006. – 212 p.

3 **Pominov, S. N.** Organizacija dejatel'nosti organov vnutrennih del v sfere protivodejstvija pojavlenijam religioznogo jekstremizma // [Organization of the activities of the internal affairs bodies in the field of countering manifestations of religious extremism]. – Moscow, 2007. – 22 p.

4 **Namatov, N.** Religioznyj jekstremizm v Central'noj Azii [Religious extremism in Central Asia] [Electronic resource] // <http://www.ca-c.org/datarus/namatov>

5 **Nazirov, D.** Problemy terrorizma, religioznogo jekstremizma i puti ih preodolenija // [Problems of terrorism, religious extremism and ways to overcome them]. – Dushanbe, 2009. – 32 p.

6 **Uzdenov, R. M.** Jekstremizm: kriminologicheskie i ugovolno-pravovye problemy protivodejstvija [Extremism: criminological and criminal-legal problems of counteraction]. – Moscow, 2008. – 29 p.

7 **Skvorcova, T. A.** Religioznyj jekstremizm v kontekste gosudarstvenno-pravovogo obespechenija nacional'noj bezopasnosti sovremennoj Rossii // [Religious extremism in the context of state-legal provision of national security in modern Russia]. – Rostov-on-Don, 2004. – 177 p.

8 **Dobrynina, V., Kuhtevich, T.** Jekstremizm kak projavlenie deviantnosti i deliktventnosti // [Extremism as a manifestation of deviance and delinquency] Science, culture, society. – 2006. – No. 7. – P. 21–29.

9 **Nurtazin, A. B.** Prestupnost' v gosudarstvah musul'manskoj pravovoj sem'i [Criminality in the states of the Muslim legal family]. – Omsk, 2005. – 22 p.

10 **Pavlinov, A. V.** Kriminal'nyj antigosudarstvennyj jekstremizm: ugovolno-pravovye i kriminologicheskie aspekty [Criminal anti-state extremism: criminal-legal and criminological aspects]. – Moscow, 2008. – 584 p.

11 **Stepanov, N. V.** Kriminologicheskie problemy protivodejstvija prestuplenijam, svjazannym s politicheskim i religioznym jekstremizmom // [Criminological problems of countering crimes related to political and religious extremism]. – Moscow, 2003. – 26 p.

12 **Dashaev, R. H.** Religioznye aspekty sovremennogo terrorizma (kriminologicheskoe issledovanie) [Religious aspects of modern terrorism (criminological research)]. – Moscow, 2007. – 27 p.

13 **Zhjejenbekov, Je. T.** Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie меры protivodejstvija religioznomu jekstremizmu [Criminal law and criminological measures to counteract religious extremism]. – Moscow, 2006. – 234 p.

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

Б. А. Калмурзаев^{*1}, К. Т. Битемиров²

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави, Республика Казахстан, г. Туркестан;

²Южно-Казахстанский университет имени Мухтара Ауэзова,

Республика Казахстан, г. Шымкент.
Материал поступил в редакции 12.03.21.

ИЗУЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ «РЕЛИГИОЗНЫЙ ЭКСТРЕМИЗМ» В СИСТЕМЕ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

В этой статье мы обращаем внимание на соответствующие определения ряда экспертов, которые непосредственно изучили понятие «религиозный экстремизм».

Изучение вопросов профилактики религиозного экстремизма в молодежной среде на сегодняшний день является актуальной проблемой. Ведь религиозно-экстремистские и террористические организации, а также деструктивные религиозные организации, как собственные идейные сторонники, считают молодежь, чем другие взрослые. В связи с тем, что они не сформировались в сознании, у них нет собственного религиозного иммунитета, и у них есть устойчивая социальная группа, которая способна закрепить свои идеи и взгляды, убеждения. С одной стороны, большинство религиозно-экстремистских и террористических организаций, а также деструктивных религиозных организаций принимают во внимание молодежь.

В этой связи, следует особо отметить, что в современной системе науки юриспруденции существует определенный прогресс по изучению понятия «религиозный экстремизм». При этом фактическим доказательством прогресса является то, что сама природа данного понятия не выходит из природы истинной религии. То есть ряд исследователей сумел доказать эту сторону с мотивированными формулировками. Следовательно, указана правовая природа религиозного экстремизма.

Ключевые слова: религия, религиозный экстремизм, фанатизм, терроризм, радикализм, деструктивные культы, экстремистские организации.

*B. A. Kalmurzaev*¹, K. T. Bitemirov²*

¹Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Republic of Kazakhstan, Turkestan;

²Mukhtar Auezov South Kazakhstan University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent.

Material received on 12.03.21.

STUDYING THE CONCEPT OF «RELIGIOUS EXTREMISM» IN THE SYSTEM OF LEGAL SCIENCES

In this article, we draw attention to the relevant definitions of a number of experts who have directly studied the concept of «religious extremism».

The study of the prevention of religious extremism among young people is an urgent problem today. After all, religious-extremist and terrorist organizations, as well as destructive religious organizations, as their own ideological supporters, consider young people more than other adults. Due to the fact that they are not formed in consciousness, they do not have their own religious immunity, and they have a stable social group that is able to consolidate their ideas and views, beliefs. On the one hand, most religious-extremist and terrorist organizations, as well as destructive religious organizations, take into account young people.

In this regard, it should be noted that in the modern system of legal science, there is some progress in the study of the concept of «religious extremism». The actual proof of progress is that the very nature of this concept does not come out of the nature of true religion. That is, a number of researchers were able to prove this side with motivated formulations. Consequently, the legal nature of religious extremism is indicated.

Keywords: religion, religious extremism, fanaticism, terrorism, radicalism, destructive cults, extremist organizations.

<https://doi.org/10.48081/XYXR7349>**Р. Х. Тажибаетов***Рудненский индустриальный институт,
Республика Казахстан, г. Рудный**ПОЛИТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ УКРЕПЛЕНИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Данная статья посвящена анализу понятия «государственная граница» как факта закрепления суверенитета и независимости любого государства. Определены виды и способы охраны государственной границы. Раскрыто понятие «пограничной безопасности» как важнейшего структурного компонента национальной безопасности государства, обеспечение которой создает условия для стабильного развития общества. Обозначены цели обеспечения пограничной безопасности. Проведено политологическое исследование обстановки вдоль государственной границы Республики Казахстан. Рассмотрены угрозы национальной безопасности Казахстана, международной и региональной стабильности. Проанализированы основные принципы пограничной безопасности между странами дальнего и ближнего зарубежья, урегулированные законами этих государств. Выделены субъекты обеспечения пограничной безопасности Республики Казахстан. Проведен политологический анализ развития пограничной службы на территории Казахстана с момента обретения им независимости. Рассмотрены нормативно-правовые акты стран дальнего, ближнего зарубежья и Республики Казахстан, опосредующие порядок их взаимодействия по вопросам коллективной безопасности. Проанализирован институт делимитации и демаркации государственной границы Республики Казахстан с соседними странами. Перечислены политические факторы обеспечения пограничной безопасности. Раскрыта суть внешней политики Казахстана. Даны рекомендации по урегулированию законодательства по охране государственной границы и укреплению государственного суверенитета Республики Казахстан.

Ключевые слова: государственная граница, Пограничная служба, пограничная безопасность, делимитация, демаркация.

Введение

Пограничная безопасность представляет собой важнейший структурный компонент национальной безопасности государства, обеспечение которой создает условия для стабильного развития общества.

Стабильность любого государства, его безопасность в целом, тесно связана с безопасностью его государственных границ и в значительной мере обуславливается состоянием пограничной безопасности. Под пограничной безопасностью понимается состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от всего спектра потенциальных и реальных внешних и внутренних угроз в пограничном пространстве Республики Казахстан.

Главной целью обеспечения пограничной безопасности является укрепление суверенитета и территориальной целостности государства, обеспечения стабильности обстановки на государственной границе и в пограничных пространствах, строительство адекватной существующим и потенциальным угрозам системы обеспечения пограничной безопасности, создание благоприятных условий в пограничной сфере.

Потребность в пограничной безопасности обусловлена объективными обстоятельствами. Прежде всего, она является закономерным следствием образования государств и процессов территориального разграничения между ними, установления и сохранения границ, а также государственного суверенитета в пределах своей территории, возможного возникновения односторонних или взаимных территориальных претензий, попыток пересмотра существующих государственных границ, обострения пограничных споров и перевода их в стадию открытого конфликта, чреватого эскалацией вооруженного насилия.

Актуальность проблем социально-экономического развития Казахстана объясняется совокупностью различных геополитических факторов. Приоритетное значение имеют такие факторы, как величина и монолитность территории, характер ее заселенности и освоенности, пространственная дифференциация природных, экономических и социальных условий, масштабы и эффективность использования материальных ценностей и трудовых ресурсов, экологическая безопасность, национальный состав населения.

Объект исследования: Пограничная служба Республики Казахстан.

Предмет исследования: защищенность государственной границы Республики Казахстан.

Цель: изучить политические факторы, способствующие укреплению национальной безопасности Республики Казахстан для предотвращения нарушения государственной границы, незаконной миграции и наркотрафика.

Задачи:

- рассмотреть структуру Пограничной службы Республики Казахстан;
- выбрать оптимальные способы, предотвращающие угрозу национальной безопасности Республики Казахстан.

Методы и результаты исследования

Политологическое исследование обстановки вдоль государственной границы в конкретном регионе предполагает:

- анализ глобальных проблем и общерегиональных противоречий, влияющих на ситуацию в регионе;
- определение геополитического и геостратегического положения региона в системе международных отношений;
- выявление целей и позиций ключевых государств региона, а также других заинтересованных держав;
- наличие военно-политических союзов, коалиций государств;
- выявление ключевых проблем, влияющих на ситуацию в данном регионе и на перспективы развития международной обстановки в целом.

Это позволяет определить вероятность возникновения вблизи приграничного региона очагов международной напряженности и возможные пути перерастания военно-политических кризисов в вооруженные конфликты.

В среднесрочной перспективе наибольшую угрозу безопасности Казахстана, международной и региональной стабильности представляют возрастающая опасность распространения оружия массового уничтожения, транснациональный терроризм и религиозный экстремизм, незаконный оборот оружия и наркотиков, рост этнической и демографической напряженности, дефицит природных ресурсов, прежде всего воды, ухудшение экологической ситуации в центрально-азиатском регионе и в мире в целом.

Под политическими факторами обеспечения пограничной безопасности понимается совокупность потенциальных и реальных возможностей политических компонентов, обусловленных регионализацией функционирования и развития казахстанского общества и влияющих на реализацию жизненно важных интересов страны в пограничном пространстве.

Обеспечение пограничной безопасности осуществляется в пограничном пространстве Республики Казахстан, охватывающем ее государственную

границу, пункты пропуска через государственную границу и связанные с ними объекты внутри страны, приграничную территорию, воздушное пространство, трансграничные (пограничные) водные объекты, акватории моря и внутренних вод, подводную среду Республики Казахстан.

Основными субъектами обеспечения пограничной безопасности Республики Казахстан выступают: органы государственной власти Республики Казахстан, органы национальной безопасности и пограничной службы.

Обеспечение безопасности границ Республики Казахстан направлено на обеспечение суверенитета, неприкосновенности и целостности территории, защиту интересов страны в пограничном пространстве. Она реализуется высшими органами государственной власти, Пограничной службой Казахстана и региональными управленческими структурами пограничного ведомства Казахстана на основе Конституции, законов и других нормативно-правовых актов Республики Казахстан, общепринятых норм и принципов международного права и осуществляется через оперативную и стратегическую деятельность пограничных структур.

Какие же изменения происходили в системе органов Пограничной службы Республики Казахстан с момента обретения суверенитета.

С обретением независимости Республики Казахстан Пограничная служба без перерыва на организационные преобразования, приступила к охране границы суверенного государства.

Указом Президента Республики Казахстан от 18 августа 1992 года № 862 были образованы Пограничные войска КНБ Республики Казахстан. Формирование национальных пограничных войск осуществлено на базе Восточного пограничного округа Пограничных войск СССР, охранявшего государственную границу на советско-китайском и советско-афганском участках [1].

С образованием Пограничных войск КНБ Республики Казахстан, как структурного подразделения Комитета национальной безопасности, начался новый этап в становлении и развитии войск. В этот период служебно-боевая деятельность войск осуществлялась в тесном взаимодействии с территориальными подразделениями КНБ по вопросам обеспечения безопасности на государственной границе, своевременного и эффективного пресечения враждебной деятельности через границу, наносящей политический, экономический и военный ущерб государству.

В 1995 году, в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан № 2283, войска были преобразованы в Государственный Комитет по охране государственной границы Республики Казахстан. Данное решение было

принято в связи с тем, что к этому времени Пограничные войска республики в основном завершили становление, как организованная структура, способная самостоятельно выполнять возложенные на нее задачи [2].

На очередном этапе становления и развития государственных институтов республики, в процессе оптимизации и повышения эффективности работы органов управления, Указом Президента Республики Казахстан от 4 марта 1997 года № 3377 Государственный Комитет Республики Казахстан по охране государственной границы был расформирован и преобразован в Силы охраны государственной границы в составе Вооруженных Сил Республики Казахстан [3].

На протяжении двух с половиной лет Силы охраны границы продолжали выполнять задачи по охране казахстанско-китайского участка, прилагая максимально возможные усилия к сохранению специфики пограничной службы.

Вместе с тем, к 1998 году в рамках Содружества независимых государств, все более настойчиво стали проявлять себя тенденции к необходимости организации пограничного контроля на отдельных направлениях внутренних (прозрачных) границ между государствами СНГ. К этому времени назрела объективная необходимость к принятию конкретных мер к пресечению незаконной миграции граждан третьих стран, хищению природных богатств республики гражданами соседних государств, воспрепятствованию распространения потоков контрабанды наркотиков. До окончательного решения статуса Каспийского моря, в целях недопущения браконьерского промысла природных богатств и минеральных ресурсов в пределах казахстанской части континентального шельфа стало необходимым незамедлительно приступить к организации пограничного контроля на Юго-Западном и Южном участках границы Республики Казахстан.

Кроме того, обострение военно-политической ситуации в Республике Таджикистан, социально-политическая нестабильность, связанная с нарастанием сепаратистского движения исламских экстремистов в Республике Узбекистан и в целом ситуация в центрально-азиатском регионе, потребовали создания достаточно сильной группировки Сил охраны границы на Южном и Юго-Западном направлениях.

К этому времени перед Пограничной службой встала задача поэтапного наращивания сил и средств, для организации охраны границы по всему периметру территории Республики Казахстан.

Стало очевидным, что с учетом возросших масштабов служебно-боевой деятельности и специфики пограничной службы, решение текущих и предстоящих задач в составе Вооруженных Сил стало нецелесообразным.

На основании этого, Указом Президента Республики Казахстан от 10 декабря 1999 года № 282 Силы охраны государственной границы были выведены из состава Вооруженных Сил и преобразованы в Пограничную службу Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан[4].

В этом качестве Пограничная служба КНБ Республики Казахстан осуществляет служебно-боевую деятельность в настоящее время.

Управления Пограничной службы Казахстана в своей деятельности сочетают военный и политический компоненты, испытывают влияние геополитических, социально-экономических, религиозных и конфессиональных факторов.

Создание управлений Пограничной службы КНБ РК позволило оптимизировать процесс охраны государственной границы в условиях изменившейся международной и внутренней обстановки, теснее привязать специфику пограничной службы к особенностям приграничных регионов, что дало возможность более рационально комбинировать оперативные и войсковые мероприятия, избегать силовых решений. Все это положительно сказалось на гибкости и оперативности управления при принятии комплекса мер, адекватных угрозам безопасности Республики Казахстан на различных участках государственной границы.

Для любого государства вопрос обеспечения национальной безопасности и защиты национальных интересов в международных отношениях является одним из стратегических при выработке внешнеполитического курса страны. В этом проявляется и реализуется суверенитет государства, который предполагает его право выступать самостоятельным субъектом международных отношений, определять внешнюю политику в своих интересах и самостоятельно решать вопросы внешнеэкономической деятельности.

В современном мире существуют угрозы безопасности, связанные с целевым воздействием на экономический и военный потенциал, социальное развитие, информационное пространство, экологию и другие сферы деятельности государства.

В вопросах обеспечения национальной безопасности важной составляющей является внешняя политика государства. Реализуя свои внешнеполитические функции, каждое государство проводит определенную политику за пределами своей страны, т.е. в международных отношениях. В теории международных отношений сложилась теория «геополитики», представляющая собой органическую взаимосвязь пространственных отношений и исторической причинности действий государств. Теория «геополитики» основывается на таких ценностях, как «суверенитет»,

«территория», «безопасность государства». На наш взгляд, геополитическое положение государства, в том числе и Республики Казахстан, во многом определяет приоритеты развития международных отношений.

Внешняя политика государства – это система мероприятий, направленных на установление и поддержание отношений с субъектами международного права, защиту национальной безопасности и интересов, а также расширение своего влияния на другие субъекты международных отношений.

На определение приоритетов по внешней политике оказывают такие факторы, как уровень общественно-политического, социально-экономического развития, геополитическое положение страны, а также наличие определенных национальных интересов, которые в комплексе составляют систему обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан [5].

Государство в пределах своих границ определяет сферу действия законов, устанавливает определенный порядок, который не должен нарушаться другими странами. Юридическое оформление границы – это акция, влекущая за собой укрепление национальной безопасности каждого государства, поэтому делимитация и демаркация границы Казахстана являются стратегическими по своему характеру мероприятиями, направленными на определение государственной территории в пространственных пределах государственного суверенитета.

В соответствии с принципом территориальной целостности государства, утвержденного Уставом ООН, декларацией о принципах международного права и Заключительным актом Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, государства-участники должны уважать территориальную целостность друг друга.

На Алма-Атинском Совещании 21-го декабря 1991-го года по инициативе нашего Первого Президента Елбасы Н.А. Назарбаева было принято решение считать государственными границами независимых государств административно-территориальные границы бывших союзных республик на момент распада СССР. События последних лет показывают, что Алма-Атинская Декларация грубо нарушается отдельными странами Содружества.

Согласно Конституции РК, территория Республики Казахстан в существующих границах является целостной, неприкосновенной и неотчуждаемой. Понятие государственной границы трактуется в Законе «О государственной границе Республики Казахстан» [6]. Граница является важнейшей неотъемлемой частью суверенитета государства, а

его безопасность представляет собой существенную часть национальной безопасности Казахстана в целом. В этой связи нам тем более непонятна позиция некоторых депутатов Государственной Думы не так давно выступавших на телевидении Первого канала и говоривших, что Казахстан – это большой подарок России казахам, который пора бы и вернуть.

Работа по международно-правовому оформлению государственной границы Республики Казахстан осуществлялась на основе норм международного права, основополагающих документов СНГ, результатов двусторонних и многосторонних переговоров с сопредельными государствами, национального законодательства.

Серьезным шагом к заключению соглашения о государственной границе между Казахстаном и Россией явилась подписанная во время официального визита Первого Президента РК Н. А. Назарбаева в Российскую Федерацию в июле 1998 г. Декларация о вечной дружбе [7], Протокол о намерениях по делимитации казахстанско-российской государственной границы (октябрь 1998 г.) [8]. Работа по ее делимитации завершилась подписанием 18 января 2005 г. в г. Москве Президентами двух государств договора о казахстанско-российской государственной границе [9].

Казахстан к 2005 г. осуществил делимитацию и произвел договорно-правовое оформление своих границ с сопредельными странами СНГ: Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Туркменистан, Республикой Узбекистан. В результате была создана правовая основа для демаркации границы, последующего ее оборудования в инженерно-техническом отношении, обеспечения надежной войсковой и оперативной охраны.

Анализ развития взаимоотношений Казахстана с КНР позволил раскрыть формы нахождения компромиссов по вопросу разрешения проблемы спорных участков на государственной границе между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой.

В мае 2002 года в Пекине был подписан Протокол между Правительством Республики Казахстан и Правительством Китайской Народной Республики о демаркации линии казахстанско-китайской государственной границы [10]. Данный документ поставил окончательную точку в процессе урегулирования пограничного вопроса между двумя соседними государствами. После того, как Парламенты двух стран ратифицировали упомянутый документ, он вступил в силу 29 июля 2003 года. Однако в Шанхае в 2002 году выходит в свет учебник по китайской истории за 8 класс, где есть одна любопытная карта Китая, на которой северная граница КНР проходит по южному берегу озера Балхаш.

Выводы

Казахстан граничит с пятью государствами. С четырьмя из них демаркация полностью завершена. В настоящее время заканчивается демаркация с Российской Федерацией, где протяженность сухопутной границы самая большая в мире. Мы предлагаем день полного завершения демаркации государственной границы Казахстана сделать национальным праздником, назвав его Днем Национального Суверенитета Республики Казахстан.

Таким образом, в результате уточнения границ с сопредельными государствами Казахстан юридически оформил государственную границу по всему периметру. Это, несомненно, способствует обеспечению пограничной безопасности Республики Казахстан, установлению стабильной обстановки на ее границе, урегулированию пограничных вопросов, укреплению доверия, развитию добрососедских отношений с соседними странами.

Список использованных источников

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 18 августа 1992 года № 862
- 2 Указ Президента Республики Казахстан от 19 мая 1995 года № 2283
- 3 Указ Президента Республики Казахстан от 4 марта 1997 года № 3377
- 4 Указ Президента Республики Казахстан от 10 декабря 1999 года № 282
- 5 **Курманбаева, Г. Ж.** Политика Казахстана в обеспечении национальной безопасности страны. [Электронный ресурс]. – <https://articlekz.com/article/19187>
- 6 О государственной границе Республики Казахстан. Закон РК от 16 января 2013 года № 70-V
- 7 Декларация между Республикой Казахстан и Российской Федерацией о вечной дружбе и союзнничестве, ориентированном в XXI столетие от 6 июля 1998 года, Москва.
- 8 Протокол относительно намерений по делимитации государственной границы между Республикой Казахстан и Российской Федерацией от 12 октября 1998 года, Алматы.
- 9 Договор между РК и РФ о казахстанско-российской государственной границе от 18 января 2005 года, Москва.
- 10 Протокол между Правительством Республики Казахстан и Правительством Китайской Народной Республики о демаркации линии казахстанско-китайской государственной границы от 10 мая 2002 года, Пекин.

References

- 1 Qazaqstan Respýblıkasy Prezidentiniń 1992 jylǵy 18 tamyzdaǵy № 862 Jarlyǵy. [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 862 of August 18, 1992]
- 2 Qazaqstan Respýblıkasy Prezidentiniń 1995 jylǵy 19 mamyrdaǵy № 2283 Jarlyǵy. [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 2283 of May 19, 1995]
- 3 Qazaqstan Respýblıkasy Prezidentiniń 1997 jylǵy 4 naýryzdaǵy № 3377 Jarlyǵy. [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 3377 of March 4, 1997]
- 4 Qazaqstan Respýblıkasy Prezidentiniń 1999 jylǵy 10 jeltoqsandaǵy № 282 Jarlyǵy. [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 282 of December 10, 1999]
- 5 **Qurmanbaeva, G. J.** eldiń ulttyq qaýypsızdigin qamtamasyz etýdegi Qazaqstannyń saıasaty. [The policy of Kazakhstan in ensuring the national security of the country.] [Elektrondyq resýrs]. – <https://articlekz.com/article/19187>
- 6 Qazaqstan Respýblıkasynyń Memlekettik shekarasy týraly. QR 2013 jylǵy 16 qańtardaǵy № 70-V Zańy. [About the state border of the Republic of Kazakhstan. Law of the Republic of Kazakhstan No. 70-V of January 16, 2013]
- 7 Qazaqstan Respýblıkasy men Resei Federasıasy arasyndaǵy 1998 jylǵy 6 shildedegi XXI ǵasyrǵa baǵdarlangan Mángilik dostyq pen odaqtastyq týraly Deklarasia, Máskeý. [Declaration between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on eternal Friendship and Alliance oriented towards the XXI Century of July 6, 1998, Moscow.]
- 8 Qazaqstan Respýblıkasy men Resei Federasıasy arasyndaǵy memlekettik shekarany delimitasıalaý jónindegi nietterge qatysty 1998 jylǵy 12 qazandaǵy hattama, Almaty. [Protocol of Intent on the delimitation of the State Border between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation of October 12, 1998, Almaty.]
- 9 2005 jylǵy 18 qańtardaǵy Qazaqstan-Resei memlekettik shekarasy týraly QR men RF arasyndaǵy shart, Máskeý. [Agreement between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on the Kazakh-Russian State border of January 18, 2005, Moscow.]
- 10 Qazaqstan Respýblıkasynyń Úkimeti men Qytaı Halyq Respýblıkasynyń Úkimeti arasyndaǵy qazaqstan-qytaı memlekettik shekarasynyń syzyǵyn demarkasıalaý týraly 2002 jylǵy 10 mamyrdaǵy hattama, Pekin. [Protocol between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the People's

Republic of China on the Demarcation of the Kazakh-Chinese State Border Line of May 10, 2002, Beijing.]

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

*Р. Х. Тажибаяев**

Рудный индустриальный институты,
Қазақстан Республикасы, Рудный қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЕГЕМЕНДІГІН НЫҒАЙТУДЫҢ САЯСИ ФАКТОРЛАРЫ

Бұл мақала кез-келген мемлекеттің егемендігі мен тәуелсіздігін бекіту фактісі ретінде «мемлекеттік шекара» ұғымын талдауға арналған. Мемлекеттік шекараны қорғаудың түрлері мен тәсілдері айқындалды. Қамтамасыз етілуі қоғамның тұрақты дамуына жағдай жасайтын мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінің аса маңызды құрылымдық құрауышы ретінде «шекаралық қауіпсіздік» ұғымы ашылды. Шекаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсаттары белгіленді. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы бойындағы ахуала саяси зерттеу жүргізілді. Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне, халықаралық және өңірлік тұрақтылыққа төнетін қатерлер қаралды. Осы мемлекеттердің заңдарымен реттелген алыс және жақын шет елдер арасындағы шекаралық қауіпсіздіктің негізгі қағидаттары талданды. Қазақстан Республикасының шекаралық қауіпсіздігін қамтамасыз ету субъектілері бөлінді. Тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстан аумағында шекара қызметінің дамуына саяси талдау жүргізілді. Ұжымдық қауіпсіздік мәселелері бойынша олардың өзара іс-қимыл тәртібін делдалдайтын алыс, жақын шет елдердің және Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері қаралды. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын көрші елдермен делимитациялау және демаркациялау институты талданды. Шекара қауіпсіздігін қамтамасыз етудің саяси факторлары келтірілген. Қазақстанның сыртқы саясатының мәні ашылды. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын қорғау және мемлекеттік егемендігін нығайту жөніндегі заңнаманы реттеу бойынша ұсынымдар берілді.

Кілтті сөздер: мемлекеттік шекара, Шекара қызметі, шекара қауіпсіздігі, делимитация, демаркация.

*R. H. Tazhibayev**

Rudny Industrial Institute,
Republic of Kazakhstan, Rudny.
Material received on 12.03.21.

POLITICAL FACTORS OF STRENGTHENING THE STATE SOVEREIGNTY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This article is devoted to the analysis of the concept of «state border» as the fact of securing the sovereignty and independence of any state. The types and methods of protection of the state border are defined. The concept of «border security» is revealed as the most important structural component of the national security of the state, the provision of which creates conditions for the stable development of society. The goals of ensuring border security are outlined. A political science study of the situation along the state border of the Republic of Kazakhstan was conducted. Threats to the national security of Kazakhstan, international and regional stability are considered. The basic principles of border security between the countries of the far and near abroad, regulated by the laws of these states, are analyzed. The subjects of border security of the Republic of Kazakhstan are identified. A political analysis of the development of the border service on the territory of Kazakhstan since its independence has been carried out. Normative legal acts of the countries of the far and near abroad and the Republic of Kazakhstan, mediating the order of their interaction on issues of collective security, are considered. The institute of delimitation and demarcation of the state border of the Republic of Kazakhstan with neighboring countries is analyzed. The political factors of ensuring border security are listed. The essence of Kazakhstan's foreign policy is revealed. Recommendations on the regulation of legislation on the protection of the state border and the strengthening of the state sovereignty of the Republic of Kazakhstan are given.

Keywords: state border, Border service, border security, delimitation, demarcation.

«ӘЛЕУМЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

ГРНТИ 04.51.53

<https://doi.org/10.48081/SFLL6324>**Г. Е. Ахметова*¹, А. А. Бейсенова²**¹Медицинский университет Караганды,
Республика Казахстан, г. Караганда;²Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда**ПОЧЕМУ СТУДЕНТЫ БОЯТСЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА СВОЕ ОБУЧЕНИЕ?**

Применение инновационных технологий в образовательном процессе является важной составляющей при разработке учебных программ и syllabusов по дисциплине. Это стимулирует студентов принимать участие в различных формах активного обучения, фасилитируемое преподавателями. Данный подход характеризуется как студенто-центрированное обучение. Несмотря на то, что студенты активно принимают участие, их позиция все еще остается ограниченной, так как программу составляют преподаватели, и они решают, что может быть интересным или же необходимым для студентов.

Существует другой подход такой как обучение, ориентированное на обучающегося. В данном подходе как раз и развиваются навыки самостоятельности и ответственности за свое обучение у студентов. С сентября по декабрь 2019 года, двое студентов четвертого курса сокращенной формы обучения были вовлечены в модифицировании syllabusов по шести дисциплинам, которое им предстояло изучить. Иными словами, студенты сами выбирали темы, статьи, и сами же по очереди вели дискуссию, выбирали форму проведения занятий с консультацией преподавателя.

По завершении всех дисциплин, при проведении неформального общения со студентами было выяснено, что студентам очень понравились различные методы обучения, но им тяжело было участвовать в модификации содержания syllabusов, так как это требует ответственности и дополнительной подготовки, занимает

времени при поиске литературы и заставляет задумываться о том, где и как можно применить свои навыки в будущем.

Ключевые слова: обучение, ориентированное на обучающегося, инновационные методы обучения, студенто-центрированное обучение, рефлексивное обучение, Казахстан.

Введение

Внедрение параметров Болонского процесса в образовательный процесс в некоторых постсоветских странах, повлекли кардинальных изменений в образовательной системе. Самое главное – это столкновение двух парадигм образования, в результате чего расширились границы образовательной среды для студентов и обучающихся и ограничилась доминирующая роль преподавателей. Согласно новой парадигме, университеты на практике стали применять концепцию студенто-центрированного обучения, где студенты активно принимают участие в обсуждении, слушают друг друга и учатся друг у друга.

Для стран постсоветских пространств концепции инновационных образовательных технологий Европейских стран являются далеко не новыми. Тем не менее, каждая методика имеет свою философию, которую необходимо знать перед тем, как применить их на практике [1]. Например, согласно концепции студенто-центрированного обучения студенты учатся самостоятельности, умение работать в команде, навыкам критического и аналитического мышления. Но, в данной методике роль студентов остается ограниченной несмотря на то, что они являются основными участниками процесса. Потому что, студенты не участвуют в составлении образовательных программ и syllabusов, они не выбирают, что им читать и какие темы они хотели бы изучить в рамках той или иной дисциплины. Это решают те, которые непосредственно были вовлечены в разработку образовательных программ и syllabusов. Соответственно вышеперечисленные навыки сформируются в том случае, если преподаватели сумели составить задания в необходимом направлении.

Существует другая концепция, обучение, ориентированное на обучающихся (learner-centered learning). В рамках данного подхода у студентов есть возможность поучаствовать в разработке программы курса/модуля/дисциплины. Студенты осознанно подходят к разработке программы с учетом своих интересов. Они постепенно определяют, где они хотели бы работать и кем хотели бы себя видеть после завершения обучения. Таким образом, можно сказать, что применение инновационных технологий

обучения даст свои результаты тогда, когда их применяешь в нужном контексте с пониманием основной концепции.

В Казахстане мы широко практикуем студенто-центрированное обучение, то есть применяем инновационные методы обучения такие как работа в команде, дискуссии, методы круга Сократа, создание интеллектуальной карты, рефлексивные письма и проектные работы. Следует отметить, что данные методики уже заранее указываются в syllabusе. Однако, практически мало применяем обучение, ориентированное на обучающихся, то есть, вовлечение студентов в разработку того же syllabusa и образовательной программы, согласно которой их обучаем.

Цель данной статьи – показать опыт студентов, которые были вовлечены в модификации уже разработанного syllabusa по шести дисциплинам. В процессе исследования мы выяснили, что студенты боятся ответственности за свое обучение. Почему они боятся и чем были обоснованы эти страхи мы представим далее в данной статье.

Обзор литературы

Определение концепции

Идея о парадигме обучения, ориентированного на обучающего, была перенята у профессора по менеджменту Стефани Ворд, Университет Святой Марии, Техас (США). Несмотря на то, что ее статья озаглавлена как «Интеграция студенто-центрированного обучения в курс/модуль Управления компенсациями», в контексте, она подробно описывает суть парадигмы обучения, ориентированного на обучающего следующим образом. «Курс «Управление компенсациями» разработан на основе традиционной инструкторской парадигме. В syllabusе указаны цели и методы обучения, ожидания от студентов. Иными словами, то, что профессор считает необходимым для студентов для успешного завершения курса. В то время как, обучения, ориентированное на обучающего направлено на то, чтобы студенты сами были вовлечены в процесс разработки syllabusa» [2, стр.130]. В целом, автор отмечает, что привлечение студентов в модификации контента syllabusa повышает интерес студентов к изучению курса и помогает им учиться принимать ответственность за свое обучение, что является главным компонентом нынешней образовательной системы [2].

Когда мы говорим о студенто-центрированном обучении, в первую очередь мы должны понимать это как переход от традиционного метода обучения, где преподаватель играл доминирующую роль и обладал «знанием», которую необходимо было передать студентам. Данный подход Паулу Фрейре в работе «Педагогика угнетенных» именовал как «банкинг» [banking]означающего наполнение пустого сосуда [3]. В современном мире,

с развитием технологий, рынок труда насыщается новыми профессиями, а преподаватели все охватить не в силах. Тем не менее, их профессионализм необходим для создания благоприятной образовательной среды для всех студентов с учетом их статуса и экономического и социального положения в обществе. Поэтому, в центре обучения теперь студенты, которым помогает опытный преподаватель выявить собственные слабые и сильные стороны в процессе обучения для дальнейшей успешной самореализации. Для этого преподавателям необходимо обладать знаниями инновационных методов обучения и оценки знания студентов [4].

В Казахстане студенто-центрированное обучение начали активно внедрять после вступления страны в Европейскую зону высшего образования в 2010 году. Согласно седьмому принципу справочного руководства для студентов, преподавателей и университетов Европейского союза 2010 года, «студентам необходимо предоставлять возможность участвовать в разработке образовательных программ и курсов» [5, с. 123]. Обучение, ориентированное на обучающихся, которая применяется американскими исследователями, тесно взаимосвязано с этим принципом. Так как американская система образования имеет независимую траекторию от Болонских параметров и гибкую внутреннюю структуру, данный подход они смогли применить на практике.

Однако для стран постсоветского пространства, в частности для Казахстана, на практике вовлечь всех студентов в разработку образовательных программ и курсов/модулей трудно. В нашем опыте, на заседаниях академической работы по обсуждению содержания и структуры образовательных программ мы видим представителей студентов, то есть старосты/лидеры групп, студенческих ассоциации и студенческого управления. Но, сказать, чтобы целая группа или поток студентов участвовали в разработке образовательной программы или syllabusa по крайней мере в нашем опыте пока отсутствует. Насколько это целесообразно считать вовлечением студентов в разработку образовательных программ остается открытым вопросом.

Таким образом, обучение, ориентированное на обучающего, подход, применяемый американскими учеными, тесно взаимосвязан с седьмым принципом студенто-центрированного обучения Европейского союза. Согласно американскому подходу, обучение позволяет студентам модифицировать содержание курса/модуля, тем самым предоставляя студентам возможности самим определить результаты обучения. Однако, применение данного подхода требует согласованности на всех уровнях университета, так как Казахская система все еще имеет

субординационную структуру, которая становится гибкой с момента подписания Болонской декларации.

Обучение, ориентированное на обучающегося на практике

Существуют много преимуществ обучения, центрированного на обучающегося. Здесь, у студентов есть больше возможности работать в включенном режиме в реальный мир, нежели искусственно созданной игровой среды. Но, необходимо помнить суть данного подхода обучения, чтобы действительно он заработал. Поэтому, как преподаватели и администрация, так и студенты должны знать, что от них требуется в процессе разработки и обучения.

При разработке философии обучения, центрированного на обучающегося, необходима командная работа на уровне всего университета. Так как преподаватели, даже самые активные ориентируются на стандарты и компетенции отраженные в результатах обучения, которые утверждаются на уровне государства, и применяются во всех университетах. Следовательно, вовлечение студентов в разработку образовательных программ происходит непосредственно через поддержку администрации вузов. Тем не менее, готовность студентов является не менее важным критерием. Например, в 2003 году Эмес и Клевеленд-Иннес при проведении исследования в университете в количестве 20 000 студентов, из 110 существующих образовательных программ 80 реструктурировали в обучение, ориентированного на обучающегося в течении двух лет [6]. В результате исследователи подчеркнули, что одной из трудностей процесса стала определение критериев развития/готовности студентов при принятии решения в разработке образовательных программ. В рамках данного исследования также предстоит выяснить готовность студентов в участии модификации содержания силлабуса.

Важным элементом при применении данного подхода являются преподаватели. Следовательно обучение, центрированное на обучающегося, требует основательной подготовки преподавателей. Это даст возможность создать сообщество профессионалов, которые будут продвигать эту идею. Более того, когда большинство преподавателей практикуют одну и ту же методику они будут друг у друга спрашивать и улучшать свою практику. Однако в реальности у преподавателей не всегда есть время на профессиональный обмен опытом. Например, исследование, проведенное Шреурсом и Дамбравенюв 2014 году в рамках проекта WETEN в Молдавии и на Украине показало, что преподаватели, которым проводили занятия их коллеги из Университета Хасселт (Брюссель) столкнулись с проблемой нахождения времени на онлайн встречу удобных для всех участников [7]. С учетом таких существующих задач, мы рассмотрим пути

взаимодействия преподавателей при внедрении обучения, ориентированного на обучающегося.

Подход обучение, центрированного на обучающегося, можно использовать для выявления и решения практических проблем. Студенты находят проблемы, с которыми сталкиваются люди и стараются найти решение с пользой для потребителей. Например, в исследовании, проведенное Алтаем в 2014 году, студенты контактировали с инвалидами, чтобы узнать, как они передвигаются по кампусу, с какими проблемами они сталкиваются, более того, сами пробовали ходить на костылях, чтобы определить насколько им легко было передвигаться, а также при создании стульев, они приглашали студентов, чтобы они выбрали самый удобный стул [8]. По завершению своих исследований студенты, готовили проекты, и предлагали пути решения проблем, с учетом опыта потребителей. Благодаря вовлеченности в решении текущих, повторяющихся, но не заметных проблем, обучающийся может изменить существующую практику к лучшему. В рамках нашего исследования студенты выполняли все задания вне учебной среды взаимодействуя с реальным миром.

Обучение, ориентированное на обучающегося, так же требует у преподавателей умело применять активные методы обучения. Если студент, сам непосредственно участвует в разработке образовательных программ, это не значит, что преподаватели отдыхают. Они также, применяют разные подходы обучения, чтобы помочь студентам заложить основу тех, навыков, в которых они заинтересованы больше всего. Исследование, проведенное учеными Кингве, Ончвари и Ончвари в 2009 году, выявило три основные точки опора при внедрении обучения, центрированного на обучающегося [9]. Во-первых, необходимости учитывать культурные и социальные особенности всех участников; во-вторых, использование инновационных методов обучения; в-третьих, умение использовать технологий в образовательном процессе. Необходимо отметить, что студентам в нашем исследовании были предложены активные методы обучения и они сами выбирали, какую методику применить на ту или иную дисциплину.

Обучение, ориентированное на обучающегося, на практике применяется уже более десяти лет. Ученые, на международном уровне провели исследования начиная с этапа разработки концепции данного подхода вплоть до того, как студенты на себе испытали преимущества данного подхода. Например, исследование, проведенное в 2008 году учеными Волфарт, Шерас, Беннет, Симон, Пиментел, и Габель, о восприятии студентами обучения, ориентированного на обучающегося, показало, что студенты отметили положительную атмосферу при использовании новых методов обучения,

но также подчеркнули большую ответственность за свое обучение [10]. В своей статье профессор Стефани Ворд, также отметила, что в исследовании ученого Веймера 2002 года студенты также подтвердили повышенную ответственность за свое обучение [2]. В нашем исследовании предстоит выяснить как студенты восприняли свою новую роль, где они были главными и ответственными.

Таким образом, мы видим, что внедрение и применение обучения, ориентированного на обучающего, требует больших усилий и согласованности на всех уровнях университета. Также, необходимо подготовить преподавателей концептуально и экипировать знанием активных методов обучения. При применении нужно определить уровень готовности студентов в принятии решения при разработке образовательных программ и syllabusов. Координированное и согласованное действия плюс время помогут преобразовать образовательный процесс с пользой для студентов.

Методология

Данное исследование является качественным. В исследовании приняли участие двое студентов четвертого курса специальности «Социология» кафедры политологии и социологии, Карагандинского университетаим. Е. А. Букетова (Караганда, Казахстан). Обе женщины по 22 года. На первом этапе исследования с целью соблюдения принципов этических норм со студентами была проведена беседа с разъяснением всех процедур связанного с подходом, обучения, ориентированного на обучающегося. Студенты устно дали свое согласие на участие, но отказались от участия в фокус группе и интервьюировании. Следовательно все данные основываются на письменных заданиях студентов таких как обратная связь, рефлексия, неформальное общение и письменные ответы студентов, полученные во время устного экзамена. Дополнительно в процессе проведения исследования поведения студентов были под наблюдением преподавателей. Таким образом, в исследовании были применены три вида метода сбора данных – это письменные задания (рефлексия и обратная связь), наблюдения преподавателей во время занятий и письменные ответы студентов на итоговом экзамене.

В целом студенты прошли обучения, ориентированного на обучающегося по шести дисциплинам. На каждую дисциплину, согласно образовательной программе, было выделено 15 недель, то есть с сентября по декабрь 2019 года. За период исследования студенты написали 46 обратной связи в бумажном варианте, 28 в электронном варианте. Дополнительно 54 рефлексии на прочитанные статьи из журналов и книг. Те дни, когда студенты не писали рефлексии, они сдавали другие виды работ, согласно теме syllabusа,

например, подготовка информированного согласия, протокол интервью, плана урока, критерии оценок. По завершению каждой дисциплины студенты готовили концепт карту, где необходимо было показать основные идеи по прочитанным статьям и материалам, также к какому концептуальному понятию эти обсуждения привели студентов.

Перед началом каждой дисциплины, преподаватель спрашивает у студентов, какие навыки они приобрели в предыдущих модулях, что они хотели бы узнать нового в рамках данного модуля, и где они могут применить эти навыки. После обсуждения, студенты знакомятся с содержанием утвержденного syllabusа модуля. Затем, совместно с преподавателем они составляют новую программу для дальнейшего обучения. Преподаватель в виде майндмап (mindmap) показывает, что он/она может представить нового вне формата syllabusа, а студенты отдельно составляют свой майндмап касательно чего они хотели бы изучить нового. По завершению задания, все возвращаются в круглый стол, и студенты сами начинают составлять план занятий и тематику каждой встречи с учетом предложений преподавателя. Преподаватель в основном предлагает методы обучения, которые развивают у студентов навыков самостоятельности и ответственности.

Занятия проходили вне учебной аудитории, то есть в более свободном формате. Образовательная среда была создана в областной библиотеке города. Стулья и столы были цветные, компактные и легко передвигаемые, то есть атмосфера уютная. Там же стояли компьютеры и был предоставлен бесплатный доступ к интернету. Студенты, пользовались всеми услугами других залов для поиска литературы. Посещение других читателей никак не отвлекало студентов, наоборот были случаи, когда другие студенты просили разрешение поучаствовать в дискуссиях. Более того, студенты презентовали свои презентации перед читателями, которые были заинтересованы в их темах. Сотрудники библиотеки помогали с организацией проекторов для презентации и зала.

Нужно отметить, что, как и все казахстанские вузы, мы придерживаемся правил обязательных государственных стандартов, образовательных программ с результатами обучения и syllabusов курсов/модулей с указанием критериев оценивания и методов обучения. Тем не менее, с помощью поддержки администрации вуза мы смогли модифицировать образовательный процесс вовлекая студентов.

Количество участников является ограничением исследования, так как на основании опыта двоих студентов трудно обобщать результаты. Тем не менее, этот опыт показал, что, в некоторых постсоветских странах, где все еще существуют сокращенные и заочные формы обучения и где обучаются

студенты более зрелого возраста и большинство из них имеют опыт работы, можно внедрять технологии обучения, ориентированного на обучающегося. В связи с этим, результаты данного исследования могут заинтересовать лиц, занимающихся организацией образовательного процесса и знать круг примерных трудностей, встречающихся при применении инновационных технологий обучения.

Результаты исследования

Во время обсуждения со студентами были отмечены ключевые компетенции, которыми студенты хотели бы обладать при завершении модулей. В связи с этим, на каждый предмет были разработаны результаты обучения для формирования определенных навыков студентов. Например, «Методика преподавания социологии» был направлен на ознакомление с инновационными методами обучения и применения их на практике; «Социокультурная стратификация» на развитие аналитических навыков структур статей; «Гендерная, этническая, классовая стратификация современного общества» на подготовку литературного обзора; «Исследовательское интервью» на формирование исследовательских навыков; «Социология рынка» навыки онлайн обучения; «Визуальная социология» на подготовку презентации и на публичное выступление. Таким образом, студенты при разработке программы обучения на каждый модуль ориентировались на эти конечные результаты и соответственно выбирали методы обучения.

Первый модуль «Методика преподавания социологии» был насыщен методами обучения. Студенты читали статьи, обсуждали и сразу пробовали применить методику на практике. Например, по теме Круг Сократа, после обсуждения концепции круга Сократа, они поучаствовали в круглом столе, где обсуждение определенной темы проходит на английском языке с носителем языка. Этот принцип основан на круге Сократа, поэтому у студентов была возможность почувствовать себя в этой роли. Вот что, студенты написали, после этой практики:

Напрямую поучаствовала в методе круг Сократа. Было интересно познакомиться и понять, как именно происходит процесс. Хотелось бы научиться в будущем еще больше конструировать полученные знания интегрируя их в жизни (Студент_В, обратная связь от 27.09.19)

Как видим, студентам было интересно не только читать, но и одновременно участвовать в самом процессе. Нужно отметить, в этом плане окружающая среда в библиотеке очень помогло сгладить недостаток количество студентов в группе. Наоборот, они смогли в малой группе

обсудить, высказать свое мнение, а в большой группе уже непосредственно поучаствовать в дискуссии.

Представим еще один пример из опыта студентов, где они узнали о подходах в обучении. Здесь они анализировали и рефлексировали свой опыт обучения, то есть им необходимо было приводить примеры, что они изучали ранее, на сколько это было глубинным обучением, или это было поверхностным обучением, и по каким признакам они определяли критерии подхода в обучении. Вот что, одна из студенток написала по этому поводу после завершения обсуждения:

Узнала какие качества необходимы, чтобы стать глубинным преподавателем... Хотела бы изучить и понять, как заинтересовать, подтолкнуть человека к глубинному подходу обучения. ...Для меня было полезно сравнить два подхода, понять, усвоить плюсы глубинного подхода для развития собственного интеллекта (мышления) и в дальнейшем делиться с другими (Студент_А, обратная связь от 24.09.19)

В данном экстракте можно увидеть, что студентка была заинтересована подходом. Однако круг применения ограничен только на самом студенте, то есть «для развития собственного интеллекта», но тем не менее можно надеяться, что в будущем она сможет ввести занятия, так чтобы студенты получили глубинное знание, потому что проявляет интерес, чтобы «стать глубинным преподавателем», «подтолкнуть человека к глубинному подходу обучения», «делиться с другими». Таким образом, по завершении первого модуля студенты узнали теоретические основы некоторых инновационных методов обучения и испытали на себе эти методы.

Касательно рефлексии на прочитанные статьи, на раннем этапе где-то месяц и полтора студенты все еще затруднялись выйти из комфортной зоны пересказа содержания статей, но после длительного обсуждения во время занятий и других письменных заданий, студенты начали переходить на аналитический склад письма. Иными словами, в рамках этого модуля все рефлексии были написаны в форме изложения содержания статей.

По завершению модуля одна из студенток написала следующую рефлексию. Нужно отметить, что написание рефлексии было добровольным, то есть студентов преподаватели просили написать, но не заставляли. Вот опыт первых занятий, обучения, ориентированного на обучающегося:

Пройдя дисциплину «Методика преподавания социологии» я в первый же день занятий ознакомилась с методом структуризации концепций «mindmap». Этот метод помог мне коротко, ясно писать и быстро запоминать информацию. На занятиях мы изучали все методы и подходы для эффективного преподавания. Эти методы, подходы, оценивание были

для меня новыми и интересными для использования их в процессе обучения, а также, в преподавательской сфере в дальнейшем. Все изученное помогло мне понять, как вовлечь, взаимодействовать, мотивировать, проводить интересно, полезно и увлекательно занятия с учениками. Поняла, что стандартные методы дают лишь поверхностные знания, а новые методы помогут углубленному изучению. На период обучения по данной дисциплине я на своем примере сравнила стандартные методики, где студент не вовлечен в процесс, а работает четко по составленному плану без учета его интересов и новые методики, где студент имеет право голоса и выбора и берет на себя ответственность за свое обучение. Развитие ответственности необходимо для любого успешного человека. Делая вывод, я могу сказать, что процесс прохождения и в общем эта дисциплина помогла мне понять о преимуществах новых методов.

Второй модуль «Исследовательское интервью» был направлен на формирование исследовательских навыков. Студентами в программу обучения было включено прослушивание онлайн курса MIT по интервьюированию, как подавать на государственные (Министерства образования и науки Республики Казахстан далее МОН РК) и Европейские гранты, анализ и обсуждение международных стандартов, также университетских положений по соблюдению принципов и правил этических норм при проведении исследования, составление информированного согласия, протокола интервью, проведение фокус группы и анкетирование студентов в реальном режиме, подготовка транскрипта, анализ полученных результатов и подготовка проекта. Студенты решили связать свои дипломные работы с выполнением проектной работы в рамках этого модуля. Иными словами, они подготовили проекты по теме дипломной работы. Так, они избежали перегрузки от подготовки к текущим занятиям и параллельного выполнения дипломной работы.

Одной из бурных тем в данном модуле стали примеры из международных опытов несоблюдения этических правил. Далее студенты самостоятельно составляли информированное согласие и протокол интервьюирования. Вот что студенты написали после обсуждения темы этических принципов и норм:

Научилась составлять информированное согласие. ...Участники исследования должны быть осведомлены о процессе, возможных рисках, желание должно исходить добровольно. Риски не должны превышать ожидаемые результаты. Необходимо защищать уязвимые группы участников исследования (Студент_В, обратная связь от 01.10.19)

Было полезно узнать об этических принципах (обязанности исследователя). О необходимости протокола и содержание протокола (Студент_А, обратная связь от 01.10.19)

В процессе прохождения этой дисциплины, студенты составляли проект исследования на грант МОН РК на тему своих дипломных работ, сами проводили фокус-группу и анкетирование. Ниже представлена рефлексия одного из студентов после завершения модуля:

Пройдя дисциплину «Исследовательское интервью» я пополнила свой багаж знаний об одном из видов качественного исследования. Глубинно изучила все виды, типы интервью. Ознакомилась с важными этапами в процессе планирования исследования. ...Применила весь прошедший материал на практике проведя фокус группу среди студентов. Тем самым поборола страх и поняла, как расположить, взаимодействовать, поддерживать, создать атмосферу и как составлять правильные вопросы. Освоение и прохождение онлайн курсов было для меня новым, открыла для себя еще один метод самообразования. Всё это является неотъемлемым опытом для дальнейшего моего развития и прогресса в профессиональной сфере (Студент_А, рефлексия после завершения модуля).

Таким образом, в рамках этого модуля все методы обучения были направлены на формирования исследовательских навыков.

Вот в таком режиме студенты проработали остальные четыре модуля. Действительно им было и интересно, и сложно. Они составляли и обсуждали планы на каждый модуль с энтузиазмом, а непосредственное выполнение требовало дополнительной подготовки и работы во время и после занятий. Как студенты восприняли подход обучения, ориентированного на обучающего, можно увидеть в следующем отрывке из рефлексии одного из студентов:

Для начала хочу отметить, что для меня было новым личностно-ориентированное обучение. Где мы принимаем участие в процессе планирование обучения и выявляем то, что, бы мы хотели и то, что, было бы нам интересно изучать. В начале было сложно сформулировать, сконструировать все мысли и выявить то, что мы хотим. Но с каждым последующим уроком адаптируешься и шаг за шагом начинаешь анализировать и выявлять интересные темы для изучения по определенной дисциплине (Студент_А, рефлексия после завершения всех модулей).

Экзаменационные вопросы мы составили на основании тем, которые разработали сами студенты. Перед экзаменом мы спросили у студентов, о том, можно ли использовать их ответы во время исследования, так как они отказались принять участие в фокус группе или же в интервьюировании.

С согласием студентов мы представляем отрывки из письменных ответов устного экзамена. Вопрос экзаменационного билета одной из студенток совпало с темой разработки задач. Она поделилась своим опытом участия и разработки образовательной программы и задачи для каждого модуля. Вот, что она написала:

Постановка задачи обучения на модуль позволяет студентам напрямую участвовать в процессе создания программы обучения. От учащихся требуется описать необходимые задачи обучения на курс, которые на их взгляд являются полезными, нести необходимую информацию, благодаря которой в дальнейшем формируются знания, позволяющие применить их в соответствующей области. Процесс составления задач обучения на курс способствует определению необходимых компетенций (Студент_В, из письменного листа устного экзамена от 18.12.19)

В данном отрывке студентка показывает, свои знания, которые она приобрела в процессе составления задач. На основании ее ответа можно сказать, что она концептуально поняла, что такое обучение, ориентированное на обучающего и каковы его ключевые принципы.

Вторая студентка тоже смогла применить аналитические навыки и критическое мышление, на которых были основаны все задания в течении шести модулей. Приведем пример из письменного ответа студентки устного экзамена на свой опыт написания рефлексии:

Самой первой трудностью для меня было то, что написание рефлексии было новым методом в процессе обучения. Было трудно адаптироваться, сформулировать всю информацию в одно целое, конструировать, приводить аргументы, и примеры (Студент_А, из письменного листа устного экзамена от 18.12.19)

Этот факт и объясняет почему, студенты первые полтора месяца писали только содержание статей. Понимая это, каждую встречу мы начинали с обсуждения рефлексии. Далее студентка отмечает, что же дало написание рефлексии, чему она научилась в процессе:

Но хочу отметить, что данный метод помог мне свободно выражать свое мнение, отмечать, то, что мне было интересно, развил навыки анализа, синтеза, и конструирования информации (Студент_А, из письменного листа устного экзамена от 18.12.19)

Можно отнестись скептически на ответ студентки сказав, то, что она хочет получить хорошую оценку и поэтому и восхваляет методы. Но тем не менее, следующий отрывок из письменного ответа показывает аналитические и критические навыки студентки:

В Казахстане процесс обучения имеет в основном все тот же характер, поверхностного обучения, где преподаватель главный источник, где процесс имеет строгий порядок и план действий. Студенты, школьники при таком процессе имеют низкую мотивацию и не несут ответственности за свое обучение (Студент_А, из письменного листа устного экзамена от 18.12.19)

Как мы видим, студентка уже выходит за рамки потребления образовательного процесса, и становится экспертом, относительно конечно же, тех или иных подходов, применяемых в обучении. Это является отличительной чертой обучения, ориентированного на потребителей и на обучающего. Потребители могут подсказать, где им комфортно, где нет, в то время обучающиеся могут выявить и предложить меры для улучшения системы. Например, в завершении своего ответа студентка предлагает внедрить данный метод и прогнозирует положительные результаты:

Если же рефлексивное обучение станет активно внедряться в систему образования это повысит мотивацию, ответственность у молодого поколения Казахстана повысится, и обновится видение, будет развиваться критическое мышление, они будут не просто получать информацию и учиться ради оценки, а получать необходимые навыки в любой сфере (Студент_А, из письменного листа устного экзамена от 18.12.19)

Таким образом, основываясь на ответы студентов можно сделать вывод, о том, что исследование, проведенное с двумя студентами четвертого курса на внедрение подхода обучения, ориентированное на обучающего, выявил положительные результаты такие как вовлеченность студентов в учебный процесс, повышение мотивации и проявление интереса к собственному обучению. Студенты развили у себя навыки аналитического и критического мышления, что является основным показателем глубинного обучения. В следующей главе мы свяжем результаты обучения с существующей литературой по данной теме.

Обсуждение

В связи с тем, что данный подход в обучении применяется преподавателями с 2000 года, исследователи и ученые на международной арене давно выявили основные трудности, с которыми мы сталкиваемся только сейчас. Тем не менее, учитывая наш контекст и культурные особенности, в некоторых аспектах мы можем внести новый вклад в существующую теорию знаний об обучении, ориентированного на обучающего.

Для нас, преподавателей, самой главной проблемой было определить критерии готовности студентов в принятии участия в данном исследовании. Потому что, их всего двое студентов, их трудно заинтересовать, между ними отсутствует здоровая конкуренция, что могло бы мотивировать их обучение.

Более того, студенты привыкли обучаться на основе готовой программы, где четко прописаны все темы и методы обучения. Несмотря на наши сомнения, мы постарались заинтересовать их. Исследование литературы показало, что проблема готовности студентов в участии разработки образовательных программ была выявлена в исследовании 2003 года Эмес и Клевеленд-Иннес как и данном исследовании, тем самым подтверждает существующие факты знания.

К сожалению, данный опыт был проведен в малом кругу, двое студентов и два преподавателя. По началу мы хотели посмотреть, насколько данный опыт приемлем для наших казахстанских студентов и решили применить на старших курсах, где студенты более взрослые и могут принимать решения. Несмотря на то, что нас было всего двое преподавателей, нам было тяжело скоординировать время для обсуждения хода и процесса обучения, мы находились в разных частях города и имели разные расписания. Поэтому, наш опыт подтверждает результаты исследования, проведенного в 2014 году учеными Шреурсом и Дамбравеню, где преподавателей из Молдавии и Украины обучали подходу обучения, ориентированного на обучающего, а главной трудностью для всех преподавателей было определить время удобное для всех участников.

При внедрении обучения, ориентированного на обучающего, очень важно чтобы преподаватели обладали знаниями инновационных методов обучения. Так как студентов необходимо направлять к достижению результатов обучения с применением активных методов обучения. Например, в данном исследовании мы использовали разные методы, а главный акцент был сделан на написание рефлексии и обратной связи, чтобы студенты понимали и осознали, чему они научились сегодня, как и где они могут применить их, чего им хотелось бы еще научиться. Важность применения инновационных методов обучения при внедрении обучения, ориентированного на обучающего, было выявлено в исследовании ученых Кингве, Ончвари и Ончвари в 2009 году. Таким образом, данное исследование также подтверждает, что студентов необходимо поддерживать разными методами обучения.

Мы часто относимся к студентам как потребителям, которые поступают в университеты, чтобы получить диплом. Однако, результаты данного исследования показали, что, студенты также могут внести свой вклад в улучшение образовательной системы. Экзаменационные ответы студентов дали понять, что рефлексивное обучение и вовлеченность студентов в разработку программы обучения, подтолкнули студентов на мысль о том, какие методы были бы полезными для других студентов. Исследование, проведенное ученым Алтаем в 2014 году, также показало, что, студенты,

непосредственно принимая участие в улучшение системы совместно с потребителями, предложили свои решения задач. Таким образом, данное исследование подтверждает, что вовлеченность студентов в образовательный процесс дает возможность улучшению той или иной системы.

В процессе внедрения подхода обучения, ориентированного на обучающего, мы замечали иногда инертность со стороны студентов. Мы предположили, что сам подход новый для них, требовал от них выкладывания полной силы, подготовки дополнительных задач. Например, в исследовании проведенного в 2008 году учеными Волфарт, Шерас, Беннет, Симон, Пиментел, и Габель студенты находили интересным методы обучения, но подчеркнули ответственности со стороны студентов. Также и данном исследовании студенты поняли на третьем модуле, что большая ответственность лежит на них.

Следовательно, наблюдая за ними, по завершению всех модулей мы провели неформальную беседу. В ходе беседы мы выяснили, что студенты поняли об ошибочном принятии решении при выборе специальности. Одна хотела стать дизайнером, другая юристом. Мы рады, что данное исследование помогло студентам честно ответить себе, и определить для себя чем они хотели бы заниматься в своей жизни. Таким образом, внедрение нового подхода, в Казахском контексте выявил новое направление как определение желаемой профессии.

Выводы

В заключении, данное исследование избегает от декларации результатов исследования инновационным в сфере образования на международной арене. Многие трудности, с которыми мы столкнулись уже были отмечены и обсуждены учеными. Наше исследование подтверждает существующие результаты. Во-первых, готовность студентов все еще является проблематичным из-за отсутствия четких критериев, то есть, когда можно считать студентов готовыми к принятию решения при разработке образовательных программ. Во-вторых, из-за отсутствия разработанной концепции по обучению, ориентированного на обучающего, многим Казахстанским преподавателям трудно определить ключевые идеи данного подхода. Следовательно, необходимо подготовить преподавателей. В-третьих, поддержка со стороны администрации по вовлечению студентов также важно, так как в Казахстане система еще основана на государственных стандартах. Несмотря на то, что гибкости внесения изменений в образовательные программы существуют, но они ограничены. В-четвертых, студенты по сей день являются потребителями, а нужно чтобы они стали со-создателями образовательного процесса. В-пятых, студентам

нравятся активные методы обучения, но ответственности они еще боятся. Рефлексивные письма дали студентам понять этого ли они хотят, если не это, то что же влияет на их интерес и мотивацию. Было выяснено, что студенты ошибочно выбрали свою специальность. Поэтому, данное исследование рекомендует в случае студентов Казахстана, необходимости применения написания мотивационных писем на старших классах в школах, почему они хотят изучать именно данную область, какие проблемы они видят, какие решения могут предложить.

Сам опыт внедрения обучения в Казахстане, ориентированного на обучающего, является новым в копилку науки и знания. Так как, здесь инновационные методы начали практиковаться позже, следовательно исследования по применению новых образовательных технологий все еще проводятся. Более того, многие Казахстанские университеты практикуют студенто-центрированное обучение, нежели обучение, ориентированного на обучающего. В связи с этим, необходимо расширять круг применения данного подхода, на других курсах.

Список использованных источников

1 **Maloshonok, N. G., Sh'eglova, I. A.** Modeli organizatsii oby'cheniya studentov v universitete: osnovnye predstavleniya, preimush'estva i ogranicheniya [Models of Organization of Teaching Students at the University: Basic Assumptions, Advantages and Limitations]// University Management: Practice and Analysis. 2020. 24 (2). P.107–120. (In Russ.). DOI: 10.15826/umpa.2020.02.017.

2 **Ward, S. G.** Integrating Student-Centered Learning in a Compensation Management Course. Journal of the Academy of Business Education. Vol. 16. – 2015. – P. 129–143. <https://search.proquest.com/docview/1713929740?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

3 **Freire, P.** Pedagogy of the oppressed. – New York : Herder and Herder, 1972.

4 **Myraveva, A. A., Oleinikova, O. N., Aksenova, N. M.** Mnogomernoe prostranstvo studentotsentrirovannogo oby'cheniya [Multiple dimensions of student-centered learning]// University Management: practice and analysis. 2017. Vol. 21. – No 3. – P. 92–99. – DOI 10.15826/umpa.2017.03.041 (In Russ., abstract in Eng.)

5 Education International & The European Students' Union (2010). Student-centered learning: Toolkit for students, staff and higher education institutions. Laserline, Berlin. http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/T4SCL_forum_

Leuven_October_2010/34/0/2010_T4SCL_Stakeholders_Forum_Leuven_-Student-Centred_Learning_Toolkit_600340.pdf

6 **Emes, C., & Cleveland-Innes, M.** A Journey Toward Learner-Centered Curriculum. The Canadian Journal of Higher Education. Vol. 33. – NO. 3. – 2003. – P. 47–70. [Electronic resource]. – <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ788477.pdf>

7 **Schreurs, J. and Dumbraveanu, R.** A Shift from Teacher Centered to Learner Centered Approach. iJEP. – Vol. 4. – No. 3. – 2014. – P. 36–41. – <http://dx.doi.org/10.3991/ijep.v4i3.3395>

8 **Altay, B.** User-centered design through learner-centered instruction. Teaching in Higher Education. – Vol.19. – No. 2. – 2014. – P. 138–155. – DOI: 10.1080/13562517.2013.827646

9 **Keengwe, J., Onchwari, G., & Onchwari, J.** Technology and Student Learning : Toward a Learner-Centered Teaching Model. AACE Journal. – Vol. 17. – No. 1. – 2009. – P. 11–22. Chesapeake, VA: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). [Electronic resource]. – <https://www.learntechlib.org/primary/p/26258/>.

10 **Wohlfarth, D., Sheras, D., Bennett, J., Simon, B., Pimentel, J., & Gabel, L.** Student Perceptions of Learner-Centered Teaching. InSight: A Journal of Scholarly Teaching. – Vol.3. – 2008. – P. 67–74. [Electronic resource]. – <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ888411.pdf>

References

1 **Maloshonok, N. G., Sh'eglova, I. A.** Modeli organizatsii oby'cheniya studentov v universitete: osnovnye predstavleniya, preimush'estva i ogranicheniya [Models of Organization of Teaching Students at the University: Basic Assumptions, Advantages and Limitations]// University Management: Practice and Analysis. 2020. 24 (2). P.107–120. (In Russ.). DOI: 10.15826/umpa.2020.02.017.

2 **Ward, S. G.** Integrating Student-Centered Learning in a Compensation Management Course. Journal of the Academy of Business Education. Vol. 16. – 2015. – P. 129–143. [Electronic resource]. – <https://search.proquest.com/docview/1713929740?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

3 **Freire, P.** Pedagogy of the oppressed. – New York : Herder and Herder, 1972.

4 **Myraveva, A. A., Oleinikova, O. N., Aksenova, N. M.** Mnogomernoe prostranstvo studentotsentrirovannogo oby'cheniya [Multiple dimensions of student-centered learning]// University Management: practice and analysis. 2017. Vol. 21. – No 3. – P. 92–99. – DOI 10.15826/umpa.2017.03.041 (In Russ., abstract in Eng.)

5 Education International & The European Students' Union (2010). Student-centered learning: Toolkit for students, staff and higher education institutions. Laserline, Berlin. http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/T4SCL_forum_Leuven_October_2010/34/0/2010_T4SCL_Stakeholders_Forum_Leuven_-_Student-Centred_Learning_Toolkit_600340.pdf

6 Emes, C., & Cleveland-Innes, M. A Journey Toward Learner-Centered Curriculum. The Canadian Journal of Higher Education. Vol. 33. – NO. 3. – 2003. – P. 47–70. – <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ788477.pdf>

7 Schreurs, J. and Dumbraveanu, R. A Shift from Teacher Centered to Learner Centered Approach. iJEP. – Vol. 4. – No. 3. – 2014. – P. 36–41. – <http://dx.doi.org/10.3991/ijep.v4i3.3395>

8 Altay, B. User-centered design through learner-centered instruction. Teaching in Higher Education. – Vol.19. – No. 2. – 2014. – P. 138–155. – DOI: 10.1080/13562517.2013.827646

9 Keengwe, J., Onchwari, G., & Onchwari, J. Technology and Student Learning : Toward a Learner-Centered Teaching Model. AACE Journal. – Vol. 17. – No. 1. – 2009. – P. 11–22. Chesapeake, VA: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). [Electronic resource]. – <https://www.learntechlib.org/primary/p/26258/>.

10 Wohlfarth, D., Sheras, D., Bennett, J., Simon, B., Pimentel, J., & Gabel, L. Student Perceptions of Learner-Centered Teaching. InSight: A Journal of Scholarly Teaching. – Vol.3. – 2008. – P. 67–74. [Electronic resource]. – <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ888411.pdf>.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

Г. Е. Ахметова^{*1}, А. А. Бейсенова²

¹Қарағанды Медицина университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

²Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 12.03.21 баспаға түсті.

НЕЛІКТЕН СТУДЕНТТЕР ӨЗ БІЛІМІ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТЕН ҚОРҚАДЫ?

Оқу үрдісінде инновациялық технологияларды қолдану пәннің оқу жоспарлары мен syllabus-тар құрудағы маңызды компонент болып табылады. Бұл студенттерді оқытушының ұйымдастырылуымен

жүргізілетін білім берудің әртүрлі формаларына қатысуына ықпал етеді. Бұл тәсіл студенттерге бағытталған оқыту ретінде сипатталады. Студенттердің белсенді қатысқандығына қарамастан, олардың ұстанымдары әлі де шектеулі, өйткені бағдарламаны оқытушылар құрастырады және білім алушыға не қызық не қажет болатынын өздері шешеді. Білім алушыларға бағытталған оқытудың тағы бір тәсіл бар. Бұл тәсіл аясында студенттер өздерінің білім алуына қатысты жауапкершілікті сезінеді. 2019 жылдың қыркүйек айынан бастап желтоқсан айына дейін төртінші курстың екі студенттері алты пән бойынша syllabus-тардағы көрсетілген тақырыптық жоспарларын қарастыр, өз ұсыныстарын ұсынды. Басқаша айтқанда, студенттер өздері тақырыптар, мақалалар таңдап, кезек-кезек оқытушының кеңесімен сабақ өткізу формасын таңдап, пікірталас жүргізді. Семестрдің аяғында, студенттермен бейресми қарым-қатынас жүргізу барысында, оларға әр түрлі оқытудың әдістері өте ұнайтындығы анықталды, бірақ олар үшін syllabus-тардың мазмұнын өзгертуге қатысу қиын болғаны туарлы айтылды, себебі бұл жауапкершілік пен қосымша дайындықты қажет етеді, әдебиеттерді іздеу кезінде уақытты алады және оларды ойландыран тағы бір мәселе ол болашақта өз дағдыларын қайда және қалай қолдануға болатындығы ойландырады.

Кілтті сөздер: білім алушылар, оқытудың инновациялық әдістері, рефлексивті оқыту, білім алушыларға бағытталған оқыту, Қазақстан

G. Y. Akhmetova^{*1}, A. A. Beissenova²

¹Medical University of Karaganda,
Republic of Kazakhstan, Karaganda;

²Academician Y. A. Buketov Karaganda University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.
Material received on 12.03.21.

WHY DO STUDENTS FEAR TO TAKE RESPONSIBILITY FOR THEIR OWN LEARNING?

Application of innovation technologies in educational process is an important component at designing education programs and syllabuses on a discipline. This stimulates students to take part in diverse forms of active

learning facilitated by tutors. This approach characterized as student-centered learning. Despite that students take active part; their position remains limited as programs are constructed by tutors and they decide what might be interesting or necessary for students.

There is another approach entitled as learner-centered learning. In this approach exactly students develop their independent learning and accountability for own learning skills. From September to December 2019, two students of intensive mode forms were engaged in modification of education programs on six disciplines which were incorporated into their current time-table. In other words, students decided themes on their own, what kind of articles to read, they lead discussion and form of practical classes.

At the completion of all six disciplines, during informal talks with students it was revealed that students liked diverse forms of active learning, however, it was difficult for them to participate in modification of education programs as it requires accountability to additional preparation, takes time in searching the literature and make to think about how you can employ your gained skills in future.

Keywords: learner-centered learning, innovative methods of teaching, student-centered learning, reflective learning, Kazakhstan

FTMAP 04.11.21

<https://doi.org/10.48081/ATNM3456>

Д. Зүлкәпіл*

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ШЕТЕЛДІК ДАҒДАРЫСТЫҚ ОРТАЛЫҚТАРДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕЛЕРІ

Қазіргі кезде зорлық-зомбылыққа ұшыраған құрбандарға психологиялық, педагогикалық, құқықтық көмек көрсету мақсатында әйелдерге арналған әлеуметтік оңалту және бейімдеу орталықтары, яғни дағдарыстық орталықтар үздіксіз жұмыстар жасап келеді. Зорлық-зомбылық әрдайым адамзат қауымдастығының бір бөлігі болып келген және оның әр түрлі көріністері әлемнің барлық бұрыштарында көрінеді. Жыл сайын жер бетіндегі 1,6 миллионнан астам адам өздерінің өмірі мен денсаулығына шабуылдың нәтижесінде, сондай-ақ, адамның жеке және ұжымдық зорлық-зомбылық түрлерінің нәтижесінде қаза табады. Жалпы алғанда, зорлық-зомбылық 15-тен 44 жасқа дейінгі адамдар арасында әлемдегі өлім-жітімнің басты себептерінің бірі болып табылады. Бұл мақалада қазіргі кездегі зорлық-зомбылық көрген құрбандарға ең жақсы көмекті көрсетуде дағдарыстық орталықтардың рөлі қызметі талданады. Мақалада зорлық-зомбылық мәселесіне байланысты көптеген шетелдік дағдарыс орталықтарының тәжірибесіне талдау жасалды. Әлемнің әрбір елінде зорлық-зомбылық көрген әйелдер мен балаларға көмек көрсетудің түрлері қарастырылды. Еуропа елдеріндегі зорлық-зомбылықты шешудің негізгі жолдары қарастырылып баға берілді. Сонымен қатар мақалада әлем елдерінің үздік тәжірибелерін елімізде қолданудың қажеттілігі де қарастырылды.

Кілтті сөздер: Дағдарыс, зорлық-зомбылық, дағдарыс орталығы, тұрмыстық зорлық.

Кіріспе

Қазіргі таңдағы қоғамдағы өткір де өзекті мәселелердің бірі ол зорлық-зомбылыққа ұшырау мәселесі болып отыр. Өйткені қазіргі уақытта отбасындағы зорлық-зомбылық мәселесі күннен-күнге әлеуметтік сала ғылымдарының ғана емес, сонымен қоса қоғамның да назарына ілініп отыр. Әлеуметтану, денсаулық сақтау, криминалистика, құқықтану, баспасөз ұйымдарының деректеріне сүйенетін болсақ Қазақстандағы отбасылардың едәуір бөлігінде зорлық-зомбылық күнделікті, үйреншікті, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін өмір салтына айналып бара жатыр. Дағдарыстық орталық – бұл әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың барлық түрлерімен, атап айтсақ, психологиялық, денесіне зақым келтіру, жыныстық, эмоционалдық, экономикалық сипаттағы зомбылықтың барлық мәселелерін шешумен айналысатын орталық. Орталыққа келіп, көмек сұраған кез келгені тегін кеңес ала алады.

Әлемнің әрбір елінде әйелдер мен балалар зорлық-зомбылыққа ұшырайды, бірақ бәрі де қажетті көмек пен қолдау ала алмайды. БҰҰ Бас хатшысы Антонио Гутеррештің мәлімдеуінше, әлемдік әйелдердің шамамен 30% -ы, әсіресе ең кедей және ең осал топтар, физикалық немесе жыныстық түрде зорлық-зомбылыққа ұшырайды екен. Бұл көбінесе осы саладағы, әлеуметтік қорғау қызметтеріндегі ел заңнамасының жеткіліксіз дамуына байланысты [1]. Сондықтан осы мәселедегі «дамушы» елдер «дамыған» елдердің дағдарыстық орталықтарындағы зорлық-зомбылық құрбандарымен әлеуметтік жұмыс жүргізу тәжірибесіне сүйенуі керек. Олардың арасында Еуропа (Германия, Швеция, Франция, Ұлыбритания және т.б.), Израиль, АҚШ, Канада, Оңтүстік Корея және басқалары бар.

Еуропа елдерінің көпшілігі зорлық-зомбылықтан қорғау үшін халықаралық құқықтық құжаттарға сүйенеді. Олардың бірі – Стамбул конвенциясы деп аталатын «Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық пен тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы күрес туралы» Еуропа Кеңесінің № 210 конвенциясы. Бұл актінің мәні осы Конвенцияда қабылданған стандарттарды толықтырады және кеңейтеді. Оны 20-дан астам ел ратификациялады, олардың біреуі Германия Федеративтік Республикасы. (ГФР).

Зерттеудің әдіс-тәсілдері

Әлем елдеріндегі дағдарыстық орталықтарындағы зорлық-зомбылық құрбандарымен әлеуметтік жұмыс әдістері мен технологияларына кешенді талдау жасау. Шетелдік дағдарыстық орталықтардағы зорлық-зомбылық құрбандарымен әлеуметтік жұмыс тәжірибелерін зерттеу. Германияда, елдегі әйелдердің 25 %-нан астамы тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбаны болған. Сондықтан, осы елде бұл мәселеге үлкен көңіл бөледі. Оны шешудің

негізгі алдын-алу жұмыстары отбасы істері жөніндегі министрлігінде қарастырылған (Bundes ministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend). 2001 жылғы 11 қаңтардағы «Зорлық-зомбылық пен қуғын-сүргінді құқықтық-азаматтық қорғау туралы» (Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen) Федералдық заңында мемлекет некені және отбасын қорғау қағидатын қарастырады, сондықтан тұрмыстық зорлық-зомбылық жеке жұмыс емес және әлеуметтік қауіпті акт ретінде қарастырылады. Біріккен Ұлттар Ұйымының ұсынымдарына сәйкес, Германия Федеративтік Республикасында мемлекеттің субсидиялайтын көмек желілері, дағдарыстық орталықтар және баспаналар құрылды.

Зерттеудің барысы мен нәтижелері

Германия Федеративтік Республикасының айрықша ерекшелігі тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында құқық қорғау органдарының қызметі болып табылады. Полицияның өкілеттіктері отбасылық саладағы бұзушылықтарды алдын-алуға және жоюға мүмкіндік береді. Олар мына принципті басшылыққа алады: «зорлық көрсетуші пәтерден кетуі керек, ал жәбірленуші қалады». Полиция іс-әрекеттері біржолғы қорғаныс актісі емес, керісінше, олар басқа қорғаныс ұйымдарымен және сотпен бірге жәбірленушіні ұзақ мерзімді қорғауға бағытталған. Қауіп-қатерге душар болған адамның пәтерінен (үйінен) шығудан басқа, полиция бұл адамға пәтерге (үйге), белгілі бір жерлерге баруға тыйым салуы мүмкін; қауіп тудыратын адамға қарым-қатынасқа түсуге тыйым салынады. Айта кету керек, бұл әрекеттер уақытша болып табылады, бірақ олардың дереу сипаты одан да ауыр зардаптарға жол бермейді. Жәбірленуші азаматтық іс жүргізуде қорғау мүмкіндіктері туралы хабардар етіледі. Егер нақты қауіп бар болса, әйелдің әйелдерді қорғау үйіне уақытша көшуіне болады (Frauenhaus) [2, 132–134 б.].

Германияда зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерге арналған «әйелдер үйлері» (Frauenhäuser), жүздеген кеңес беру орталықтары, тәулік бойы психологиялық көмек және тағы басқалары бар 360-тан астам дағдарыс орталығы бар екенін атап өткен жөн. Балаларға, отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсетудің бір ресурсы – Kinderschutz Ambulanz дағдарыстық орталығы. Орталық Дюссельдорф қаласындағы мемлекеттік емес (эвангелиялық) қалалық клиниканың құрылымында бар және қаланың әлеуметтік қызметтерінің сұранысы бойынша диагностикалық және емдік тапсырмаларды орындайды, сондай-ақ балаларға қатысты зорлық-зомбылық жағдайында отбасылар, көршілер, туыстарына және басқа да шағымдарға жауап береді [3, 2–10 б.].

Швецияда халықты әлеуметтік қорғауды ұйымдастырудың барлық жүйесіндегі айрықша ерекшеліктердің бірі – оның өміріндегі қақтығыстық дағдарыстық жағдайына назар аудару. Сонымен қатар, адамдардың өмірінің барлық салалары – жемісті жақын қарым-қатынастан және олардың өмірінің барлық сатыларынан бастап, нәрестелік шақтан кәрілікке дейінгі кезеңнен тұрады. Адамның қауіпсіздігінің бұл ерекшелігі, бір жағынан, арнайы мекемелер тарапынан қамтамасыз етілсе, екінші жағынан, бұл мәселеге қарапайым «қалыпты» әлеуметтік қорғау мекемелерінде жоғары назар аударылады.

Ең алдымен, әрине, дағдарыс жағдайында адамдарға нақты және кәсіби түрде көмек көрсететін институттар бұл тұрғыдан жақсы көрінеді. Оның бірі ретінде, Гетебордағы әйелдер дағдарыстық орталығын қарастырайық. Ол 13 адамнан тұратын қызметкерлер қызмет көрсететін бірнеше пәтерлер мен қосалқы үй-жайлар тұрғын үй кешенін ұсынады. Мұнда тәулік бойы «сенім телефоны» жұмыс істейді.

Бірінші, бұл орталықтың салыстырмалы оқшаулануы, жартылай жасырын болуы, үй-жайға еркін кірудің жоқтығы назар аудартады. Әйелдердің дағдарыс орталығының басшысы Аннет Олефсонның айтуынша, бұл орталық жұмысының міндетті шарты болып табылатын – әйелдің өзін қауіпсіз сезінуі.

Орталық қабырғасында жұбайымен, жәбір көрсетуші серіктесімен байланысқа жол берілмейді. Кездесу белгілі бір уақыттан кейін ғана осы мекеменің сыртында болуы мүмкін, ол сонымен бірге, өз пациенттерін қосымша психиатриялық жарақаттардан қорғайды.

Келуші-пациенттер мұнда төрт айға дейін тұра алады. Осы кезеңде қызметкерлер (психологтар, социологтар, заңгер, экономика және әлеуметтік қызметкерлер) олардың стресстік жағдайын жеңілдетеді, өзінің күйеуімен, туыстарымен немесе достарымен қарым-қатынасындағы дағдарыстың себептері мен сипатын объективті бағалауға мәжбүрлейді, өзінің өмірі мен келешегі туралы ойлап, жағдайдан ең жақсы жолды таңдауға көмектеседі.

Орталықта орналаса отырып, әйелдер жұмысын жалғастыра алады. Оларға өмірін ұйымдастыруға қызметкерлер мен пациенттер көмектеседі. Сонымен қатар, әйелдер дағдарыстық орталығының қызмет түрлерінің консультативтік формалары, сондай-ақ оның жұмысын ұйымдастырудың күндізгі нұсқасы бар. Мұнда көмекке келген адам тек білікті консультациялар ғана емес, сонымен қатар, қандай да бір күндізгі уақытта (бірнеше күн) мұнда қалуға, демалып, стресстік жағдайдан шығуы мүмкін, ол әрине, әлеуметтік жоспарда адамдар арасындағы қарым-қатынаста шиеленісті азайтады, олардың өмірлік әлеуетін арттырады, әлеуметтік байланыстарды қалыпқа

келтіреді. Жалпы, орталық осы бағдарлама арқылы көптеген құрбандардың тез оңалуына мүмкіндік беріп отыр [4, 239–242 б.].

Ұлыбританияда сексуалдық шабуылдан зардап шеккендерге арналған сексуалдық шабуылдан зардап шеккендердің тікелей және ұзақ мерзімді қамқорлық пен консультацияларды алатын қауіпсіз орындары бар орталықтар жүйесі құрылған. Орталықтардың барлығы тиісті медициналық және заң қызметтері мен бөлімдерді бір шатырдың астына жинады, бұл жәбірленушіге көмек көрсету және қылмыстық тергеуге көмектеседі. Жүйе дереу көмек пен «бір реттік» қызметтерді көрсетудің оң тәжірибесі ретінде танылған Манчестердегі сексуалдық шабуылдан зардап шеккендерге арналған Әулие Мария орталығынан (St. Mary's Sexual Assault Referral Centre) қабылданады. Әулие Мария орталығы 1986 жылы ашылды және ересектерге, зорлау немесе сексуалдық шабуылдардан зардап шеккендерге кеңес беру, медициналық және соттық дәлелдемелерді жинау қызметтерін ұсыну үшін Біріккен Корольдіктің алғашқы орталығы болды. Жәбірленушілер үшін осындай орталықтардың жүйесі көптеген қызмет көрсетушілермен және қылмыстық тергеуді жүргізу қажеттілігіне байланысты стрессті төмендетеді. Оның үстіне, тәжірибе көрсеткендей, дереу көмек пен консультациялар алған құрбандар әлдеқайда тұрақты түрде қалпына келтіріліп, ұзақ уақыт бойы қамқорлыққа мұқтаждық етпейді. Құқық қорғау органдары үшін орталықтар құрбандармен кездесуге және дәлелдемелер жинауға болатын орталықтандырылған мекемелер болып табылады.

Дағдарыстық орталықта телефон арқылы көмек көрсету қызметі бар, оларда арнайы дайындықтан өткен мамандар жұмыс істейді.

Рапс дағдарыстық орталықтарының көптеген мүшелері сексуалдық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге консультация немесе басқа терапевтік қызметтер ұсынады, ал кейде олардың ата-аналарына, серіктестеріне немесе басқа да жақтастарына мүмкіндіктері болса көмектесе алады. Көптеген жағдайларда дағдарыстық жағдайда зорлауға ұшырағандарға қатысты кеңес әйелдерге негізделеді және әйелдер консультанттары әйелдер үшін қауіпсіз жерде жұмыс істейді. Кейбір дағдарыс орталықтарында зорлық-зомбылыққа қарсы кеңес беру қызметтерінің жас шектеулері бар, мысалы, олар 13-тен 16 жасқа дейінгі қыздар мен әйелдерге консультациялар бере алады, ал басқалары кез-келген жастағы балалармен, сондай-ақ ересектермен жұмыс істейді.

Кейбір дағдарыс орталықтарында дене тәрбиесі, топтық жұмыс және немесе ойын ойнау сияқты терапевтік қызметтердің түрлі түрлері ұсынылады.

Ал, АҚШ-қа тоқталар болсақ, мұнда отбасындағы әйелдерге зорлық-зомбылық мәселесін тереңірек зерттеу соңғы онжылдықта дами бастады.

30 жыл бұрын отбасылық зорлық-зомбылық жасырын эпидемия түрінде болды және салыстырмалы түрде сирек мінез-құлық түрі ретінде қарастырылды. Мәселен, 1939 жылдан бастап 1969 жылға дейін «The Journal of Marriage and the Family» журналындағы басылымда «зорлық-зомбылық» сөзі бар бірде бір мақала шықпады. Зардап шеккен әйелдер туралы әдебиеттерді зерттеу, психоаналитиктердің әйеліне жасалған шабуылды сирек кездесетін құбылыс ретінде, онда олардың біреуі немесе екеуі невротикалық не психикалық ауру болғандығын сипаттайтын 4-6 ғана дәйексөздерін анықтады.

Бұл елде полиция әйелдерді тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғайтын айтарлықтай маңызды орган емес. Негізгі көмек – бұл телефон желілері, олардың біреуі «Норе Фри» (Еркін Үміт). Шұғыл желі тәулік бойы көмектесуге дайын, диспетчерлер түрлі тілде сөйлейді. Қоңырауды әйелді тыңдауға және оған кеңес беруге дайын тәжірибелі психологтар қабылдайды. Бұл көмек көрсетудің ең кең таралған түрлерінің бірі.

Және де, Құрама Штаттарда тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге арналған арнайы баспана желісі – «шелтер» бар. Мұнда егер отбасында қиын жағдай туындаса, әйел өз балаларымен баспана тұрып қорғана алады. Әдетте, бұл қала орталығынан алыс, мекен-жайы құпия сақталатын кішкене жайлы ғимарат. Мұнда режим бос, ал кейбір әйелдер тіпті «шелтерде» тұрғанда жұмыс істей береді. Барлығы өзін-өзі басқару принциптеріне негізделген; әйелдерге тегін тамақтану және медициналық көмек көрсетеді. «Шелтердің» орташа толықтығы 30–50 адам, ал оларда болу ұзақтығы - 2-ден 5 аптаға дейін.

Сондай-ақ, Құрама Штаттарда тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес бөлімшесі бар (Office of Domestic Violence), ол агрессорды арнайы сынақ алдында жәбірленушімен бірге тұрған пәтерге (үйге) жақындауға тыйым салады. Осылайша, бөлім бірнеше мәселені бір уақытта шешеді – агрессорды, жәбірленушіні жояды, оны бірнеше рет зорлық-зомбылық әрекеттерінен қорғайды, сот талқылауының сұрақтары бойынша кеңес береді. Сонымен қатар, баспанаға бет бұрған құрбандардың ағынын азайтады, өйткені олардың көпшілігі толып қалған.

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық әрекеттеріне қол сұғатын ерлер соттың үкімі бойынша түрмеге отырады немесе қайта тәрбиелеу бағдарламаларынан өтеді.

Калифорниядағы дағдарыстық орталықта зорлық-зомбылық құрбандарына арналған оңалту бағдарламасы (Калифорния, США) – зорлық мәселесін топтық талқылауға негізделген тәсіл. Ол АҚШ дағдарыс орталықтарында кеңінен қолданылады [6, 243 б.].

Ал, Канада – тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес саясатын әзірлеу мен жүзеге асыруда танылған көшбасшы. Ол өзінің федералды және аймақтық заңдарымен, сондай-ақ жергілікті деңгейде осы зұлымдықпен күресуге бағытталған әлеуметтік бағдарламаларымен танымал. Бүгінгі таңда, отбасылық зорлық-зомбылық мәселелері денсаулық сақтау министрлігі, жылжымайтын мүлік және құрылыс министрлігі, Канадалық корольдік полициясы (RCMP), мүдде министрлігі, әйелдер жұмысы министрлігі, Ұлттық қорғаныс министрлігі, Канаданың статистика министрлігі және бірнеше жобалар мен бағдарламалар секілді көптеген мемлекеттік мекемелердің ағымдағы бағдарламаларына кіреді.

Отбасылық қарым-қатынаста зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге медициналық көмек көрсетуге ерекше назар аударылады. Канаданың Денсаулық сақтау министрлігі медицина мектептерімен, дәрігерлер мен медбикелер қауымдастықтарымен, отбасылық зорлық-зомбылықтан аман қалған адамдармен жұмыс істеуге қатысатын медицина қызметкерлері үшін семинарлар ұйымдастырады.

1970-жылдарға дейін Канададағы әлеуметтік қызметтер зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерге баспанамен қамтамасыз ете алмай келді. Кейде көмекті діни және қайырымдылық ұйымдары көрсетті. Тек 1970 - жылдары, зорлық-зомбылық мәселелері қоғамда кеңінен талқыланғаннан кейін ғана зорлық-зомбылық құрбандарына арналған «қауіпсіз үйлер» баспанасын құру қажет болды. Олардың біріншісі қонақ үйлерде, соның ішінде ванкувер мен Торондадағы уақытша тұру үйлері болған. Қазір олардың саны 500-ге жетті, және оған деген қажеттілік те жоғары: мысалы, 2016 жылы 85 мың әйел мен бала зорлық құрбандарына арналған канадалық дағдарыстық орталықтың баспанасынан көмек сұраған.

Дағдарыстық орталықтағы баспаналарда әйелдер мен балаларға көрсетілетін қызметтер:

- терапиялық кеңес беру;
- жеке және топтық кеңес беру;
- 24 сағаттық криистік телефон желісі;
- заңгерге және басқа ұйымдарға жүгінуге көмек.

Дағдарыстық орталық баспанасындағы көптеген паналаушыларға бір уақытта қызметкерлер мен еріктілерге арналған білім беру бағдарламаларын, құрал жинау іс-шараларын және тренингтер өткізіледі. Мұндай әрекеттер әйелдердің «әлеуметтік адвокаттар» (зорлық-зомбылықтан зардап шегетін басқа әйелдерге арналған қоғамдық қорғаушылар) болуына көмектеседі. Канададағы көптеген жергілікті жерлерде телефон кітаптарының бірінші

бетінде тұрмыстық немесе сексуалдық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдер үшін жергілікті баспана саны басылып шығады.

Бұл қызметтерді және баспаналарды ұстауға арналған қаражатты, ең алдымен, федералды (82 %), провинциялық немесе муниципалды билік органдары жеткізеді (жылына 140 млн. АҚШ доллары). Сонымен қатар, 30 млн. АҚШ доллары үкіметтік емес көздерден келеді (қайырымдылық, лоторея, қарыздар мен гранттар, «Юнайтед Уэй» қызметі).

Канададағы дағдарыстық орталықтар – бұл өз қағидаттарына және арнамыс кодексіне сәйкес өмір сүретін өзіндік институттар. Олардың қызметі келесі қағидаттарға негізделеді:

- орталық немесе телефон арқылы алынған ақпараттың құпиялылығы;
- әлеуметтік мәртебесі мен ұлтына қарамастан, клиенттерге тең сыйластық;
- орталық қызметкерлері мен еріктілер арасындағы қарым-қатынасқа деген сенім;
- белсенді азаматтық позиция.

Көптеген орталықтар білім беру және тәрбие жұмысына қоса, заңнамалық процесте белсенді қоғамдық іс-шаралар жүргізеді. Осылайша, дағдарыс орталықтарының өкілдері заңнамада «некедегі зорлау іс-әрекеті туралы» тұжырымдамасын енгізуге қол жеткізді.

Дағдарыс орталықтарының және баспаналардың құрылуы – 1988 жылдан бері Канадада қолданыстағы отбасылық зорлық-зомбылық бағдарламасының бөлігі. Қазіргі уақытта осындай дағдарыс орталықтарда тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен әйелдерді кешенді оңалтуға арналған көптеген бағдарламалар бар [7, 93 б.].

Ол, сондай-ақ, Латвиядағы басқа да көмекші ұйымдармен: полиция, ауруханалар, әлеуметтік қызметтер және басқа да ұйымдармен психологиялық көмек көрсетеді. «Дағдарыстық 7222922 телефон желісі» Латвияда аптасына жеті күн 24 сағат бойы қол жетімді көмек туралы психологиялық кеңес пен ақпарат ұсынады. Дағдарыс орталығы басқа ұйымдар үшін отбасылық зорлық-зомбылық, балаларды асыра пайдалану, стресстік және өзін-өзі қамтамасыз ету, негізгі принциптердің дағдарыстық жағдайлары, жазатайым оқиғалар және кенеттен жараланған оқиғалар, қарым-қатынас және тұлғааралық дағдылар сияқты семинарлар, «Skalbes» сонымен қатар жыныстық және тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен әйелдерге арналған қолдау тобын, балалар мен жастарды қолдау топтарын, ерлерге арналған тәуелсіз қолдау тобын ұйымдастырады.

«Skalbes» дағдарыс орталығы желілік технологиялар, саясатты дамыту, лоббирлеу саласында үлкен тәжірибеге ие және мемлекеттік және жергілікті ұйымдармен табысты ынтымақтастық жасайды [8].

Ал, Таяу Шығыстағы Израильде тұрмыстық зорлық-зомбылықты алдын-алу және қорғаудың өз жүйесі бар. Әрбір полиция бөлімінде тек тұрмыстағы зорлық-зомбылық жағдайларымен айналысатын арнайы бөлімшелер бар. Израильде өзінің жеке бағдарламасы бар – агрессорды жәбірленушіден уақытша алшақтату. Оған сәйкес, агрессордың үйден шығып, жәбірленушімен жақындаспауға міндетті нұсқаулығы шығарылады. Ол бұзылған жағдайда ол түрмеге жабылуы мүмкін. Уақытша бөлу бірнеше күннен үш айға дейін жүзеге асырылады. Уақытша қашықтықтың маңызды бөлігі - сарапшылар осы агрессияның психологиялық мәселелерін түсінуге тырысуы. Психологпен тегін кеңес алу курсы қарастырылған. Израильдік сарапшылардың пікірлерінше, мәселенің өзегі қате жеке көзқараста дейді.

Израильде құрбан болғандар үшін дағдарыстық орталықтың баспанасы бар. Ол жерде әйел күнделікті өмірге қауіпсіз оралуға болатын сәтке дейін болуы мүмкін. Баспанадан шыққаннан соң, мемлекет бәрі бір әйелді бір жылға дейін қаржыландырады.

Бірақ құрбандарға арналған баспанадан басқа, агрессор-ер адамдар үшін дағдарыс орталықтары бар, оларда психологтардың күрделі жұмысы жүргізіледі. Терапия барысында топтық және жеке жұмыс жүргізіледі, ішкі проблемалар анықталады, агрессивтіліктің шынайы мәселелері зерттеледі, өзін-өзі бақылау жүргізіледі [9, 94–98 б.].

Орталықта Әлеуметтік саясат министрлігімен бірлескен жобасымен тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен әйелдер үшін баспана бар. Орталық психологтарды және адвокаттарды ұсынады, өздерін тамақтандыруға қабілетсіз адамдарға коммуналдық және тамақтану ақысын төлейді. Пәтерде 8-10 адам (әйелдер мен балалар) тұра алады. Тұру мерзімі – үш ай, бірақ қажет болған жағдайда оны ұзартуға болады. Орын табу үшін анализден өтуге және құжаттарды жинауға тура келеді. Орталық сондай-ақ білім беру бағдарламаларын ұйымдастырады, ведомствоаралық өзара іс-қимылды дамытады: «профилактика субъектілері», яғни, денсаулық сақтау, білім беру, полиция, тергеу комитеті, прокуратура, әлеуметтік қорғау мамандары үшін дөңгелек үстелдер мен басқа да іс-шаралар өткізеді. Қазір ауданда «Еркектер мен әйелдер зорлық-зомбылыққа қарсы» жобасы жұмыс істейді: колледждер мен техникалық мектептердің оқушыларына профилактикалық сабақтар өткізіліп, отбасылық мәселелерді талқылауға арналған ата-аналар клубын ашуға әрекет жасап жатыр. Сонымен қатар, аудандық комиссарлармен жұмыс жүргізілуде. Олар тақырыптық кездесулер

өткізеді, зорлық-зомбылықтың алдын-алу бойынша семинарлар өткізеді, зорлық-зомбылықты болдырмауға көмектесетін әдіснамалар әзірлейді [10].

Ал, Оңтүстік Кореяда жәбірленушінің мүдделерін білдіретін бірнеше ұйымдар бар. Кореяның прокурорының кеңсесінде қылмыс құрбандарына көмек көрсету бағдарламасы бар. Полиция мен прокурорлар қылмыстық істі тергеуді бастағаннан кейін жәбірленушілерге көмек көрсету бөлімі жәбірленушінің өтініші бойынша көмек көрсете алады. Жәбірленушілерге көмек көрсету кеңсесі түрлі қызметтерді ұсынады, мысалы, кеңес беру және істің құқықтық процедуралары туралы ақпарат.

Әйелдерге арналған жедел шақыру орталығы (телефон нөмірі: 1577–1366) зорлықтың құрбандарына бірнеше көмек көрсетеді: оның ішінде кеңес беру қызметтері, тағайындалған ауруханалардан медициналық көмек, құқықтық көмек және баспаналар. Олар сондай-ақ зорлық құрбандары үшін заңгерлерді де ұсына алады.

Кореяның заңгерлік көмек корпорациясы (телефон 132) және корейлік адвокаттар қауымдастығы (02-3476-6515) бастапқы жағдайдан кейін отбасындағы зорлық-зомбылықтан немесе сексуалдық шабуылдан зардап шеккендерге тегін заң қызметтері мен консультациялар ұсынады.

Кореяда зорлық құрбандарын қорғау орталығы да (тел: 1577–1295) сондай-ақ жәбірленушінің қылмыстық әрекеттерін, соның ішінде консультациялық қызметтерді көрсету бойынша түрлі қызметтерді ұсынады; медициналық транспорт және медициналық шотты қаржылық қолдау; жәбірленушінің жеке заттарын жинауға және сақтауға жәрдемдесу; және тұру шығындарын қаржылық қолдау.

Корей ұлттық полиция агенттігі сексуалдық зорлық-зомбылықты және зорлауды, жәбірленушінің еркіне қарсы сексуалдық қарым-қатынас жасайтын кез келген физикалық, ауызша немесе психологиялық зорлық ретінде анықтайды. Бұған зорлау, қылмыстық шабуыл жасау, жыныстық тәртіпсіздік, жыныстық қудалау, балаға шабуыл жасау және некедегі шабуылдар кіреді. Физикалық дәлелдер сексуалдық зорлық-зомбылық жағдайында өте маңызды, алайда уақыт өте келе дәлелдер нашарлауы да мүмкін. Сондықтан, құрбандар сол уақиға кезіндегі киімін ауыстыруға, мүмкіндігінше, шомылудан аулақ болуға және бірінші мүмкіндікте физикалық тексеруден өтуге тиіс. Жәбірленушілер, егер олар зорлық көрсету туралы хабарлауға сенімді болмаса да, осы қадамдарды жасауы керек. Егер жәбірленуші кейінірек шешім қабылдауға бел буса, бұл қадамдар дәлелдерді сақтайды.

Орталықтардың үш түрі бар: сексуалдық және мектептегі зорлық-зомбылық құрбандарына арналған бірыңғай қолдау орталықтары; сексуалдық зорлықтың алдын алуда балалар орталығы; зорлық-зомбылықтан қорғау үшін

әйелдер мен балалар орталықтары. Кореяның гендерлік теңдікті қамтамасыз ету министрлігі бүкіл ел бойынша отбасылық зорлық-зомбылыққа арналған 40 баспананы басқарады. Көптеген баспаналарда 10-30 орын бар. Көптеген құрбандар полиция немесе үкімет арқылы оларға жеткізіледі, сондықтан тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы хабарлау үшін полицияға хабарласқан дұрыс. Баспаналардың орналасқан жері оларды қауіпсіз ету үшін құпия болып табылады. Кішкентай балалар, әдетте, өздерінің ата-аналарымен баспанада қалуға рұқсат етіледі, бірақ ересек жастағы балаларды, әсіресе ер адамдарды, басқа балалар мекемелерін бөледі [11, 5–11 б.].

Корея үкіметі де биылғы мемлекеттік секторда сексуалдық зорлық-зомбылық пен қысымға қарсы шаралар қабылдайды. Биылғы жылдың 27-ақпанындағы жаңа ережелерге сәйкес, мемлекеттік сектордың өкілдері сексуалдық зорлық-зомбылықпен байланысты жағдайларда «zero-tolerance» («нөлдік толеранттылық») атты қатаң саясатына бағынады. Олар ірі қаржылық жазаларға тартылатын болады және қызметінен дереу босатылады. Сонымен қатар, Креативті контент агенттігі Мәдениет, спорт және туризм министрлігінің қолдауымен біріге отырып 2018 жылдың 1 сәуірінен бастап «BoGa» гендерлік теңдік орталығын іске қосты. «BoGa» қызметі жыныстық зорлық-зомбылық жағдайлары, жәбірленушілерге психологиялық көмек көрсету, терапия және заңгерлік кеңес берумен қамтамсыз ету, жыныстық зорлық-зомбылықты алдын-алу науқанын жүргізу, кейстер мен зерттеулер жүргізу және «заң бұзушыларға» мемлекеттік субсидиялар алуға жол бермейтін алдын алу шаралары туралы есептеме құрастыру болып табылады.

Қорытынды

Ал, Қазақстан туралы не деуге болады? Өкінішке орай, біздің елде «үнсіздік мәдениеті» әлі де күшті, яғни, физикалық зорлық-зомбылыққа немесе нәпсілік дәмеленуге ұшыраған жәбірленуші «бұл жағдайды ұмытуға, ешқашан және еш жерде болған жағдай туралы тіс жармауды» жөн көреді. Өйткені, біріншіден, зорлық-зомбылық жасағандардың жазалануына деген сенімсіздік бар, екіншіден, жәбірленуші көпшілік тарапынан қысымға ұшырауға деген үлкен ықтималдық бар, яғни «ұят» мәселесі. Қазақстан да шетелдердің тәжірибесі көрсеткендей, гендерлік теңдікке және жыныстық зорлық-зомбылық құрбандарына қолдау көрсетуге бағытталған жаһандық өзгерістердің жағында қала отырып, бұл мәселені мемлекеттік деңгейге шешуі тиіс. Осы шетелдік тәжірибелерді ескере отырып, біздің еліміз зорлық-зомбылық құрбандарын қорғау саласындағы заңнаманы қайта қарауы қажет деп ойлаймын. Қолданыстағы нормативтік құқықтық ережелер әйелдердің құқығын қорғауда жарамдылығы аздау болып табылады және ағымдағы үрдістерге сәйкес қайта қарауды талап етеді. Бұл зорлық-

зомбылыққа ұшыраған жәбірленушілерді қорғау үшін бұрыннан бар дағдарыстық орталықтардың, қоғамдық ұйымдардың қызметін жақсартуға көмектеседі. Және де Қазақстан Швеция мен АҚШ-тағы зорлық-зомбылық құрбандарымен реабилитациялық жұмыстар жүргізудегі таптырмас технологияларын енгізе отырып, жаңа технологиялар мен көмек көрсету формаларымен құрбандарды толықтай оңалтуға, Израильдің агрессормен жұмыс жүргізудегі инновациялық тәжірибесін енгізу арқылы отбасындағы агрессорлардың санын азайтуға мүмкіндік алады. Мұндағы басты мәселе – зорлық-зомбылық мәселесін және оның өсуінің алдын-алуды жеделдетудің маңыздылығын түсіну. Сондықтан азаматтардың қорғау және көмек көрсету қызметтері туралы алдын-алу және хабарлау жөніндегі кешенді шараларды енгізу қажет.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Каждая третья женщина в мире подвергается насилию – Генсек ООН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kazpravda.kz/news/mir/kazhdaya-tretya-zhenshchina-v-mire-podvergaetsya-nasiliiu--gensek-onn/>.

2 **Шеденова, Н. У., Қалдыбек, С. Т.** «Халықтың отбасылық зорлық-зомбылық туралы ақпараттылығы және олардың дағдарыстық орталықтарға деген қарым-қатынасы» социологиялық зерттеу. – Алматы, 2018.

3 **Майле, А. Д.** Особенности полицейско-надзорной деятельности по противодействию домашнему насилию в ФРГ//Полицейское право : Научно-практический журнал. – 2008. – № 1. – С. 132–135.

4 **Чиркина, Р. В., Шевцова, Н. А., Ерастова, А. С., Темежникова, О. Б.** Организация правовой и психологической помощи жертвам насилия и других противоправных действий на примере психологических служб Германии. Психология и право. – 2012. – № 4. – 11 с.

5 **Петрова, А. В.** Опыт зарубежных стран по работе кризисных центров для женщин, пострадавших от насилия (Швеция, Канада, США). – Ульяновск, 2014. – С. 239–243.

6 «Принося безопасность домой: борьба с насилием в отношении женщин в регионе ОБСЕ. Сборник примеров хорошего опыта», под редакцией Джамили Сефтауи– Вена, 2009. – 149 б.

7 Crisis and Counselling Centre Skalbes. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.skalbes.lv/lv/>.

8 Оказание помощи женщинам и детям, пострадавшим от домашнего насилия//Официальный портал Правительства Ростовской области.

URL: <http://www.donland.ru/Default.aspx?pageid=82370> (дата обращения: 07.02.2018).

9 Кто и как в России помогает женщинам. Спецпроект журнала «Филантроп». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://special.philanthropy.ru/women>.

10 Help for American Victims of Crime in South Korea: U.S. Department of State. – Embassy Seoul, Korea, 2016. – 17 p.

11 **Мая Ли.** #MeToo и #я Не Боюсь Сказать добралась и до Кореи. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://istory.kz/22230/metoo-i-yaneboyusskazat-dobralas-i-do-korei>.

References

1 Každá třetí žena v míře podvergaetsá nasilí [Every third woman in the world is subjected to violence – UN Secretary General] – Gensek OON. – Elektr. dan. – Rejm dostýpa. [Electronic resource]. – <http://www.kazpravda.kz/news/mir/kazhdaya-tretya-zhenshchina-v-mire-podvergaetsya-nasiliiu--gensek-onn/>.

2 **Shedenova, N. Ý., Qaldybek, S. T.** «Halyqtyń otbasylyq zorlyq-zombylyq týraly aqparattylyǵy jáne olardyń daǵdarystyq ortalyqtarǵa degen qarym-qatynasy» sosiologialyq zertteý. [Sociological study «public awareness of domestic violence and their attitude to crisis centers»]. – Almaty, 2018.

3 **Maile, A. D.** Osobenosti poliseisko-nadzornoj deiatelnosti po protivodeistviy domashnemý nasilíy v FRG [Features a police oversight in prevention of domestic violence in Germany//Police Law: A scientific and practical journal. – 2008. – No. 1. – P. 132–135.

4 **Chirkina, R.V., Shevsova, N. A., Erastova, A. S., Temejnikova, O. B.** Organizatsia pravovoi i psihologicheskoi pomoshi jertvam nasilia i drygh protivopravnyh deistvi na primere psihologicheskikh slýjb [Organization of legal and psychological assistance to victims of violence and other illegal actions on the example of psychological services in Germany]. – Psychology and law. – 2012. – No. 4. – 11 p.

5 **Petrova, A. V.** Opyt zarybejnyh stran po rabote krizisnyh sentrov dlá jenshin, postradavshih ot nasilia (Shvesia, Kanada, SSHA). [Experience of foreign countries in the work of crisis centers for women affected by violence]. – Úlánovsk, 2014. – P. 239–243.

6 «Prinosá bezopasnóst domoi: bórba s nasiliem v otnoshenii jenshin v regione OBSE. Sbornik primerov horoshego opyta», pod redakciei Jamili Seftaýi. – Vena, 2009. – 149 p.

7 Crisis and Counselling Centre Skalbes, [Electronic resource]. – Rejim dostýpa: <http://www.skalbes.lv/lv/>.

8 Okazanie pomoshі jenshinam і detám, postradavshim ot domashnego nasilia [Assistance to women and children affected by domestic violence] // Ofisiál'ny portal Pravitelstva Rostovskoi oblasti. URL: <http://www.donland.ru/Default.aspx?pageid=82370> (Date of Access: 07.02.2018).

9 Kto і kak v Rosii pomogaet jenshinam. Spesproekt jýrnala «Fіlantrop» [Who and how in Russia helps women]. [Electronic resource]. – Rejim dostýpa: <http://special.philanthropy.ru/women>.

10 Help for American Victims of Crime in South Korea: U.S. Department of State. – Embassy Seoul, Korea, 2016, – 17 p.

11 May Lee. #MeToo і #іaNeBoіúsSkazát dobralás і do Korei. [#MeToo and #I'm Not Afraid to Say got to Korea too] [Electronic resource]. – <http://history.kz/22230/metoo-i-yaneboyusskazat-dobralas-i-do-korei>.

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

Д. Зулкапил*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

ОПЫТ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ЖЕРТВАМИ НАСИЛИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ КРИЗИСНЫХ ЦЕНТРАХ

В настоящее время в целях оказания психологической, педагогической, правовой помощи жертвам, подвергшимся насилию, непрерывно работают центры социальной реабилитации и адаптации для женщин. В данной статье анализируется роль кризисных центров в оказании наилучшей помощи жертвам насилия. Насилие всегда было частью человеческого сообщества, и его различные проявления проявляются во всех уголках мира. Ежегодно более 1,6 миллиона человек на земле гибнут в результате нападения на их жизнь и здоровье, а также в результате индивидуальных и коллективных форм насилия над людьми. В целом, насилие является одной из основных причин смертности в мире среди людей в возрасте от 15 до 44 лет. В статье проведен анализ практики многих зарубежных кризисных центров, связанных с проблемой насилия. Рассматривались опыты многих стран мира в оказании помощи женщинам и детям,

подвергшимся насилию. Рассмотрены и оценены основные пути разрешения насилия в европейских странах.

Ключевые слова: Кризис, насилие, кризисный центр, домашнее насилие.

D. Zulkapil*

Al-Farabi National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 12.03.21.

EXPERIENCE OF SOCIAL WORK WITH VICTIMS OF VIOLENCE IN FOREIGN CRISIS CENTERS

Currently, in order to provide psychological, pedagogical, and legal assistance to victims of violence, social rehabilitation and adaptation centers for women are continuously operating. This article analyzes the role of crisis centers in providing the best assistance to victims of violence. Violence has always been a part of the human community, and its various manifestations are manifested in all corners of the world. Every year, more than 1.6 million people on earth die due to attacks on their lives and health, individual and collective forms of violence against people. In general, violence is one of the leading causes of death in the world among people aged 15 to 44 years. The article analyzes the practice of many foreign crisis centers related to the problem of violence. The experience of many countries of the world in providing assistance to women and children who have been subjected to violence was considered. The main ways of resolving violence in European countries are considered and evaluated.

Keywords: Crisis, violence, crisis center, domestic violence.

<https://doi.org/10.48081/UARB2997>**Ж. Д. Кабиденова*, А. М. Турлыбекова**Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар**НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ
В ОПТИКЕ СОВРЕМЕННОСТИ**

Статья освещает проблему взаимосвязи феномена национальной идентичности с современными реалиями пандемии, в которой дан анализ ряда исследований возможных трансформаций в национальных государствах и необходимости пересмотреть ее оптику под углом новых реалий. Концепции национальной идентичности в национальных государствах подвергаются возможным серьезным изменениям и могут изменить мир-порядок в каждом локальном случае. Контуры идентичности в современном мире стали зыбкими и включают в себя многокомпонентную структуру, в которую входят все сферы человеческой жизнедеятельности. До пандемии ситуация в Казахстане имела четко обозначенные ориентиры национальной идентичности вкупе с программами развития страны. Сегодня же ситуация требует глубокого и рационального подхода, где укрепление национальной идентичности может сыграть ключевую роль в укреплении общественного здоровья.

Ключевые слова: национальная идентичность, Казахстан, COVID-19, пандемия, общественное здоровье.

Введение

Происходящие в современном мире масштабные перемены постоянно требуют рефлексии, осмысления и принятия ряда решений. Реалии, связанные и с пандемией COVID-19 имеют прямое отношение к проблемам национальной идентичности в оптике глобального и локального, так как это влияет на формирование единых подходов в решениях национальных правительств, общих экономических и политических интересов. Имеется ряд исследований о взаимосвязи влияния пандемии на национальные идентичности, в которых уже обсуждаются возможные последствия и связи между национальной идентичностью, лидерством и общественным

здоровьем для борьбы с COVID-19 и будущими пандемиями. Для Казахстана, как и для ряда многих других национальных государств важно поддерживать духовный климат в обществе, где назрел вопрос об изменении оптики понимания национальной идентичности в условиях пандемии с ключевой ролью публичного здоровья.

Материалы и методы

В Казахстане вопросы, связанные с идентичностью, отражаются в различных дискурсах от конституционных норм, законодательно-правовой системы, программных статей Главы государства, образовательной системы, здравоохранения и до науки. На современном этапе развития Казахстана в рамках объявленной Президентом страны программы «третьей модернизации», наблюдается новая волна роста национального самосознания, усиление научного интереса в поднимаемой проблеме становится очевидным. Актуальность проблемы нередко подчеркивается специалистами гуманитарных, общественно-научных направлений, а также широко обсуждается в средствах массовой информации. В статье Первого Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру – Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» определены условия модернизации общественного сознания казахстанского общества. Причем, первым условием ставится сохранение своей культуры, собственного национального кода, без чего модернизация превратится в пустой звук. По словам Президента: «Без опоры на национально-культурные корни модернизация повиснет в воздухе. Я же хочу, чтобы она твердо стояла на земле. А это значит, что история и национальные традиции должны быть обязательно учтены» [1]. Определяя формы и уровни национального самосознания в современном Казахстане, необходимо учитывать и плоды идеологии тоталитарного государства, выдвигавшего лозунг формирования единой общности в государстве. При социалистическом строе понятие «советский человек» определяло принадлежность к коммунистическому общественному строю и его культуре, где идеологический прессинг, атеистическое мировоззрение и стереотипы, выработанные тонкой обработкой сознания и мышления, привели к растворению национальных культур, забвению народной духовности и свободомыслия. Во многом понятие идентичности советского времени определялось гражданским смыслом и содержанием.

Идентичность человека формируется в процессе социализации и историко-культурных реалий, что связано с индивидуализацией. Индивидуализация – это осознание человеком своей «инаковости» от другого. Идентичность (лат. *identicus* – тождественный, одинаковый) –

осознание личностью своей принадлежности к той или иной социально-личностной позиции в рамках социальных ролей и эго-состояний. С точки зрения психосоциального подхода Эрика Эриксона, идентичность является своего рода эпицентром жизненного цикла каждого человека, от ее качественных характеристик зависит функциональность личности во взрослой самостоятельной жизни. Идентичность обуславливает способность личности к поддержанию собственной цельности и субъектности в подверженном изменениям современном обществе [2].

Люди с размытой идентичностью испытывают состояние тревоги, чувство изоляции и опустошенности, склонны проявлять враждебность и презрение ко всем признанным общественным ролям, в крайних случаях имеет место поиск негативной идентичности, стремление «стать ничем» как единственный способ самоутверждения.

Национальная идентичность любого народа складывается в ходе знания событий своей истории и культуры, развития родного языка, образования, сохранения культурной самобытности. Этнокультурная идентичность формируется в процессе свободного и добровольного жизнетворчества нации. Состояние этнокультурной идентичности достигается через социокультурную сферу, и, соответственно, через социально-культурные институты к ней относящиеся.

Увеличивающийся интерес общества к проблеме этнической идентичности и самоидентичности, оказывает свое воздействие на воспитательную и образовательную систему подрастающего поколения. Этническая идентичность во многом зависит от процессов, имеющих место в социуме, к каковым на современном этапе можно отнести глобализацию, урбанизацию, европеизацию и как следствие – повышение культурной однородности мира. В рамках политических интересов, государствами создаются военно-политические блоки, экономические союзы. Как ценность все чаще провозглашается космополитическая идея «человека мира». Одновременно с этим отмечается рост национального самосознания и национальных чувств, возрастает значение традиционных культурных ценностей. Это, в свою очередь, может приводить к стиранию тонкой грани между патриотизмом и национализмом, и как следствие – возникающие конфликты на основе этнической и конфессиональной розни. Следствием этого является распад целого ряда многонациональных государств из-за межэтнических и межконфессиональных конфликтов. Из чего следует, что формирование «сверхнациональной» или «транснациональной» идентичности носит болезненный и неоднозначный характер. Сложившийся

парадокс в сфере этнокультурных процессов требует пристального внимания и поиска решений [3].

Свою специфику эти противоречия находят отражение в Республике Казахстан вследствие его многонационального состава. С одной стороны, наблюдаются процессы формирования единой самоидентичности взамен национальной на основе гражданства, а с другой усиливается интерес к национальной культуре и традициям. В современном обществе человек обладает правом выбора в отношении своего этнического самоопределения и свободой самоидентификации с той или иной этно-национальной общностью, что гарантируется Конституцией Республики Казахстан.

Анализ психологического, культурологического, исторического, территориального и политического измерений национальной идентичности показывает её как своеобразное символическое пространство, в котором общество преобразуется в национальную общность и предстает как многомерный и многогранный аспект. Главным объективным в большинстве случаев основанием выступает дух нации, голос крови. Идентичность представляет собой самотождественность индивида или группы с определенной социальной общностью, ценностями, образом жизни. На протяжении всей жизни человека она развивается нелинейно и неравномерно, меняя свои контуры и направления является необходимым условием развития личности.

Важным фактором сохранения идентичности является память о прошлом, поскольку ею во многом питается сознание отдельно взятого человека, коллектива, общества. В силу того, что личностная самость человека формируется в процессе социокультурной и политико-культурной социализации, забвение прошлого затрудняет понимание собственной идентификации с соответствующим сообществом. Видение и оценка себя и окружающего мира – это в значительной степени продукт национальной истории и культуры, передающийся из поколения в поколение. Они складываются как результат синтеза взглядов, установок, позиций различных слоев населения, политической и интеллектуальной элиты, научного, и образовательного, экспертного сообществ, творческой интеллигенции, общества в целом. Соответственно, идентичность сообщества, народа, государства конституируется историческими традициями, сформировавшимися в течение многих поколений, веков, а то и тысячелетий национальными мифами, символами, стереотипами поведения и т.д. Развитие именно этих составляющих определено в Программной статье Первого Президента Республики Казахстан. Усилия всех казахстанцев, и прежде всего, научной интеллигенции, общественных организаций,

государственных служащих должны быть направлены на пополнение и обогащение сознания казахстанского общества историческими знаниями, способными развить гордость за богатую и глубокую историю своего народа, чувство долга перед будущими поколениями по достойному сохранению и передачи огромного культурного достояния.

В целом, ранее вопросы идентичности рассматривались и в дальнейшем решения реализовывались в заданных рамках политического, правового, культурного, религиозного, гражданского полей, но вызовы пандемии обозначили новую оптику на понимание национальной идентичности и ее укрепления.

Результаты и обсуждение

События 2020 года привели ситуации кризиса во всей мировой системе и сферах. Национальные правительства должны были решать огромный блок проблем в целях сохранения здорового общества и наций. Сфера здравоохранения и социально-психологического здоровья общества вышла на первый план. Исследования в ракурсе национальной идентичности привели к новому видению ее контуров. Формирование концепции национальной идентичности требует тщательного подхода, так как она играет важную роль в мотивации людей, регуляции их поведения, которое должно приносить пользу национальному сообществу и большую гражданскую активность. Соответственно, сильное чувство общей национальной идентичности может способствовать коллективным усилиям по борьбе с пандемией в одной стране, учитывая, что закрытие границ, сделали национальную идентичность еще более важной.

Существование и активизация сильной коллективной идентичности может позволить политическим лидерам мобилизовать массы для преодоления проблем коллективных действий. Таким образом, один способ содействия поддержке общественного здравоохранения во время пандемии может заключаться в использовании чувства общей национальной идентичности для содействия поведению в области общественного здравоохранения и государственной политики по минимизации распространения вируса.

Исследователи задаются вопросами взаимосвязи национальной идентичности и регуляции коллективного поведения, что является необходимым для борьбы с COVID-19 [4]. Здесь выступает главным вопрос о взаимозависимости между личной национальной принадлежностью человека и гражданской идентичностью, в которой он должен придерживаться поведения, связанного с общественным здоровьем (карантинные меры).

Кризисные времена и любые пандемии влекут за собой нестабильность в обществе в отношении, когда социальные и политические институты

находятся в сложном состоянии. Здесь могут активизироваться различные формы проявления национализма, мобилизации различного рода социальных протестов [5].

В период до пандемии каждое национальное государство имело определенный порядок в обществе, выстраиваемый через ритуализацию повседневности (праздники, национальные символы, мероприятия и т.п.). Это как соединительная нить внутри социума, которая связывает символы с национальными привязанностями, что укрепляет связь между государством и нацией. Отсутствие таких событий, в которых вся нация ранее чувствовала себя единым целым, требует замещения прошлого опыта, что выступает значимым в укреплении национальной идентичности.

Нестабильные ситуации в обществе вызывают различные реакции людей на единение. Например, когда вовремя локдауна люди с балконов пели национальные песни или вывешивали национальные символы. Это вырабатывает новые формы организации сообщества в единую национальную идентичность.

Гражданское общество активно вовлеклось в социальную сеть интернета и стало выходить за рамки локальных границ национального государства в обсуждении общих глобальных проблем. Это может носить противоречивый характер, где идентичности проявляются в разных плоскостях. Традиционалисты, требующие закрытия границ и пытающиеся сохранить свои онтологические основы и напротив них космополиты.

С применением онлайн-платформ Zoom или Google стирается грань между национальным и международным, что в определенной мере интернационализирует еще более человеческое сообщество и обнажает социальное неравенство.

Вышенаписанное показывает малый круг проблемных нарративов, связанных с национальной идентичностью и современными реалиями пандемии. Процессы общих кризисных проблем человеческого сообщества еще бурно обсуждаются и дискутируются в научном дискурсе. Периодически выходят различные исследования на злободневную тему пандемии и выстраиваются прогнозы.

Выводы

Пандемия COVID-19, охватившая мир принесла за собой и переоценку гуманности и поставила ряд вызовов в формировании нового порядка взаимодействия между различными национальными идентичностями. Важно понимать, что система общественного здоровья должна активно включиться в многокомпонентную структуру национальной идентичности, вырабатывая механизмы поведения социума и новые организационные

формы взаимодействия в современных условиях. Во всех национальных государствах, в том числе и в Казахстане постепенно выстраиваются неорганизационные формы формирования идентичности граждан в цифровом измерении.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Программная статья Н. А. Назарбаева «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру – Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания».

2 Новочук, П. А. Педагогическая модель формирования этнической идентичности молодежи в условиях социально-культурной деятельности. – https://interactive-plus.ru/ru/article/118531/discussion_platform

3 Айварова, Н. Г. Формирование этнической идентичности в процессе образования // Вестник югорского государственного университета. – 2015. – Выпуск 1 (36). – С. 9–16.

4 Jay Van Bavel, National identity predicts public health support during a global pandemic, DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-67323/v1> <https://www.researchsquare.com/article/rs-67323/v1>

5 Гуд, Дж., Струуп, Д., & Гауфман, Э. (2020). Повседневный национализм в неспокойные времена: в поисках нормальности во время пандемии. Документы о национальностях, 1-25. DOI: 10.1017 / NPS.2020.40 Goode, J., Stroup, D., & Gaufman, E. (2020). Everyday Nationalism in Unsettled Times: In Search of Normality during Pandemic. Nationalities Papers, 1–25. doi:10.1017/nps.2020.40.

References

1 Programmная stat'ya N. A. Nazarbaeva «Bolashakka bagdar: Ruhani zhangyru – Vzglyad v budushchee: modernizaciya obshchestvennogo soznaniya». [N. A. Nazarbayev's program article «Bolashakka bagdar: Rukhani zhangyru-A look into the future: modernization of public consciousness».]

2 Novochuk, P. A. Pedagogicheskaya model' formirovaniya etnicheskoy identichnosti molodezhi v usloviyah social'no-kul'turnoj deyatel'nosti. [Pedagogical model of the formation of ethnic identity of young people in the context of socio-cultural activities] https://interactive-plus.ru/ru/article/118531/discussion_platform

3 Ajvarova, N. G. Formirovanie etnicheskoy identichnosti v processe obrazovaniya [Formation of ethnic identity in the process of education] // Vestnik yugorskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2015. – Vypusk 1 (36). – S. 9–16.

4 Jay Van Bavel, National identity predicts public health support during a global pandemic, DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-67323/v1> – <https://www.researchsquare.com/article/rs-67323/v1>

5 Gud, Dzh., Stroup, D., & Gaufman, E. (2020). Povsednevnyj nacionalizm v nesпокойnye vremena: v poiskah normal'nosti vo vremya pandemii. Dokumenty o nacional'nostyah, [Everyday Nationalism in Troubled Times: In Search of Normalcy during a pandemic. Documents on nationalities] 1-25. DOI: 10.1017 / NPS.2020.40 Goode, J., Stroup, D., & Gaufman, E. (2020). Everyday Nationalism in Unsettled Times: In Search of Normality during Pandemic. Nationalities Papers, 1-25. doi:10.1017/nps.2020.40.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

Ж. Д. Кабиденова*, А. М. Турлыбекова
Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҚАЗІРГІ ОПТИКАДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК

Мақалада ұлттық бірегейлік феноменінің пандемияның қазіргі заманғы шындықтарымен байланысы мәселесі қарастырылған, онда ұлттық мемлекеттердегі мүмкін болатын өзгерістер туралы бірқатар зерттеулерге талдау жасалып, оның оптикасын жаңа шындықтар тұрғысынан қайта қарау қажеттілігі қарастырылған. Ұлттық мемлекеттердегі ұлттық бірегейлік тұжырымдамалары мүмкін елеулі өзгерістерге ұшырайды және әр Жергілікті жағдайда әлем тәртібін өзгерте алады. Қазіргі әлемдегі сәйкестендіру контурлары тұрақсыз болды және адам өмірінің барлық салаларын қамтитын көп компонентті құрылымды қамтиды. Пандемияға дейін Қазақстандағы жағдай елдің даму бағдарламаларымен бірге ұлттық бірегейліктің нақты белгіленген бағдарларына ие болды. Бүгінгі таңда жағдай ұлттық бірегейлікті нығайту қоғамдық денсаулықты нығайтуда шешуші рөл атқара алатын терең және ұтымды тәсілді талап етеді.

Кілтті сөздер: ұлттық бірегейлік, Қазақстан, COVID-19, пандемия, қоғамдық денсаулық.

Zh. D. Kabidenova*, A. M. Turlybekova
Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 12.03.21.

NATIONAL IDENTITY IN THE OPTICS OF MODERNITY

The article highlights the problem of the relationship between the phenomenon of national identity and the modern realities of the pandemic, which analyzes a number of studies of possible transformations in nation-states and the need to revise its optics from the angle of new realities. The concepts of national identity in nation-states are subject to possible major changes and can change the world-order in every local case. The contours of identity in the modern world have become unstable and include a multicomponent structure that includes all spheres of human life. Before the pandemic, the situation in Kazakhstan had clearly defined national identity guidelines, coupled with the country's development programs. Today, the situation requires a deep and rational approach, where the strengthening of national identity can play a key role in strengthening public health.

Keywords: national identity, Kazakhstan, COVID-19, pandemic, public health.

МРНТИ 04.51.43

<https://doi.org/10.48081/PEMN9824>

Н. В. Карасева*

Карагандинский й университет имени академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда

АНАЛИЗ ПРЕДПОЧТЕНИЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ МОЛОДЕЖЬЮ: ГЛОБАЛЬНЫЙ И ЛОКАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ

Данная статья была подготовлена в рамках научного проекта АР08052518 «Формирование информационной культуры казахстанской молодежи как фактор роста интеллектуального потенциала общества» (2020-2022) (Комитет науки Министерства образования и науки РК).

В статье проводится сравнительный анализ результатов опроса молодежи Казахстана, обучающейся в казахстанских колледжах и вузах проживающей в городах Караганда, Темиртау, Сарань и результатов подобных обследований, проведенных в мире.

Сегодня социальные сети стали важной частью жизни многих молодых людей. Большинство людей взаимодействуют с социальными сетями, не задумываясь о том, как они влияют на нашу жизнь, будь то положительное или отрицательное влияние. Дополнительное обучение стало более удобным и доступным с помощью социальных сетей. Появилась возможность легко и быстро делиться и получать информацию. Для учащейся молодежи появились альтернативные способы для сбора информации, подготовки к учебным заданиям, участия в образовательных проектах и т.д. Но есть и негативные последствия. Отсутствие конфиденциальности на социальных сайтах оказалось самой опасной вещью. Молодежь не всегда знает о способах защиты личной информации и в конечном итоге загружает её в социальные сети. Коммерческие сайты имеют доступ к частной информации и могут злоупотреблять ею.

Ключевые слова: Интернет, молодежь Казахстана, социальные сети, цифровые технологии, цифровизация, видеоконференцсвязь.

Введение

Глобальный интернет-трафик в этом году вырос на целых 30 процентов, исследования GlobalWebIndex показывают, что люди проводят значительно больше времени с гаджетами чем в начале 2020 года.

Ежемесячно более 4 миллиардов человек во всем мире пользуются социальными сетями, и каждый день к ним присоединяются в среднем около 2 миллионов новых пользователей. Мир также проводит больше времени в социальных сетях: типичный пользователь сейчас тратит примерно 40 процентов своей бодрствующей жизни (6ч. 43 мин. в день) на социальные платформы [1].

Социальные сети изменили жизнь людей и особенно молодежи. Почти у каждого есть профиль в крупных сетях, таких как Facebook, Twitter, Instagram и TikTok. Они обеспечивают быстроту и мгновенность общения. Однако они также стали необходимым инструментом для социального выживания. Молодые люди полностью привязаны к этим сетям и испытывают острую потребность быть постоянно на связи. Им нужно выставлять напоказ свою жизнь в сети и делиться эти с друзьями.

Материалы и методы

В образовательных учреждениях городов Караганда, Темиртау и Сарань прошло анкетирование студентов вузов и организаций профессионального образования, по вопросам информационной культуры.

Анкетирование студентов проходило в период с сентября по октябрь 2020 г. Всего было опрошено 500 человек. Анкета для студентов и организаций профессионального образования включала в себя 58 вопросов, которые были разбиты по блокам: информационная грамотность; компьютерная грамотность; медиаграмотность; навыки социального взаимодействия в информационном поле, включая социальные сети и мессенджеры; влияние объективных факторов.

В данной статье проводится анализ результатов анкетирования в рамках блока о навыках социального взаимодействия в информационном поле и предпочтений в социальных сетях и мессенджерах. Проводится сравнительный анализ глобальных и локальных тенденций предпочтения.

Результаты и обсуждение

Опрос, проведенный среди молодежи Казахстана, обучающейся в казахстанских колледжах и вузах, продемонстрировал схожесть с мировыми тенденциями использования интернета.

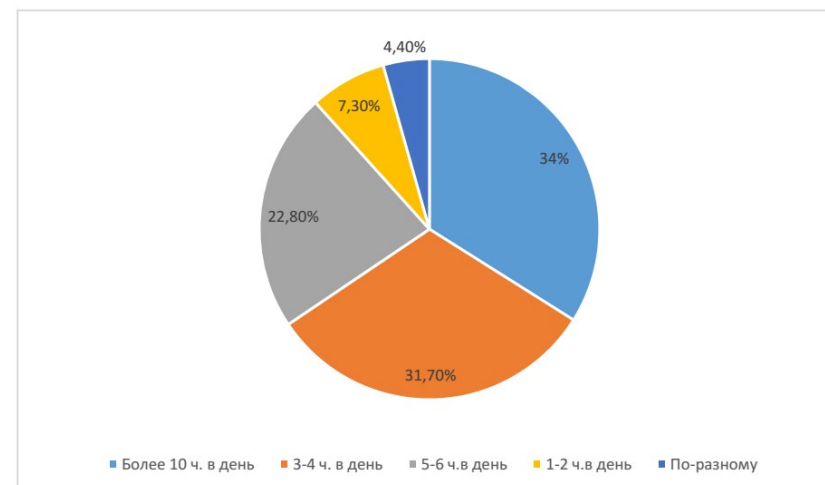

Рисунок 1 – Время, проведенное в Интернете молодежью Казахстана

Согласно последнему анализу DataReportal (портал предоставляет цифры, необходимые для понимания того, как люди во всем мире используют Интернет, мобильные устройства и приложения, социальные сети и электронную коммерцию), 346 миллионов человек впервые подключились к Интернету за последний год. В настоящее время Интернетом пользуются 4,57 миллиарда человек во всем мире, что составляет около 60% всего населения мира. Девять из десяти пользователей Интернета во всем мире подключаются через мобильные устройства, но две трети, по-прежнему, подключаются через компьютеры. Однако, когда дело доходит до социальных сетей, пользователи явно предпочитают мобильные устройства. Анализ показывает, что 99% пользователей социальных сетей в мире получают доступ через мобильные устройства, каждый пятый использует ноутбук или настольный компьютер. Число людей, использующих социальные сети по всему миру, выросло до 4,14 миллиарда в октябре 2020 года. Анализ показывает, что более 450 миллионов человек начали пользоваться социальными сетями за последние 12 месяцев, что соответствует ежегодному росту более чем на 12 процентов [1].

По результатам исследования сайта DataReportal предпочтения использования цифровых технологий в мире выглядит следующим образом:

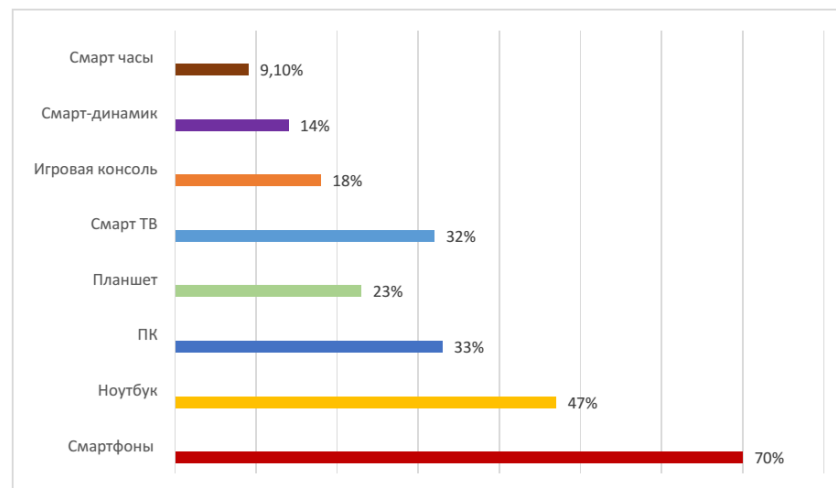

Рисунок 2 – Предпочтения в использовании цифровых технологий в мире по данным сайта DataReportal

Конечно же, нужно учитывать, что многие пользователи комбинируют использование гаджетов в работе и учебе.

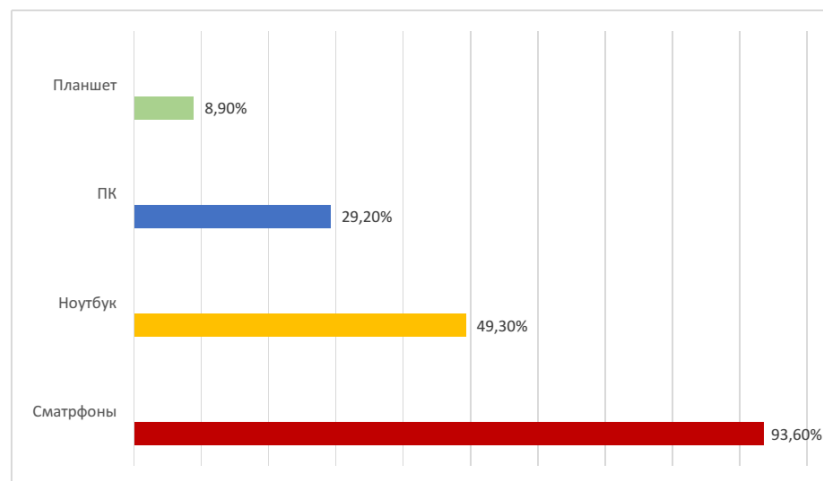

Рисунок 3 – Предпочтения использования цифровых технологий молодежью Казахстана

Молодёжь Казахстана так же, как и все пользователи в мире, предпочитает использовать смартфон. Примечательно, что выбор девайсов ограничивается четырьмя показателями (планшет, ПК, ноутбук, смартфоны), что может свидетельствовать о некоторой экономической скованности и ограничивать возможности доступа к информации.

За время карантина у людей сформировались новые цифровые привычки, и возможно они сохранятся, несмотря на ослабление ограничений. За последний год количество пользователей социальных сетей выросло более чем на 10 процентов. Это означает, что более половины населения мира теперь пользуется социальными сетями.

Последние данные показывают, что Instagram добавил 111 миллионов новых пользователей за последний квартал, что соответствует росту более чем на 10 процентов. Цифры означают, что аудитория Instagram в настоящее время растет со скоростью более 1 миллиона новых пользователей в день, в результате чего к октябрю 2020 года достигнет 1,08 миллиарда. Instagram по-прежнему уверенно опережает TikTok [1].

Численность пользователей TikTok (Китайская компания ByteDance создала приложение TikTok в 2016 г. [2]) в мире растет, несмотря на появившиеся проблемы. В конце июня 2020 г правительство Индии приняло решение запретить приложение на всей территории страны. Однако анализ DataReportal из различных источников показывает, что до того, как запрет в Индии вступил в силу, платформа прошла 800 миллионов активных пользователей в месяц за пределами Китая.

Но Instagram – не единственная платформа, которая быстро растет. Snapchat показал наибольший относительный прирост в период с июля по октябрь 2020 г. Добавление 36 миллионов новых пользователей в период с июля по сентябрь увеличивает глобальную аудиторию Snapchat до 433 миллионов, что на 20 процентов больше, чем аудитория в прошлом году.

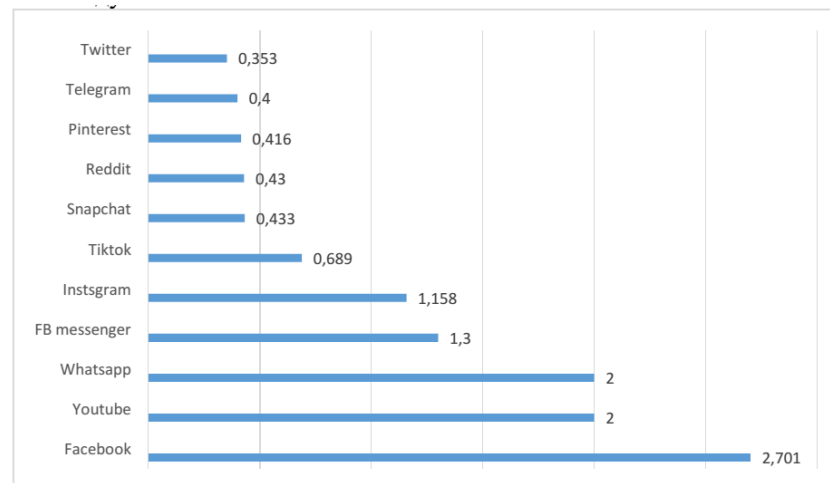

Рисунок 4 – Наиболее используемые социальные платформы в мире по данным сайта DataReportal

Facebook продолжает доминировать в рейтинге самых популярных социальных сетей в мире. «Ядро» платформы компании сейчас насчитывает более 2,7 миллиарда активных пользователей в месяц, а 2 миллиарда человек используют ее ведущую платформу обмена сообщениями WhatsApp. Аудитория Facebook выросла на 45 миллионов в период с июля по октябрь 2020 года, его аудитория все еще почти вдвое превышает размер Instagram. Однако, если Instagram сможет сохранить такую динамику в ближайшее время, есть большая вероятность, что платформа станет пятой по величине аудиторией социальных сетей в мире где-то в 2021 году.

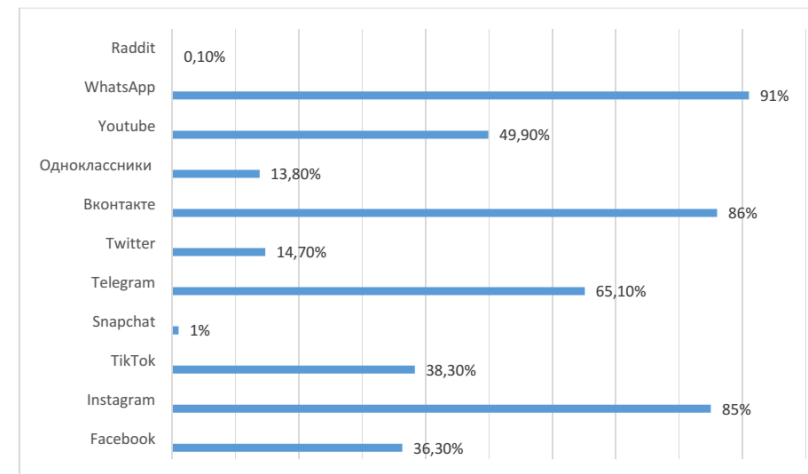

Рисунок 5 – Наиболее используемые социальные платформы среди молодежи Казахстана

По данным сайта Rusability (информационно-познавательный портал о маркетинге.) на начало 2019 года в возрастной группе 18-24 года пользуются социальными сетями каждый день 91 % респондентов [2]. Приведённые данные свидетельствуют о наличии разницы в предпочтениях социальных платформ в мире и среди молодежи Казахстана. Конечно же это обусловлено языковыми предпочтениями. Платформы на казахском языке отсутствуют. Большая часть молодежи использует русскоязычный сегмент, этим обусловлена популярность ВКонтакте (86 %) и Одноклассников (13,8 %). Самый низкий показатель у платформ Snapchat и Raddit. Безусловным лидером является Whatsapp, который зачастую комбинируется с программами, разработанными учебными заведениями и имеющими некоторые недостатки в использовании и обмене информацией. Конечно же, популярность Whatsapp связана и с возможностью обмениваться информацией на казахском языке.

Reddit - одна из самых крупных площадок в мире. Любой, кто внимательно следит за новостями, непременно наткнётся на многочисленные упоминания Reddit – настоящего гиганта, стремительно набирающего популярность из года в год. Но, в отличие от Facebook, иммиграции русскоязычного населения туда не случилось. Для большинства пользователей постсоветского интернета социально-новостной сайт остаётся загадкой, несмотря на то что

интерфейс переведен на русский язык [3]. Как видно на рисунке 5 среди молодежи Казахстана этот сайт тоже не популярен.

Поколение медикоммуникаторов используют разные платформы для потребления информации, ожидают разной формы подачи новостей, разного содержания, по-разному реагируют на те или иные изменения в СМИ [4]. У пользователей можно отметить тенденцию к использованию нескольких платформ одновременно, типичный пользователь социальных сетей теперь является участником почти девяти различных платформ.

Переход на дистанционный формат работы и обучения сформировал у пользователей новый запрос. Видеоконференцсвязь стала очень популярной. Исследование GlobalWebIndex (компания, занимающаяся исследованиями рынка SaaS, основанная в 2009 году, предоставляет информацию об аудитории издателям, медиа-агентствам и маркетологам) показало, что чуть более четверти интернет-пользователей ожидают, что после того, как пандемия пройдет, видеоплатформы и инструменты будут использоваться чаще, по сравнению с их привычками до COVID.

Zoom, похоже, является одним из самых популярных инструментов для видеоконференций, но платформа никоим образом не является единственным технологическим брендом, повседневное использование которого за последнее время резко возросло.

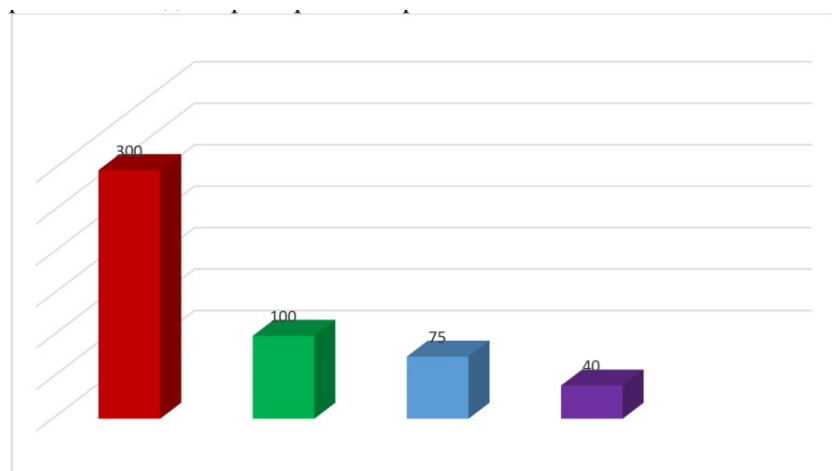

Рисунок 6 – Предпочтения в использовании платформ для видеоконференций в мире по данным сайта DataReportal (млн/день)

Важно отметить, что большинство опрошенных студентов до пандемии практически не использовали в образовательном процессе формат видеоконференций. Можно смело заявить, что знания и навыки работы с подобными сервисами развиты у казахстанской молодежи достаточно слабо. Доминирование в ответах платформы Zoom так же обусловлено не личными предпочтениями, а учебными заведениями, которые принимают авторитарное решение о том в каком формате и на какой платформе будут работать.

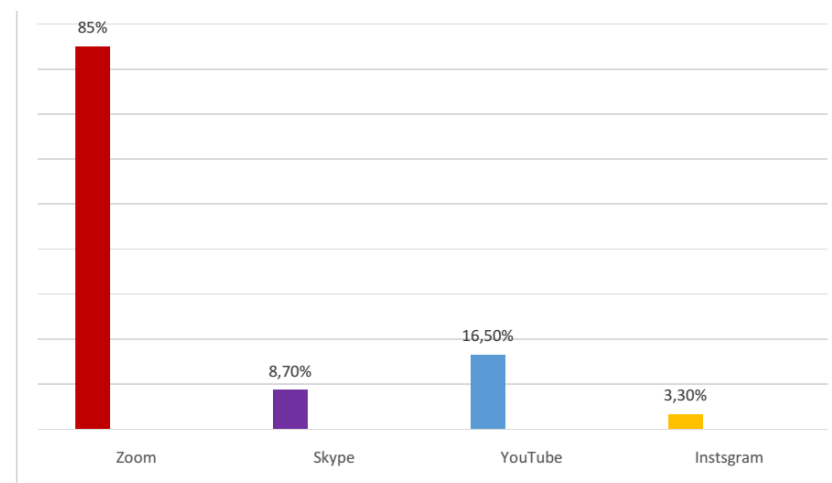

Рисунок 7 – Предпочтения в использовании платформ для видеоконференций среди молодежи Казахстана

Выбор той или иной платформы осуществлялся в зависимости от возможностей интернет соединения и технического оснащения как преподавателей, так и самих студентов. Для сельской местности вопрос с дистанционным форматом обучения продолжает оставаться затруднительным.

Выводы

Для понимания особенностей медиапотребления важна не только скорость, но и характеристики этапа проникновения медиаинноваций. Кардинальные изменения трендов медиапотребления наметились в первом полугодии 2020 года – в период кризиса, связанного с пандемией Covid-19.

Все сферы жизнедеятельности столкнулись с необходимостью информатизации, цифровизации и переходом в режим online. Экономика,

политика, культура, образование, медицина и даже образ жизни людей претерпели кардинальные изменения под влиянием информатизации.

Сравнительный анализ результатов опроса, проведённого в рамках научного проекта «Формирование информационной культуры казахстанской молодежи как фактор роста интеллектуального потенциала общества» и результатов подобных обследований, проведенных в мире, позволяет выявить схожесть основных тенденций и предпочтений в мире и среди молодежи Казахстана. Однако в результате анализа были определены и проблемы: низкая техническая оснащенность, слабая скорость интернета, отсутствие навыков работы с сайтами и полученной информацией, языковой барьер.

Социальные сети повлияли на то, как молодежь получает доступ к информации и обменивается ею. У пользователей можно отметить тенденцию к использованию нескольких платформ одновременно, типичный пользователь социальных сетей теперь является участником почти девяти различных платформ. Социальные сети имеют ряд преимуществ для молодого поколения: позволяют общаться с друзьями, присоединяться к групповым обсуждениям, узнавать о текущих событиях и оставаться в курсе онлайн-контента. Это также помогает чувствовать себя менее изолированными, развлекаться с друзьями, комментируя их сообщения, и развивать лучшие социальные навыки. Молодые люди хотят быть в курсе того, что их друзья опубликовали в социальных сетях.

Список использованных источников

1 OCTOBER 2020 GLOBAL STATSHOT. [Электронный ресурс]. – /https://datareportal.com/.

2 TikTok: что это за приложение? [Электронный ресурс]. – https://wylsa.com/tiktok-cto-eto-takoe-i-kak-eto-stalo-populyarnym/.

3 **Гужова, И. В.** Маркеры цифровой грамотности в текстах социальных сетей общения (на материале интервью с представителями цифрового поколения. [Текст] // «Медиа и образование». – М., 2019. – С. 25–36.

4 Что такое Reddit: Как и зачем пользоваться социальным новостным сайтом. [Электронный ресурс]. – https://root-nation.com/ru/posts/internet-posts/ru-what-is-reddit/.

5 **Олешко, В. Ф., Мухина, О. С.** Поколенческие различия в восприятии информации современных массмедиа. [Текст] // «Коммуникации. Медиа. Дизайн», 5(1). – Е., 2020. – С. 125–142.

6 Конституция Республики Казахстан, от 30 августа 1995 года. [Электронный ресурс]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

7 Об информатизации: Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК. [Электронный ресурс]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418

8 Государственная программа «Информационный Казахстан – 2020». [Электронный ресурс]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464#z11

9 Об утверждении Концепции кибербезопасности («Кибершит Казахстана»): Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407. [Электронный ресурс]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407

10 **Толоконникова А. В., Дунас, Д. В., Кульчицкая, Д. Ю.** Возможности удовлетворения психологических потребностей подростков в цифровой медиасреде. [Текст] // «Коммуникации. Медиа. Дизайн», 5(1). – Е., 2020. – С.51–69.

11 **Погожина, И. Н., Подольский, А. И., Идобаева, О. А., Подольская, Т. А.** Цифровое поведение и особенности мотивационной сферы интернет-пользователей: логико-категориальный анализ [Текст] // «Вопросы образования». – М., 2020. – № 3. – С. 9–23.

References

1 OCTOBER 2020 GLOBAL STATSHOT. [Electronic resource]. – https://datareportal.com/.

2 TikTok: chto eto za prilozhenie? [TikTok: what is this app?] [Electronic resource]. – https://wylsa.com/tiktok-cto-eto-takoe-i-kak-eto-stalo-populyarnym/.

3 **Guzhova, I. V.** Markery cifrovoy gramotnosti v tekstah social'nyh setej obshcheniya (na materiale interv'yuu s predstaviteliyami cifrovogo pokoleniya. [Digital literacy markers in the texts of social communication networks (based on interviews with representatives of the digital generation)] [Text] // «Media and education». – М., 2019. – P. 25–36.

4 Chto takoe Reddit: Kak i zache pol'zovat'sya social'nym novostnym sajtom. [What is Reddit: How and why to use a social news site] [Electronic resource]. – https://root-nation.com/ru/posts/internet-posts/ru-what-is-reddit/.

5 **Oleshko, V. F., Muhina, O. S.** Pokolencheskie razlichiya v vospriyatii informacii sovremennyh massmedia. [Generational differences in the perception of information of modern mass media] [Text] // «Communications. Media. Design», 5(1). – Е., 2020. – P. 125–142.

6 Konstituciya Respubliki Kazahstan, ot 30 avgusta 1995 goda. [Constitution of the Republic of Kazakhstan, dated August 30, 1995] [Electronic resource]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

7 Ob informatizacii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 24 noyabrya 2015 goda № 418-V ZRK. [On informatization: Law of the Republic of Kazakhstan dated

November 24, 2015 No. 418-V ЗРК] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418>

8 Gosudarstvennaya programma «Informacionnyj Kazahstan – 2020». [State program «Informational Kazakhstan – 2020»] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464#z11>

9 Ob utverzhdenii Konceptii kiberbezopasnosti («Kibershchit Kazahstana»): Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 30 iyunya 2017 goda № 407. [On approval of the Concept of Cybersecurity («Cyber Shield of Kazakhstan»): Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 30, 2017 No. 407] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>

10 Tolokonnikova, A. V., Dunas, D. V., Kulchickaya, D. Yu. Vozmozhnosti udovletvoreniya psihologicheskikh potrebnostej podrostkov v cifrovoj mediasrede. [Opportunities to meet the psychological needs of adolescents in the digital media environment] [Text] // «Communications. Media. Design», 5(1). – E., 2020. – P. 51–69.

11 Pogozhina, I. N., Podolsky, A. I., Idobaeva, O. A., Podolskaya, T. A. Cifrovoe povedenie i osobennosti motivacionnoj sfery internet-pol'zovatelej: logiko-kategorial'nyj analiz. [Digital Behavior and Features of the Motivational Sphere of Internet Users: Logical-Categorical Analysis] [Text] // «Education issues». – M., 2020. – № 3. – P. 9–23.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

*Н. В. Карасева**

Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 12.03.21 баспаға түсті.

ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИА-ДЫ ПАЙДАЛАНУДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ ҚАЛАУЛЫМДАРЫН ТАЛДАУ: ҒАЛАМДЫҚ ЖӘНЕ ЖЕРГІЛІК МӘНІ

Мақалада Қарағанды, Теміртау, Саран қалаларында тұратын қазақстандық колледждер мен университеттерде оқитын Қазақстан жастары арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері мен әлемде жүргізілген осыған ұқсас сауалнамалардың нәтижелері салыстырмалы түрде талданған. Қазіргі уақытта әлеуметтік медиа көптеген жастардың өмірінің маңызды бөлігіне айналды. Адамдардың көпшілігі әлеуметтік немесе бұқаралық ақпарат құралдарымен қарым-қатынас

жасайды, олар біздің өмірімізге қалай әсер етеді, ол жағымды немесе жағымсыз. Қосымша оқыту әлеуметтік желілер арқылы ыңғайлы әрі қол жетімді болды. Енді сіз ақпаратты оңай және жылдам бөлісіп, ала аласыз. Кішкентай студенттер үшін ақпарат жинаудың, оқу тапсырмасына дайындалудың, білім беру жобаларына қатысудың және т.б. баламалы тәсілдері пайда болды. Бірақ оның жағымсыз салдары да бар. Әлеуметтік сайттардағы құпиялылықтың болмауы ең қауіпті болып шықты. Жастар өздерінің жеке ақпаратын қалай қорғауға болатынын және оны әлеуметтік желіге жүктеуді біле бермейді. Коммерциялық сайттар жеке ақпаратқа қол жеткізе алады және оны теріс пайдалануы мүмкін.

Кілтті сөздер: Интернет, Қазақстан жастары, әлеуметтік желілер, цифрлық технологиялар, цифрландыру, бейнеконференциялар.

*N. V. Karaseva**

Academician E. A. Buketov University of Karaganda,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.
Material received on 12.03.21.

ANALYSIS OF YOUTH'S PREFERENCES OF USING SOCIAL MEDIA: GLOBAL AND LOCAL CONTEXT

The article provides a comparative analysis of the results of a survey of young people in Kazakhstan studying in Kazakh colleges and universities living in the cities of Karaganda, Temirtau, Saran, and the results of similar surveys conducted in the world. Social media has become an important part of the lives of many young people today. Most people interact with social media without thinking about how they affect our lives, be it positive or negative. Additional training has become more convenient and accessible through social networks. Now you can easily and quickly share and receive information. Alternative ways of collecting information, preparing for study assignments, participating in educational projects, etc. have appeared for young students. But there are also negative consequences. Lack of privacy on social sites has proven to be the most dangerous thing. Young people are not always aware of how to protect their personal information and end up uploading it to social media. Commercial sites have access to, and may misuse, private information.

Keywords: Internet, youth of Kazakhstan, social networks, digital technologies, digitalization, video conferencing.

<https://doi.org/10.48081/VPRA6331>

А. А. Маймакова*, Г. М. Бураканова

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

ВЛИЯНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА СТУДЕНЧЕСКУЮ МОЛОДЕЖЬ

Многочисленные исследования процессов социализации личности убедительно доказывают тот факт, что из всех перечисленных агентов социализации именно средства массовой информации становятся наиболее влиятельной силой воздействия на молодое поколение, так как именно им принадлежит ведущая роль в современных социальных трансформационных процессах. Нами проведен свободный лингвистический эксперимент, выявляющий установки молодого поколения по отношению к своей социально-демографической группе и средствам массовой информации посредством построения ассоциативных рядов. Результаты эксперимента демонстрируют, что наиболее популярным средством массовой информации среди молодых людей является Интернет и социальная сеть «Инстаграм».

Ключевые слова: молодежь, студенческая молодежь, средства массовой информации, моральный облик, концепт, социализация.

Введение

В условиях трансформации казахстанского общества наиболее подвижной и динамично реагирующей социально-демографической группой является студенческая молодежь, остро переживающая любое изменение окружающей действительности в силу особенностей своего возраста и «маргинального» социального положения.

Студенческая молодежь является катализатором развития и воплощает в своей жизнедеятельности возможности раскрытия социально-культурного, социально-экономического потенциала государства. Она легче всего адаптируется к качественно новым социальным условиям, поэтому может возглавить процессы социокультурных изменений в обществе.

Развитие Республики Казахстан на современном этапе, сопровождающееся плюрализмом в использовании средств массовой информации, оказало непосредственное влияние на формирование моральных ориентиров в молодежной культуре, в особенности среди студенческой молодежи. Проблема формирования морального облика молодых людей становится особенно актуальной в условиях социально-экономического и духовно-культурного кризиса казахстанского общества, сопровождающегося переоценкой ценностей, насаждением ценностей гедонизма и потребительства.

Вопрос влияния средств массовой информации на моральный облик человека начал активно изучаться учеными еще в прошлом веке. О формировании морального облика и сознательном осмыслении индивидуумом своего пребывания в обществе писали еще З. Фрейд, К. Г. Юнг, И. Г. Гердер, Л. И. Божович, В. М. Бехтерев, Л. С. Выготский, Л. Н. Леонтьев, Ю. А. Брил, И. П. Павлов, И. М. Сеченов и пр. [1]. Влияние средств массовой информации на личность описывали Ю. А. Шерковин, Г.С. Мельник, Н.Н. Богомолова [2][3] и др. Процесс воздействия медиа на молодое поколение изучали И. В. Жилавская, А. Иконников-Галицкий [4; 5] и пр. Вместе с тем, несмотря на широту теоретических источников и значимость результатов работ, посвященных изучению влияния средств массовой информации на студенческую молодежь, развитие информационно-просветительных технологий придает вопросу исследования вневременную актуальность и требует его дальнейшего изучения.

Повышение информационной культуры, компьютерной грамотности молодежи стало возможным благодаря овладению информационно-коммуникационными технологиями, а использование глобальной сети Интернет, социальных сетей значительно расширило возможности коммуникации, самореализации и самообразования молодых людей. Однако параллельно с этими процессами стали искажаться и приоритеты развития молодежи, их методы самоутверждения и самоактуализации.

Колоссальное влияние на формирование морального облика студенческой молодежи оказывают догматы, нормы и правила, существующие в обществе, его культурное наследие, традиции и обычаи. Представления о ценностях общественного бытия трансформируют у молодежи понимание смысла жизненного успеха, а также целей и средств его достижения. Молодые люди, вступая на жизненный путь, испытывают потребность в ориентирах, и такими ориентирами могут выступать моральные установки, формируемые средствами массовой информации.

Материалы и методы

Формирование моральных установок напрямую связано с построением лингвистической картины мира человека, создаваемой под влиянием происходящих в обществе социальных, культурных, политических, экономических событий и отражаемой в ключевых словах – «концептах». В современной лингвистической науке слово «концепт» означает единицу коллективного сознания, имеющую языковое выражение и отмеченную этнокультурной спецификой [6, с. 10].

С целью выявления установок молодого поколения по отношению к своей социально-демографической группе и средствам массовой информации нами был проведен свободный лингвистический эксперимент, где студентам было предложено составить ассоциативные ряды относительно концептов «студенческая молодежь» и «средства массовой информации».

В эксперименте приняли участие 248 студентов некоммерческого акционерного общества «Торайғыров университет», из которых студентов первого курса – 105 человек, второго курса – 60 человек, третьего курса – 49 человек и четвертого курса – 39 человек.

Нами были собраны и проанализированы 533 ассоциации относительно концепта «студенческая молодежь» и 556 ассоциаций к концепту «средства массовой информации» (за исключением нерепрезентативных ответов респондентов, таких как «не знаю», «никакие» и пр.).

Результаты и обсуждение

По итогам проведенного свободного эксперимента к ядру ассоциатов к словосочетанию «студенческая молодежь» можно с уверенностью отнести следующие ассоциации (индекс в скобках указывает на количество вхождений ассоциата): *веселье (25), университет (19), учеба (15), друзья (13), молодость (12), активность (11), студенты (10), общага (9), студенческая жизнь (9), студенческие организации (9), активные (8), волонтеры (8), свобода (8), веселые (7), универ (7), будущее (6), целеустремленная (6), активисты (5), дружба (5), знакомства (5), мероприятия (5), общежитие (5), ответственные (5), сессия (5), амбициозные (4), бессонница (4), креатив (4), общение (4), организации (4), молодежь (4), молодые люди (4), новые друзья (4), стипендия (4), тусовки (4), долги за учебу (3), жизнь (3), занятые (3), знания (3), интересная жизнь (3), креативная (3), молодые (3), молодые ребята (3), образование (3), развитие (3), развитые (3), рубежка (3), талантливая молодежь (3), ум (3), хорошо (3), юность (3), активная жизнь (2), активные студенты (2), веселая жизнь (2), веселое времяпровождение (2), вечеринки (2), взросление (2), возможности (2), грусть (2), гулянки (2), гулять (2), дебаты (2), дети (2), добрые (2), жайдарман (2), журналист (2),*

идеи (2), интересное время (2), КВН (2), коллектив (2), кушать (2), Лави (2), личность (2), молодые студенты (2), молодое поколение (2), негатив (2), недосып (2), обучение (2), объединение людей (2), пары (2), перспективные (2), перспективы (2), позитивные (2), продуктивность (2), проезд (2), работа (2), радость (2), скучная (2), социальная группа (2), счастье (2), университетская жизнь (2), учащаяся молодежь (2), что-то новое (2), энергичные (2), яркая жизнь (2).

Следующие слова-реакции были упомянуты респондентами в единичных случаях, поэтому они оказались на периферии (приводятся в алфавитном порядке): *активное участие (1), активные ребята (1), активный день (1), алкоголь (1), амбиции (1), аудитория (1), бездельники (1), бери от жизни все (1), бессонные ночи (1), в долгах (1), веселая компания (1), веселые люди, которые всегда чем-то заняты (1), веселое студенчество (1), веселый народ (1), весна (1), взрослая жизнь (1), волонтерство (1), время (1), выживание (1), голодные (1), грамотная (1), группа людей молодого поколения (1), группы (1), движение (1), деньги (1), динамичная часть общества (1), дискотека (1), достижения (1), досуг в универе (1), еда (1), занятость (1), идеалы (1), изучающий (1), интерес (1), интересная жизнь (1), интернет (1), каждый сам за себя (1), карьера (1), клуббер (1), книги (1), коворкинг (1), команда (1), конспекты (1), концерты (1), кофе (1), курсовые (1), легкие на подъем (1), любовь (1), любознательность (1), любящие пить (1), люди, старше 20, обучающиеся в учебных заведениях (1), мода (1), молодой энтузиаст (1), музыка (1), начало (1), неопытные (1), неповторимые ощущения (1), непонимание (1), нераскрытый потенциал (1), нервная (1), нехватка денег (1), новая жизнь (1), обязанности (1), одноклассники (1), отдыхать (1), открытость к новому опыту и информации (1), отстраненность от мира (1), пассивная (1), поддержка (1), подростки (1), посвящение (1), потенциальные люди (1), прекрасное время (1), приятные воспоминания (1), проблемы (1), программы для студентов (1), прогуливать пары (1), продвинутая (1), проекты (1), прожигание времени (1), пьющие (1), разносторонние (1), сами студенты (1), самостоятельная жизнь (1), самостоятельные (1), самые интересные годы жизни (1), смелая (1), снимать квартиру (1), современность (1), списывать (1), сплоченность (1), спортивная (1), спортивный клуб (1), спят мало (1), становление личности (1), столовка (1), страшная сессия (1), стремление (1), стремление к знаниям (1), студенты ПГУ, ПГПУ, ИнЕУ (1), студенчество (1), суета (1), счастливые студенты (1), творчество (1), те, кто учатся в университете (1), трудолюбие (1), тупицы (1), уверенность (1), умные (1), упрямая (1), успех (1), уставшая (1), участие в общественной жизни вуза (1), учение –*

свет, неучение – тьма (1), ученик (1), ученики универа или колледжа (1), хвосты (1), цель (1), ценности (1), шаг в жизни (1), шум (1), экзамены (1), знактус (1).

Таким образом, мы выделили пять тематических групп ассоциаций:

1 Тематическая группа № 1 «Процесс обучения»: университет (19), учеба (15), универ (7), сессия (5), рубежка (3), аудитории, книги, конспекты, курсовые и пр.

2 Тематическая группа № 2 «Внеучебная деятельность»: студенческие организации (9), общага (9), волонтеры (8), мероприятия (5), тусовки (4), вечеринки (2), КВН (2), посвящение, концерты и пр.

3 Тематическая группа № 3 «Окружение студента»: друзья (13), активисты (5), дружба (5), общение (4), новые друзья (4), коллектив (2), веселая компания и пр.

4 Тематическая группа № 4 «Чувства, которые вызывает университет»: веселье (25), хорошо (3), интересная жизнь (3), активная жизнь (2), скучно (2), приятные воспоминания, неповторимые ощущения и пр.

5 Тематическая группа № 5 «Описание студенческой молодежи»: активные (8), веселые (7), целеустремленная (6), ответственные (5), амбициозные (4), креативная (3), позитивные (2), упрямая, уставшая и пр.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что ассоциативно-семантическое поле концепта «студенческая молодежь» в сознании студентов представляет собой сложную структуру, в которой можно выделить ядерную зону с представлениями, прежде всего, связанными с процессом обучения. Вошли в ядерную зону и ассоциации студентов, связанные с вне учебной деятельностью, а также окружением студентов.

Близкими к ядерной зоне оказались ассоциации студентов из тематических групп «описание студенческой молодежи» и «чувства, которые вызывает университет». В последней тематической группе самое распространенное слово-реакция – «веселье», однако, респонденты называли и противоположные эмоции, например, «скучно», «пассивная», «негатив». Тем не менее, данные слова-реакции упомянуты респондентами в единичных случаях.

Полученные в ходе проведения эксперимента результаты демонстрируют, что подавляющее большинство студентов определяет себя и представителей своей социально-демографической группы в позитивном ключе.

Эксперимент показал, что к ядру ассоциатов к словосочетанию «средства массовой информации» студенты относят следующие слова-реакции: интернет (77), новости (56), социальные сети (47), газеты (38), телевидение (32), Инстаграм (25), журнал (17), радио (17), телевизор (15), информация (13), ТВ (13), ложь (10), телефон (10), журналисты

(8), WhatsApp (7), ВКонтакте (5), книга (5), статьи (5), пропаганда (4), телеграмм (4), Facebook (3), Google (3), порталы (3), реклама (3), события (3), сплетни (3), YouTube (2), ZOOM (2), агитация (2), журналистика (2), знаменитость (2), идеализация (2), иное издание (2), камера (2), насилие (2), обмен информацией (2), общество (2), оповещение народа (2), папарацци (2), порабощение (2), предупреждение (2), провокации (2), распределение информации (2), сайт (2), СМИ (2), теле-, радиовещание (2), учеба (2).

Ассоциатами с единичным вхождением, оказавшимися на периферии, явились слова-реакции: BBC (1), Twitter (1), блогеры (1), блоги (1), важная информация для общества (1), выгода (1), горячие новости (1), деньги (1), деталь (1), дискуссия (1), достижения (1), желтая пресса (1), журналоги (1), заказные (1), известно на весь мир (1), издание (1), издательства (1), изучение (1), интервью (1), интересы (1), информационные технологии (1), информация, абсолютно не являющаяся действительной и сильно преувеличенная (1), информирование (1), искажение информации (1), источники (1), Казахстан (1), коммуникабельность (1), коммуникации (1), компьютер (1), маркетинг (1), массовое сознание общества (1), мир (1), может быть фейковой, не обязательно нужна всем (1), мультимедиа (1), не всегда хорошо (1), не интересно (1), новые знания (1), онлайн (1), оператор (1), отсутствие объективности (1), первый канал (1), пиар (1), политика (1), популярность (1), пресса (1), пример (1), проблемы в мире (1), продажность (1), происшествия (1), промывка (1), прочие мессенджеры (1), публика (1), развитие (1), различные мнения, взгляды (1), рассылка (1), редактирование (1), репортажи (1), репрезентация того, что хочет видеть кто-либо для общества (1), сегментированность (1), сенсации (1), слухи (1), собрание (1), совещание (1), средства информации (1), тенгриныйс (1), тик-ток (1), то, что помогает тебе жить, работать (1), фаст-фуд (1), хайп (1), хорошо (1), эпатаж (1).

Таким образом, мы видим, что основными словами-реакциями, связанными с концептом «средства массовой информации», являются Интернет (77), новости (56), социальные сети (47), газеты (38), телевидение (32), Инстаграм (25), журнал (17), радио (17), телевизор (15), ТВ (13), телефон (10) и пр. Следовательно, наиболее сильным на студенческую молодежь представляется влияние Интернета, газет, телевидения, а также социальных сетей, среди которых молодежь особенно выделяет Инстаграм. В целом ассоциативные ряды, предложенные респондентами, демонстрируют нейтральное отношение последних к средствам массовой информации, однако среди ответов студентов встречается и описание отрицательных

эмоций, которые вызывают в них средства массовой информации, в том числе «ложь», «насилие», «провокации», «порабощение» и др.

Выводы

Несомненно, важным плюсом активного использования студенческой молодежью Интернета и социальных сетей в качестве основного поставщика информации является возможность быть всегда в курсе событий и моментально реагировать на любой информационный повод. Однако, с другой стороны, самая большая опасность развития социальных сетей заключается в снижении интенсивности социализации молодых людей в реальной жизни.

Сегодня о средствах массовой информации можно говорить, как об институте, занимающем главенствующее место в системе формирования многочисленных процессов и аспектов жизнедеятельности современного общества. Новые установки широко пропагандируются средствами массовой информации, их диктуют складывающиеся условия жизни, и в этих условиях происходит процесс социализации молодого поколения. Воздействуя на студенческую молодежь как потребителя информации, средства массовой информации, содержащие преимущественно развлекательный контент, транслируют новые идеи и образы. Оказываемое ими влияние ведет к формированию у молодых людей определенного морального облика, новых представлений о жизни человека и общества, а также мировоззрения в целом.

Список использованных источников

- 1 **Алексеева, В. Г.** Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности [Текст] // Психол. Журн. – 1994. – Т. 5. – № 5. – С. 63–70.
- 2 **Шерковин, Ю. А.** Проблема ценностных ориентаций и массовые информационные процессы [Текст] // Психол. журн. – 1992. – Т. 3. – № 5. – С. 135–145.
- 3 **Мельник, Г. С.** Mass-media: психологические процессы и эффекты [Текст]. – СПб, 1996. – 196 с.
- 4 **Жилавская, И. В.** Влияние СМИ на молодежь [Текст] // Медиаобразование: от теории – к практике. – Томск : Изд-во Томск. ин-та информационных технологий, 2007.
- 5 **Иконников-Галицкий, А.** Молодежь и СМИ : брак по расчету [Текст] // Nevskoe vremya, 2004.
- 6 **Ангелова, М. М.** «Концепт» в современной лингвокультурологии [Текст] // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики : сборник научных трудов. – Выпуск № 3. – М., 2004. – С. 3–10.

References

- 1 **Alexeeva, V. G.** Tsennostnye orientatsii kak factor jiznedeyatelnosti i razvitiya lichnosti [Value orientations as a factor of life and personality development] [Text] // Psychol. Journal. – 1994. – T. 5. – № 5. – P. 63–70.
- 2 **Sherkovin, Y. A.** Problema tsennostnyh orientatsii i massovye informatsionnye protsessy [The problem of value orientations and mass information processes] [Text] // Psychol. Journal. – 1992. – T. 3. – № 5. – P. 135–145.
- 3 **Melnik, G. S.** Mass-media: psihologicheskie protsessy i efekty [Mass-media: psychological processes and effects] [Text]. – SPB, 1996. – 196 p.
- 4 **Jilavskaya, I. V.** Vliyaniye SMI na molodej // Mediaobrazovanie: ot teorii – k praktike [The influence of the media on youth // Media education: from theory to practice] [Text]. – Tomsk : Izd-vo Tomsk. Institute of Information Technologies, 2007.
- 5 **Ikonnikov-Galitskii, A.** Molodej i SMI : brak po raschetu [Youth and the media: marriage of convenience] [Text] // Nevskoe Vremya, 2004.
- 6 **Angelova, M. M.** «Kontsept» v sovremennoi lingvokulturologii // Aktualnye problemy angliiskoi lingvistiki i lingvodidaktiki : sbornik nauchnykh trudov [«Concept» in modern cultural linguistics] [Text] // Actual problems of English linguistic and linguodidactic: collection of scientific papers. – Issue № 3. – Moscow, 2004. – P. 3–10.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

А. А. Маймакова, Г. М. Бураканова*
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан.
Материал 12.03.21 баспаға түсті.

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ СТУДЕНТ ЖАСТАРҒА ӘСЕРІ

Жеке тұлғаны әлеуметтендіру процестеріндегі көптеген зерттеулер әлеуметтенудің барлық аталған агенттерінің ішінде бұқаралық ақпарат құралдары жас ұрпаққа әсер етудің ең ықпалды күшіне айналатындығын нақты дәлелдейді, өйткені олар қазіргі әлеуметтік трансформациялық процестерде жетекші рөл атқарады. Біз ассоциативті қатарларды құру арқылы жас ұрпақтың өзінің әлеуметтік-демографиялық тобына және бұқаралық

ақпарат құралдарына қатысты ұстанымдарын анықтайтын еркін лингвистикалық эксперимент жүргіздік. Эксперимент нәтижелері жастар арасында ең танымал бұқаралық ақпарат құралы Интернет және «Instagram» әлеуметтік желісі екенін көрсетеді.

Кілтті сөздер: жастар, студент жастары, бұқаралық ақпарат құралдары, адамгершілік келбеті, концепт, әлеуметтену.

A. A. Maimakova*, G. M. Burakanova

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 12.03.21.

THE IMPACT OF THE MEDIA ON STUDENT YOUTH

Numerous studies of the processes of personality socialization beyond all doubt prove the fact that of all the listed agents of socialization, it is the media that is becoming the most influential force of influence on the younger generation, since it has a leading role in modern social transformational processes. We have carried out a free linguistic experiment that reveals the attitudes of the younger generation in relation to their socio-demographic group and the media through the construction of associative flows. The results of the experiment demonstrate that the most popular media among young people is the Internet and the social network called Instagram.

Keywords: youth, young students, the media, moral image, concept, socialization.

FTAMP 04.51.65

¹<https://orcid.org/0000-0003-2458-0313>

²<https://orcid.org/0000-0003-0265-9506>

<https://doi.org/10.48081/XJKM5148>

Г. А. Мирзакулова^{*1}, А. Б. Сарсенова²

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ҚАРТ АДАМДАРДЫҢ ЖАЛҒЫЗДЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ОҚШАУЛАНУ МӘСЕЛЕСІ

Мақалада егде жастағы адамдардың жалғыздығы мәселесі қарастырылады. Жалғыздықтың түрлеріне анықтама беріледі. Жалғыздықтың негізгі факторлары. Сонымен қатар, мақалада жалғыздық құбылысын зерттеудің негізгі әлеуметтік-философиялық, психологиялық және социологиялық теориялары талданады. Егде жастағы адамдардың жалғыздық проблемалары және оны жеңуге әлеуметтік көмектің маңыздылығы туралы айтылған.

Қарт адамның өмірін лайықты, белсенділікке және қуанышқа қалай айналдыру керек, оны жалғыздық, жат сезімдерден арылту, байланыс тапшылығын толтыру және оның әлеуметтік және медициналық қызметтерге деген қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ету-барлық осы мәселелер тек әлеуметтік қызметтерді ғана емес, зерттеушілерді де алаңдатады, бұл мәселені шешу жаһандық деңгейде қарастыру қажет.

Зерттеу барысында сандық әдіснама ретінде анкеталық сауалнама қолданылды. Анкеталық сұрау Алматы облысының Текелі қаласында орналасқан «Шапағат» Текелі арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету орталығы» қарт адамдар арасында жүргізілген. Зерттеу нәтижесінде қарттардың жалғыздыққа деген көзқарастары анықталды. Зерттеу кәсіби этикалық талаптарға сәйкес келеді.

Кілтті сөздер: жалғыздық, әлеуметтік оқшаулану, өзін-өзі оқшаулану, қартаю, стресс.

Кіріспе

Қазіргі әлемде адамдар жалғыздық сезімін жиі сезінеді, бірақ сонымен бірге әркім оны өз жолымен қабылдайды және бағалайды. Ғылымда да, бұқаралық санада да бұл құбылыс туралы жалпы қабылданған түсінік жоқ, бірақ жеке адамның бірегейлігі үшін – жалғыздық тәжірибесі оның кез-келген көрінісіне ортақ белгілі бір элементтер бар. Біріншіден, жалғыздық күйі адамның өзіне толық енуін болжайды және ол тұтас, жан-жақты сипатта болады.

Бұл өзін-өзі қабылдаудың ерекше формасы, сонымен бірге жеке тұлғаның ішкі әлеміндегі белгілі бір келіспеушілік туралы айтатын өзінің «өзін-өзі» бекітуі. Екіншіден, жалғыздық дегеніміз – бейресми байланыстарға, кез-келген топқа кіруге қажеттілік сезінетін адамның әлеуметтік байланыстарының толық болмауы немесе үзілуі. Үшіншіден, жалғыздық адам бойында жағымсыз эмоциялардың тұтас кешенін тудырады. Егер бұрын жалғыздық негізінен жеке психологиялық мәселе болып саналса, қазіргі таңда олар бұл туралы, бүкіл қоғам деңгейінде, маңызды әлеуметтік мәселе ретінде көбірек айтыла бастады.

Индивидуализмнің күшеюі, алғашқы топтағы байланыстардың әлсіреуі, әлеуметтік ұтқырлықтың күшеюі, қоғамдағы бытыраңқылықтың жоғарылауы және осыған байланысты тұрақсыздық ондағы әлеуметтік тұрғыдан анықталған жалғыздықтың өсуіне әкеледі. Жалғыздықты, мысалы, отбасы мен жақындары жоқ адамдар ғана емес, сонымен қатар көптеген әлеуметтік байланыстары бар және «ауқатты» өмір сүретін көптеген «табысты» адамдар да сезінеді.

XX ғасыр психологтар мен әлеуметтанушылар жалғыздық құбылысына белсенді қызығушылық танытты. Бұл кезеңде тұжырымдамалық негіздер қаланды, әртүрлі зерттеу бағыттары, олардың ішінде: интеракционистік (Р. Вейс) [1], когнитивтік (Л. Пепло) [2], экзистенциалистік (К. Мустакас) [3], «социологиялық» (Д. Рисмен, П. Слейтер) [4, 5] және басқа тәсілдер. Американдық зерттеушілер Л. Пепло мен Д. Перлман осы әлеуметтік-психологиялық құбылыстың барлық түрлі түсіндірмелерімен көптеген ғалымдар үш «аксиоманы» мойындауға келіседі: «1. Жалғыздықтың негізі жеке адамның әлеуметтік байланысының болмауында жатыр. 2. Жалғыздық - бұл әрқашан объективті әлеуметтік оқшауланумен сәйкес келе бермейтін субъективті күй. 3. Жалғыздық жағдайын адам теріс қабылдайды және одан азап шегеді». Сол кезеңде адамның жалғыздығы мәселесі басты тақырыпқа айналатын көркем әдебиеттің көптеген туындылары бар (Г. Гессе, А. Камю, Ф. Ф. Маркес, Э. М. Ремарк және т.б.)

Бұл кезеңнің басталуы Дж. Зилбург пен оның әріптестерінің (1938) зерттеу нәтижелерінің жариялануымен байланысты, онда автор, негізінен,

психоаналитикалық дәстүр шеңберінде жұмыс істеп, жалғыздықтың шығу тегін, оның тамырын ерте балалық шақта деп көрді, басқалармен қатар, Зилбург жалғыздықты «нарциссизмнің, мегаломания мен дұшпандықтың көрінісі» деп мәлімдеді [6].

XX ғасырдың 80-жылдарында жеке теориялар мен қолданбалы зерттеулерді дамыту уақыты болды. Осы кезеңде жалғыздық мәселесін қамтыған авторлардың көпшілігі жалғыздық адамның тәжірибесімен және оның табиғаттан, тарихтан, мәдениеттен, адамдар қауымдастығынан, отбасынан бөлінуімен, оқшаулануымен байланысты екендігімен келіседі. Қазіргі заманғы адам қарқынды және еріксіз қарым-қатынас жағдайында жалғыздықты сезінеді (Д. Рисменнің «Одинокая Толпа» туралы тезисінің дамуы) [3]. Жалғыздықты сезінетін адамдарға көмек көрсетудің әлеуметтік-психологиялық және психотерапиялық әдістерінің тиімділігін дамытуға, талдауға және бағалауға көп көңіл бөлінеді. Сонымен қатар, кейбір зерттеулер мәселенің жалпы, әлеуметтік-философиялық аспектілеріне де әсер етеді. Бүгінгі таңда ғылыми әдебиеттерде жалғыздық туралы идеялар мен оны қарастыруға деген көзқарастар жеткілікті әр түрлі болғанына қарамастан, бұл құбылыстың біртұтас, тұтас көрінісі жоқ. Әр түрлі жас кезеңдеріндегі жалғыздық тәжірибесінің ерекшеліктері туралы қолда бар мәліметтерге қарамастан, жас ерекшеліктері туралы дәйекті түсінік жоқ.

Жалғыздық мәселесін теориялық талдау.

Жалғыздық мәселесі өте өзекті болып қана қоймай, теориялық жағынан да, практикалық тұрғыдан да өзінің жаңашылдығымен және күрделілігімен ерекшеленеді. Ол әлеуметтану, әлеуметтік геронтология, әлеуметтік антропология, әлеуметтік психология, әлеуметтік жұмыстың теориясы мен практикасы сияқты өзекті бағыттардың тоғысында бола отырып, интегративті сипатқа ие, бұл қосымша ғылыми қызығушылық тудырады.

Жалғыздық – ғылыми тұрғыдан аз қамтылған әлеуметтік ұғымдардың бірі. Жалғыздық – бұл әлеуметтік байланыстардың жеткіліксіздігімен немесе болмауымен, жеке тұлғаның мінез-құлық немесе эмоционалды қанағаттанбауымен, оның қарым-қатынас сипаты мен шеңберімен сипатталатын әлеуметтік-психологиялық күй.

Жалғыздықтың көріну факторлары:

- басқалармен алшақтық ұлғайған кездегі сезім
- жалғыз өмір салтының салдарынан қорқу
- өз өмірінен бас тарту, дәрменсіздік, қажетсіздік сезімі.

Жалғыздық сезімі әсіресе қартайған шақта қатты сезіледі. Жеке тұлғаның оның әлеуметтік жағдайын бағалауына, жеке бастан кешетін әлеуметтік қатынастардағы тапшылықтың түріне және жалғыздықпен

байланысты уақытша перспективаға байланысты жалғыздықтың үш негізгі өлшемдері бар.

Эмоционалды сипаттамалар – бақыт, сүйіспеншілік сияқты жағымды эмоциялардың болмауын және қорқыныш пен белгісіздік сияқты жағымсыз эмоциялардың болуын анықтайды. Кемшілік түрі жетіспейтін әлеуметтік қатынастардың табиғатын анықтайды. Мұнда жеке тұлға үшін маңызды қатынастар туралы ақпарат жинау шешуші рөл ойнайды. Жалғыздықтың бұл өлшемін үш ішкі санатқа бөлуге болады: кемшілік сезімі, босаңсылық сезімі, бас тарту сезімі.

Уақытша перспектива – жалғыздықтың үшінші өлшемі. Ол сондай-ақ үш кіші компонентке бөлінеді: жалғыздықтың өзгермейтін дәрежесі; жалғыздықтың уақытша өмір сүру дәрежесі және жеке адамның қоршаған ортадағы жалғыздықтың себебін көре отырып, жалғыздықты мойынсыну дәрежесі.

Ежелгі уақытта адамдардың өмір сүруі қауымдық, рулық болған кезде жалғыздықтың үш негізгі формасы болған. Біріншіден, барлық тайпалар мен халықтар арасында болған салт-жоралар, рәсімдер, сынақтар, жалғыздық арқылы тәрбиелеу. Мұндай рәсімдер үлкен психологиялық маңызға ие болды. Оқшаулану рәсімдері адамға өзін түсінуге және сезінуге, психологиялық тұрғыдан оқшаулануға мүмкіндік берді. Екіншіден, бұл жалғыздықпен жазалау, бұл отбасынан қуғынға ұшырап, жазаланушыны белгілі бір өлімге душар етеді, өйткені жалғыздық адамның әдеттегі әлеуметтік шеңберден, мәдениет деңгейінен толық бөлінуін білдірді.

Философ және әлеуметтік психолог Эрих Фромм адам табиғатының өзі оқшауланумен және жалғыздықпен келісе алмайды деп санады. Ол адамның жалғыздық үрейіне әкелетін жағдайларды егжей-тегжейлі қарастырды. Кеме апатқа ұшырағаннан кейін ашық теңізде адам дене күші таусылғаннан әлдеқайда ерте қайтыс болады. Мерзімінен бұрын өлімнің себебі-жалғыз өлуден қорқу. Фромм жеке тұлғаның жалғыздыққа деген күрт теріс көзқарасын қалыптастыратын бірқатар әлеуметтік қажеттіліктерді санап, қарастырды. Бұл қарым-қатынасқа, адамдармен бірге байланыстарға деген қажеттілік, өзін-өзі растау, бауыр басу, өзіндік сана-сезімді қалыптастыру қажеттілігі және ғибадат объектісіне ие болу қажеттілігі. Үшіншіден, бұл көптеген мыңжылдықтар бойы қалыптасқан гермитизмнің әлеуметтік институтында қалыптасқан жеке адамдардың ерікті оқшаулануы. Жалғыздық белгілі бір уақыт кезеңінде жалғыздықты таңдайтын мықтылықты жүзеге асыру құралы ретінде қарастырылды [7].

К. Боумен (1955), Д. Рисмен (1961) және Ф. Слейтер (1976) – жалғыздыққа әлеуметтік көзқарастың көрнекті өкілдері. Боумен өз жұмысында қазіргі қоғамдағы жалғыздықтың өсуіне әкелетін үшкі үш туралы болжам жасады:

- 1 бастауыш топтағы байланыстардың әлсіреуі
- 2 отбасының ұтқырлығын арттыру
- 3 әлеуметтік мобильділікті арттыру

Рисмен да, Слейтер де жалғыздықты талдауды американдық мінезді зерттеумен байланыстырады және бір уақытта қоғамның өз мүшелерінің қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілетін талдайды. Рисмен мен Слейтер жалғыздықты қалыпты немесе қалып тантыс жағдай деп бағалайды деп айтады, себебі олар жалғыздықты нормативті – қоғамды сипаттайтын жалпы статистикалық көрсеткіш деп санайды [4].

Жалғыздықты американдық мінездің белгісі ретінде қарастырғанда, олар жеке тұлғаның бұл модальды қасиетін әлеуметтік күштердің өнімі ретінде түсіндіреді. Осылайша, олар бастапқыда жалғыздықтың себебін жеке адамнан тыс қояды. Жалғыздықтың себептерін анықтауда адамның ересек өмірінде болатын оқиғалардың маңыздылығына баса назарауд арылады (мысалы, ажырасу). Рисмен мен Слейтер ең алдымен, көркем әдебиет, статистика мен бұқаралық ақпарат құралдарын ойлау көзі ретінде пайдаланды [5].

Р. С. Вейс (1973 ж.) – жалғыздық проблемасына интеракционистік көзқарастың негізгі өкілі. Оның жалғыздықты түсіндіруі екі себепке байланысты қарастырылуы мүмкін. Біріншіден, ол жалғыздық тек жеке фактордың немесе жағдайдың қызметі ғана емес екенін баса айтады. Жалғыздық-олардың біріктірілген әсерінің нәтижесі. Екіншіден, Вейс жалғыздықты бауыр басу, басшылық ету және бағалау сияқты әлеуметтік қарым қатынастар тұрғысынан сипаттады. Мұндай көзқарас жалғыздық адамның әлеуметтік өзара әрекеттесуінің жеткіліксіздігі, негізгі әлеуметтік сұраныстарды қанағаттандыратын өзара әрекеттесу нәтижесінде пайда болатындығын білдіреді.

Вейс «шын мәнінде оларды бастан өткізген адамдар жалғыздық деп санайтын екі эмоционалды жағдай бар» деп санайды. Ол бұл күйлерді, тиісінше, **эмоционалды оқшаулану** және **әлеуметтік оқшаулану** деп атады. Біріншісі, оның пікірінше, белгілі бір адамға деген сүйіспеншіліктің болмауынан, екіншісі – әлеуметтік қарым-қатынастардың қолжетімді шеңберінің болмауынан туындайды [1, 114 б.].

«Эмоционалды оқшаулану сияқты жалғыздық эмоционалды бауыр басу болмаған кезде пайда болады және оны тек жаңадан эмоционалды бауыр басу немесе бұрын жоғалғанды жаңарту арқылы жеңуге болады. Жалғыздықтың

осы түрін бастан өткерген адамдар, басқалардың ортасында болу-болмауына қарамастан, терең жалғыздық сезімін бастан кешіреді. Мұндай жеке тұлға, мысалы, қоршаған әлемді бос, қаңыраған және мағынасыз деп сипаттайды; терең жалғыздық сезімін ішкі бостық тұрғысынан да сипаттауға болады, ондай жағдайда индивид әдетте өзінің бос, керексіз, немқұрайдылықты бастан кешіп жатқанын айтады».

«Әлеуметтік оқшаулану түріндегі жалғыздық жағымды әлеуметтік қатынастар болмаған кезде пайда болады және бұл оқшаулану осындай қатынастарға қосылу арқылы өтелуі мүмкін». Вейс эмоционалды оқшауланудан туындаған жалғыздықтың ерекше белгісі-аландаушылық, ал әлеуметтік оқшауланудан туындаған жалғыздықтың ерекше белгісі – қасақана бас тарту сезімі деп санайды.

Әлеуметтанушылар Дж.Янг пен Бек (1978) жалғыздықтың үш түрін ажыратады [8].

1 Созылмалы жалғыздық – адам ұзақ уақыт бойы оны қанағаттандыратын әлеуметтік байланыстарды орната алмаған кезде дамиды. Созылмалы жалғыздықты «екі немесе одан да көп жыл қатарынан қарым-қатынастарына қанағаттанбаған» адамдар сезінеді.

2 Ситуациялық жалғыздық – көбінесе өмірдегі маңызды стресстік оқиғалардың нәтижесінде пайда болады, мысалы, жұбайының қайтыс болуы немесе неке қатынастарының бұзылуы. Ситуациялық жалғыз адам, қысқа уақыт өткеннен кейін, әдетте, жоғалтуымен келіседі және жалғыздықты жеңеді.

3 Уақытша жалғыздық – бұл осы күйдің ең көп таралған түрі, ол жалғыздықтың қысқа және анда-санда болатын сезім.

Янг және оның әріптестері жалғыздығы созылмалы адамдар әдетте ситуациялық сипаттағы жалғыздыққа қарағанда жақын және интимді қарым-қатынаста болады деп сенді. Олар хронологиялық жалғыздық жаңа ортаға уақытша жауап берудің орнына, басқа адамдармен қарым-қатынастың ұзақ мерзімді танымдық және мінез-құлық жетіспеушілігімен байланысты деп санайды.

Әлеуметтік бейімделу процесі жалғыз басты адамдарда күрделі өтеді. Ережеге сәйкес көңіл күйдің тұрақты болмауы, өмірге төмен қанағаттанушылық, олар болашақтан өзі үшін еш нәрсе күтпейді. Жалғыздық процесті белгілі бір тұлғалық ойлармен тереңдете түседі. Қоршаған және тұрақты сезімдермен қанағаттанушылық, араласпау, өзінің ішкі әлемінде тұйықталғандар әлеуметтік бейімделуде қосымша қиындықтарды бастан кешіреді.

Экзистенциалды жалғыздық адам өмірінің шындығы ретінде әр адамның толық жалғыздықта өліп, туылу трагедиясын түсінуі мен қабылдауын болжайды. Жалғыздық - бұл қуаныш, қайғы және өзін-өзі тану сияқты адам өмірінің табиғи және ажырамас бөлігі. Жалғыздықтан қорқу – әлеуметтік иеліктен аулақ болуға деген ұмтылыс, пайдасыз және үмітсіз болудан қорқу. Олар көбінесе адамды жаман ымыраға және жасанды әлеуметтік жағдайларға қосылуға итермелейді. Адамзат әр түрлі адамдардан тұратындығына қарамастан, олардың дифференциация факторлары тіл, мәдениет, діни наным-сенімдер және әлеуметтік мәртебе болып табылады, біз бәріміздің бір ұқсастыққа ие боламыз: бізді сүйгенді, қалай болса солай қабылдағанды және түсінгенді қалаймыз. Шындық әрқашан біздің қажеттіліктерімізді қанағаттандыра бермейтіндіктен, біз көңілсіздік, мазасыздық пен жалғыздықты сезінеміз.

Жалғыздық – денсаулықтың нашарлығы (иммунитеттің төмендеуі, ұйқының бұзылуы, созылмалы аурулар, мезгілсіз өлім) ғана емес, сонымен қатар өмір сапасының төмендігі (өзін-өзі сақтау мінез-құлқының болмауы-маскүнемдік, нашақорлық, ашкөздік және т.б.) факторларының бірі.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеудің мақсаты – Алматы облысының Текелі қаласында орналасқан «Шапағат» Текелі арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету орталығы» қарттар және мүгедектер интернатында қарт адамдардың жалғыздық мәселесінің деңгейін анықтау.

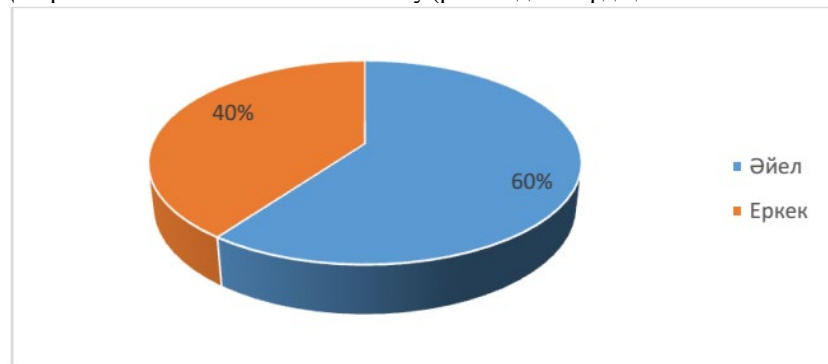
Зерттеу әдістері

Сауалнамаға қатысқандар, жалпы саны – 50 респондент. Зерттеу әдісі –анкеталық сауалнама.

Сауалнама нәтижесі:

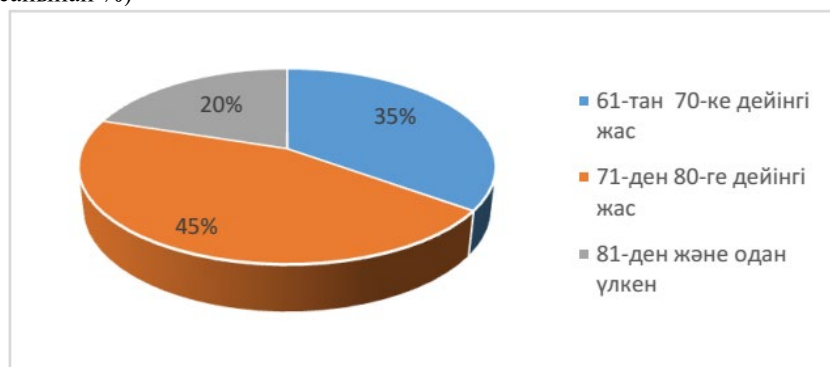
Сауалнамаға жауап берген ерлердің үлесі әйелдерге қарағанда 20 % аз, 60 % – 40 %.

Диаграмма 1 – Жынысы бойынша бөлу (респонденттердің жалпы санынан %)

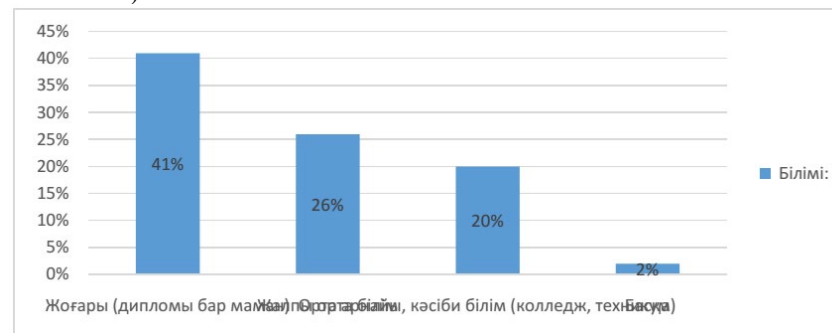
Барлық жас топтарының арасында ең көбі 71–80 жас аралығындағы сауалнамаға қатысушылардың үлесі (45 %), ең азы – 81 жастан асқан респонденттер (20 %) болып табылады. 61–70 жас аралығындағы сұралғандар жалпы іріктеудің 35 % құрады.

Диаграмма 2 – Жас топтары бойынша бөлу (респонденттердің жалпы санынан %)

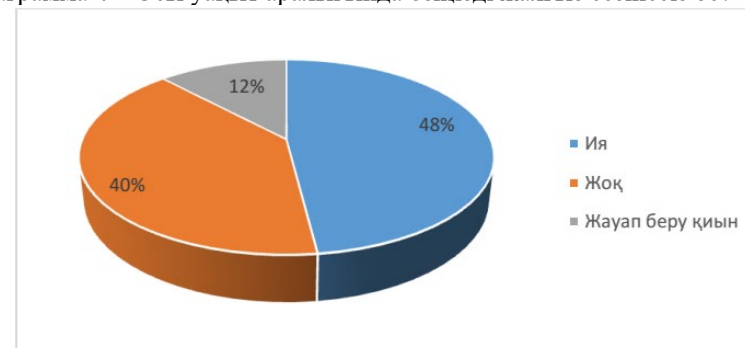
Респонденттердің көбісі дипломы бар маман (41 %), 20 %-да арнайы орта, кәсіптік білімі бар, сұралғандардың 26 %-да толық мектеп білімі бар.

Диаграмма 3 – Білім деңгейі бойынша бөлу (сұралғандардың жалпы санынан %)

«Осы уақыт аралығында өзіңізді жалғыз сезінесіз бе?» деген сұраққа респонденттердің жауаптары келесідей бөлінді: респонденттердің 48 %-ы қазір жалғыздықты сезінеді, ал қазіргі уақытта 40 %-ы жалғыздықты сезінбейді. Респонденттердің 12 %-ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды. Респонденттердің білімі неғұрлым төмен болса, соғұрлым олар өздерін жалғыз сезінеді, және керісінше, жоғары білімді адамдардың көпшілігі өздерінің ешқашан жалғыздықты сезінбейтіндігін көрсетеді.

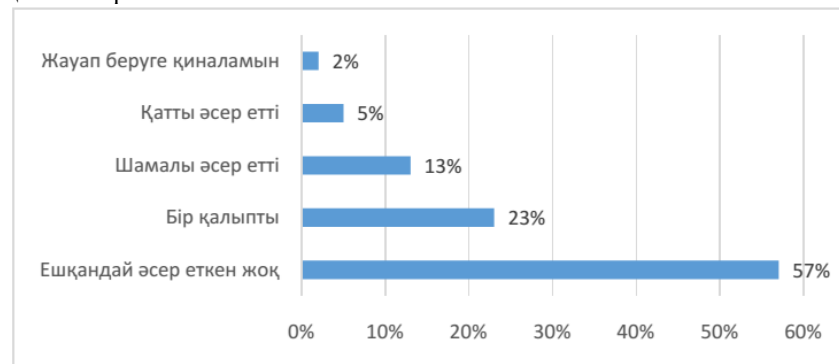
Диаграмма 4 – Осы уақыт аралығында өзіңізді жалғыз сезінесіз бе?

«Пандемия кезінде өзін-өзі оқшаулану сіздің жағдайыңызға қалай әсер етті?» Бұл мекеменің қарамағындағы азаматтардың жартысынан көбісі (57 %) өзін өзі оқшаулануы ешқандай әсер еткен жоқ деп жауап берді. Әр төртінші респондент (23 %) бір қалыпты қабылдады, дегенмен 13 % егде адамдарға

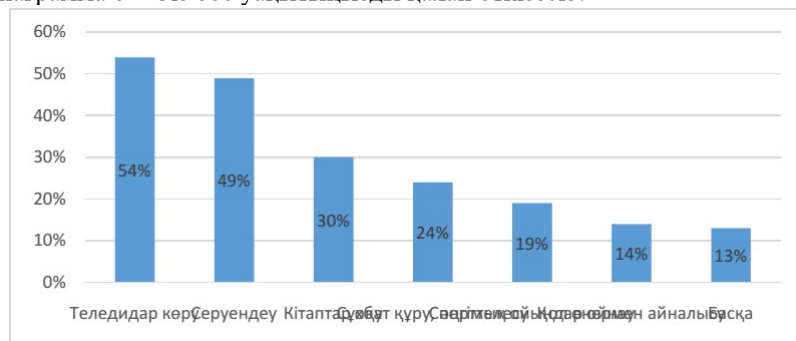
бұл қиын соққы болды, себебі жақындармен кездесуге және сыртқа шығуға мүмкіндік болмады. Тек 2 % тұрғындар бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

Диаграмма 5 – Пандемия кезінде өзін-өзі оқшаулану сіздің жағдайыңызға қалай әсер етті?

Егде жастағы адамдардың жалғыздықты жеңу үшін, бос уақытын келесідей өткізеді екен: респонденттердің тең жартысы бос уақыттарында теледидар қараумен 54 % өткізеді, екінші орында серуендеу 49 %, үшінші орында кітаптар, журналдар оқу 30 %, әңгімелесу, сұхбат құру 24 % төртінші кезекте болды, үлкен кісілер спорт ойындарына көңіл бөледі екен, яғни шахмат ойындары, дене шынықтыру және т.б. 19 % құрады. Сонымен қатар, 14 % респонденттер қол өнерімен айналысатындарын білдірді (тоқу, тігу және т.б.). Карантин режиміне байланысты мекемеден шығуға тыйым салынғандықтан, концерт, театр және басқа да жерлерге бара алған жоқ.

Диаграмма 6 – Сіз бос уақытыңызды қалай өткізесіз?

Қорытынды

Егде жастағы адамдардың жалғыздық пен оқшаулану проблемасы олардың қоғамдағы сұраныстың болмауының проблемасы болып табылады. Жалғыздық тек өмір сүру жағдайына байланысты емес, сонымен қатар басқалар оларды дұрыс түсінбей және бағаламаған кезде өзін қажетсіз сезінеді. Бұл жағымсыз эмоциялар мен депрессияны тудырады. Қартайған кезде жалғыздық мәселесі мәжбүрлі жалғыздыққа ие болады, оның себебі физикалық әлсіздік, күнделікті гигиеналық және тұрмыстық мәселелерді шешуде қиындықтар. Қоғамда жалғыздықтың азабын көріп, қараусыз қалған қарттарымыз тым аз емес. Осындай жағдайда қарттар үйін жағалауды ар санайтын азаматтарымыз бар. Десек те, бұл да бір қоғамдастықтың бөлігі. Осындағы азаматтарымыз, оларға көрсетілетін қамқорлықтың арқасында өмірінің ұзарып, қандай да бір мәнге ие болғанын жоққа шығармайды.

Сонымен, жалғыздық - бұл адамға тән өте маңызды құбылыс, ол мұқият зерттеуді қажет етеді. Жалғыздықтың әр түрі - жеке тұлғаның өмірлік әлемін құрайтын қатынастар мен байланыстардың негізгі желісінің үзілуі туралы куәландыратын өзін-өзі танудың ерекше түрі.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 Weiss, R. S. Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation. – Cambridge, 1973;
- 2 A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy / Ed. L. A. Peplau, D. Perlman. – N. Y., 1982;
- 3 Moustcikas, C. E. Loneliness. – Englewood Cliffs, N. J., 1961 Loneliness:
- 4 Riesman, D. The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character (with N. Glazer, R. Danney). – N. Y., 1950;
- 5 Slater, P. E. The Pursuit of Loneliness. – Boston, 1976.
- 6 Zilboorg, G. Loneliness II Atlantic Monthly. – 1938, January. – P. 45–54.
- 7 Фромм, Э. Бегство от свободы. Человек для себя / Э. Фромм. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 571 с.
- 8 Янг, Д. И. Одиночество, депрессия и когнитивная терапия: теория и ее применение // Лабиринты одиночества / Сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. – М., 1989. - С. 552-593.
- 9 Лабиринты одиночества / Сост., общ. ред. Н. Е. Покровского. – М., 1989.
- 10 Холостова, Е. И. Социальная работа с пожилыми людьми: Учебное пособие. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2009. – С. 63–84.

11 **Rokach, A.** Loneliness Thenand Now: Reflections on Social and Emotional Alienationin Everyday Life // Current Psychology. – 2004. – Vol. 23. – N. 1. – P. 24–40.

References

- 1 **Weiss, R. S.** Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation. – Cambridge, 1973.
- 2 A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy / Ed. L. A. Peplau, D. Perlman. – N. Y., 1982.
- 3 **Moustcikas, C. E.** Loneliness. – Englewood Cliffs, N. J., 1961 Loneliness:
- 4 **Riesman, D.** The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character (with N.Glazer, R.Danney). – N. Y., 1950.
- 5 **Slater, P. E.** The Pursuit of Loneliness. – Boston, 1976.
- 6 **Zilboorg, G.** Loneliness I I Atlantic Monthly. – 1938, January. –P. 45-54.
- 7 **Fromm, E.** Begstvo ot svobody. Chelovek dla sebya / E. Fromm. – Flight from freedom. A man for himself / E. Fromm]. – M. : LLC «Publishing House ACT», 2004. – 571 p.
- 8 **Янг, Д. Ё.** Odinochestvo, depressiya i kognitivnaya terapiya: teoriya i ee primeneniye // Labirinty odinochestva / Sost., ob. red. i predisl. N. E. Pokrovskogo. M., 1989. – P. 552–593. [Loneliness, depression, and cognitive therapy: theory and its application // Labyrinths of Loneliness / Comp., general ed. of the preface by N. E. Pokrovsky]. – M., 1989. – P. 552–593.
- 9 Labirinty odinochestva / Sost., ob. red. ipredisl. N. E. Pokrovskogo. [The labyrinth of solitude] / Comp., general ed. of the preface by N. E. Pokrovsky. – M., 1989.
- 10 **Holostova, E. Ё.** Sosialnaya rabota s pojilymi ldmii: Uchebnoe posobie / M., Izdatel'sko-torgovaya korporasiya «Daşkov i K», 2009 g. str.63-84 [Social work with the elderly: A textbook]. – M. : Publishing and Trading Corporation «Dashkov and K», 2009. – P. 63–84
- 11 **Rokach, A.** Loneliness Thenand Now: Reflections on Social and Emotional Alienationin Everyday Life // Current Psychology. – 2004. – Vol. 23. – N. 1. – P. 24–40.

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

Г. А. Мирзакулова^{*1}, А. Б. Сарсенова²
 Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
 Республика Казахстан, г. Алматы.
 Материал поступил в редакцию 12.03.21.

ВОПРОСЫ ОДИНОЧЕСТВА И СОЦИАЛЬНОЙ ИЗОЛЯЦИИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматривается проблема одиночества в пожилом возрасте. Определены типы одиночества. Основные факторы одиночества. Кроме того, в статье анализируются основные социально-философские, психологические и социологические теории исследования одиночества. Обсуждались проблемы одиночества пожилых людей и важность социальной помощи в их преодолении.

Как сделать жизнь пожилого человека достойной, насыщенной деятельностью и радостью, избавить его от чувства одиночества, отчужденности, восполнить дефицит общения и обеспечить удовлетворение его потребностей в социальном и медицинском обслуживании – все эти вопросы волнуют не только социальные службы, но и исследователей, решение данной проблемой рассматривается на глобальном уровне.

В качестве количественной методологии в опросе использовалась анкета. Анкетирование проводилось среди пожилых людей в «Центре специальных социальных услуг «Шапагат», расположенный в городе Текели Алматинской области. В результате исследования было выявлено отношение пожилых людей к одиночеству. Исследование соответствует профессиональным этическим требованиям.

Ключевые слова: одиночество, социальная изоляция, самоизоляция, старение, стресс.

Г. А. Mirzakulova^{*1}, А. Б. Sarsenova²
 Al-Farabi Kazakh National University,
 Republic of Kazakhstan, Almaty.
 Material received on 12.03.21.

ISSUES OF LONELINESS AND SOCIAL ISOLATION OF THE ELDERLY IN MODERN SOCIETY

The article deals with the problem of loneliness in old age. The types of loneliness are defined. The main factors of loneliness. In addition, the article analyzes the main socio-philosophical, psychological and sociological theories of the study of loneliness. The problems of loneliness of the elderly and the importance of social assistance in overcoming them were discussed.

How to make life for a dear person friendly, rich in activity and joy, get rid of his feelings of loneliness, rejection, meet the public deficit and provide satisfaction with his needs in social and medical services – all these issues are not only worried Social Services, but researchers, resolution of this problem is considered at the global level.

The questionnaire was used as a quantitative methodology in the survey. The survey was conducted among the elderly in the «Center for Special Social Services «Shapagat», located in the city of Tekeli, Almaty region. As a result of the study, the attitude of older people to loneliness was revealed. The study complies with the ethical and professional requirements.

Keywords: loneliness, social isolation, self-isolation, aging, stress.

МРПТИ 04.51.65

<https://doi.org/10.48081/HZZL5376>

А. Н. Омарова*, Г. А. Кенжакимова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы

ОСОБЕННОСТИ ИЗМЕРЕНИЯ ИНДЕКСА «СЧАСТЬЕ» В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Понятие счастье является движущей силой, главной нишей и целью каждого человека в не зависимости от возраста, пола, национальной и религиозной принадлежности. Ежегодные мировые рейтинги организации World Happiness Report проводимые вот уже на протяжении 18 лет в 150 странах мира показывают, что наиболее счастливыми по ключевым 6 показателям выступают скандинавские страны. Страны же Центральной Азии значительно уступают по всем 6 параметрам данного рейтинга, хотя однозначно заявлять о том, что в ЦА проживают несчастливые люди сложно. Значительную роль в чувстве счастья играют национальные особенности в восприятии и ощущении. В этой статье представлен теоретический обзор представления понятия «счастье» в странах Центральной Азии (Казахстан, Узбекистан, Кыргызстан). Описаны национальные особенности ощущения счастья в Центральной Азии на примере республик Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан. Приведен сравнительный анализ на основе информационный базы World Happiness Report.

Ключевые слова: счастье, индекс счастья, Центральная Азия, рейтинг счастья.

Введение

В последние десятилетия социальные науки пытаются конкретизироваться с помощью внедрения рамок вычисления каких-либо процессов и своих специфик. Ежегодно разрабатываются новые параметры, индексы и формулы для вычисления ощущения счастья, уровня человеческого развития, субъективного ощущения счастья и т.д.

За всю осмысленную историю человечества философы так и не смогли определить, что такое счастье. Зато экономисты и социологи научились

счастье измерять. Моделей измерения на сегодняшний день придумано великое множество. Из творчества экономистов наиболее известен Международный индекс счастья (HappyPlanetIndex), предложенный организацией New Economics Foundation (NEF) [1].

Для определения уровня счастья в конкретной стране, исследователи используют данные опроса и статистику по шести факторам: ВВП на душу населения (ППП по данным Всемирного банка), уровень социальной поддержки респондента (в том числе от друзей, семьи), ожидаемая продолжительность жизни (ВОЗ), свобода граждан самостоятельно принимать жизненно важные решения (восприятие респондентов), щедрость респондента (например, расходы на благотворительность) и восприятие коррупции [2].

В соответствии с методологией World Happiness Reports, основным результатом является оценка текущей жизни, полученная с помощью так называемой лестницы Кэнтрила, которая представляет собой элемент, в котором респондентам предлагается представить себя на лестнице со ступеньками, пронумерованными от нуля внизу до десяти. вверху, где ноль представляет наихудшее возможное, а десять - наилучшее из возможных [3].

Лидирующие позиции на протяжении последних лет в мировом рейтинге стран по уровню счастья занимают скандинавские страны. Новый рейтинг возглавляет Финляндия (с 7.8 баллами от 10 возможных), которая занимала первое место три года подряд. На последнем месте Афганистан. Из стран Центральной Азии самое высокое 38 место занял Узбекистан, далее Казахстан на 50-ой позиции, а затем Кыргызстан – 74 место. Всего в рейтинге приняло участие 153 страны.

Материалы и методы

Для изучения данной темы была взята информация о рейтингах стран по индексу счастья из открытых источников ежегодно публикуемых на сайтах международных организаций ООН, ОЭСР, Gallup, МНЭ РК. В ходе исследования национальных особенностей восприятия понятия «счастья» в странах Центральной Азии были использованы методы социологического анализа, сравнения и выдвижения гипотез.

Результаты и обсуждение

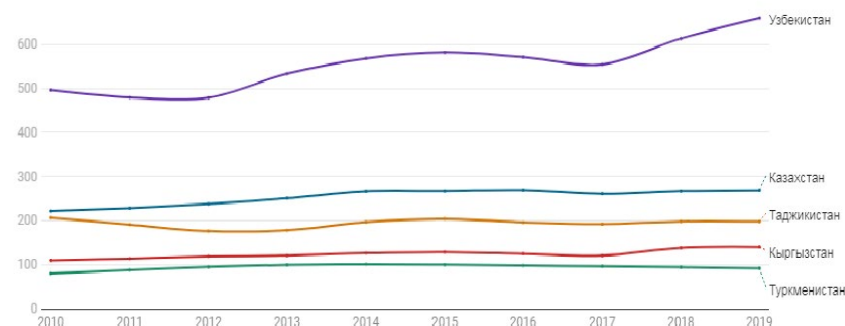
ООН публикует Всемирный индекс счастья (World Happiness Report), Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) – Индекс лучшей жизни (Better Life Index) [2]. Всемирный экономический форум в 2017 г. начал рассчитывать Индекс инклюзивного развития (Inclusive Development Index), который показывает равномерность распределения выгод от экономического роста для разных слоев населения. В опросе

Gallup самый высокий индекс у Колумбии, Индонезии и Эквадора. В лидерах индексов счастья совсем не те страны, которые влияют на мировую политику и в которые стремятся переехать, это очень субъективная оценка. Жители Латинской Америки и Юго-Восточной Азии в целом более оптимистичны и открыты в силу темперамента, мягкого климата и культурных традиций [2]. К тому же в ряде азиатских стран дополнительным компонентом счастья служат традиционные, национальные учения, воспитывающие особое отношение к жизни и сложным житейским обстоятельствам.

В исследованиях В. В. Радлова, изучавшего быт и этнос казахского народа, особое внимание уделяется тому, что народы Туркестана «необычайно гостеприимны, гостеприимство старших передавалось детям как образец уважения к людям» [4].

Отличительной чертой восточных народов всегда было особенное отношение к подрастающему поколению. Живя в трудных и суровых условиях кочевья, они, тем не менее, всегда находили время и силы для заботы о детях. Женщины рожали столько детей, сколько даровала им судьба, стремились вырастить их достойными гражданами своей земли. Великий Абай подчеркивал, что мысль о том, что человек останется без наследника, а его имущество – без хозяина, «мучила» многих. Поэтому бездетность считалась тяжелым проклятием. Лишь с появлением ребенка семья укреплялась и обретала счастье [5]. Такое традиционное отношение к продолжению рода сохранилось и в настоящее время. Каждый человек, к какой бы нации или народности он не принадлежал, должен обладать такими общечеловеческими качествами, как совесть, чувство долга, справедливость, доброта, милосердие, честность и т.д. Эти положительные черты составляют основу жизнедеятельности всего человечества [6].

Последние десять лет население Центральной Азии ежегодно увеличивалось в среднем на миллион человек. Несмотря на низкий уровень жизни и высокую смертность в отдельных странах, эксперты прогнозируют, что население региона будет только расти. В общей сложности за 2019 год население Центральной Азии выросло на 1,36 млн. человек. Примерно половина этой цифры – прирост населения самой счастливой в Центральной Азии Республике Узбекистан. Всего же, за 10 лет количество узбекистанцев увеличилось на 7 млн. человек – это больше, чем все население Кыргызстана или Туркменистана [8].

* данные по Таджикистану за 2019 год указаны предварительные

Диаграмма: CABAR.asia • Источник: Статистические ведомства стран ЦА и Всемирный банк • Скачать данные • Создано с помощью Datawrapper

Рисунок 1 – Естественный прирост населения
Центральной Азии 2010-2019 гг.

Казахстан – самая медленно растущая страна региона (см. Рисунок 1). В 2019 году темп прироста населения составил всего 1,4 %. Что касается, Кыргызстана, последние политические события и не стабильность в государстве оказали свое негативное влияние на процесс естественного прироста населения. Все же по прогнозам Национального института стратегических исследований (НИСИ) КР и Фонда ООН в области народонаселения, численность населения к 2030 году превысит 7 млн. человек [9].

Исходя из вышеизложенной информации, не сложно заметить, что существенную роль в ощущении счастья в Центральной Азии играет демографический фактор. Склад жизни народов Востока издревле отличался от Европейских представлений. Отраднo, что за последние три года индекс счастья стран Центральной Азии стабильно растет (см. Рисунки 2, 4, 5). Как видно из диаграмм для всех трех государств (Казахстан, Узбекистан, Кыргызстан) 2017 год стал годом снижения ощущения счастья в сравнении с предыдущими 2015, 2016 годами. А с 2018 года этот показатель растет у всех трех государств со значительным отрывом в 2020 году [10].

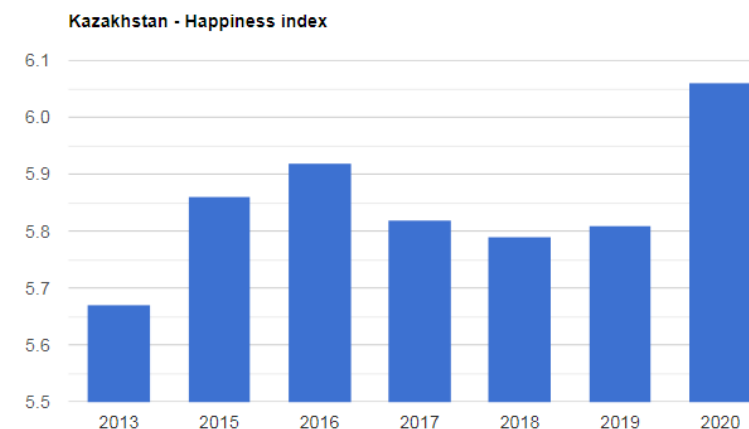
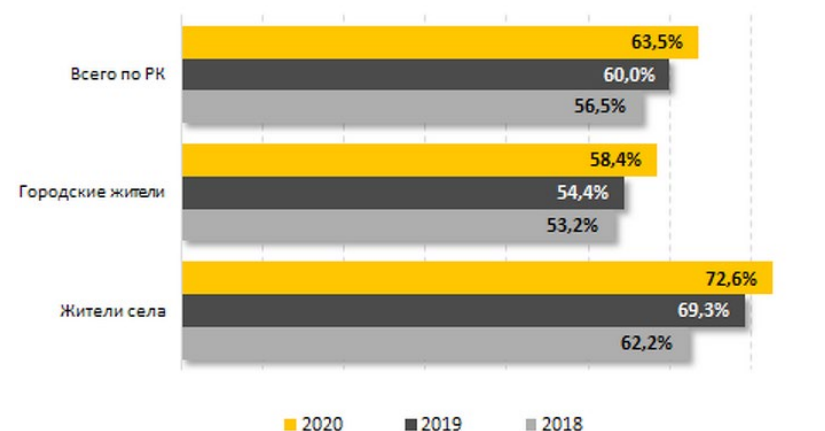

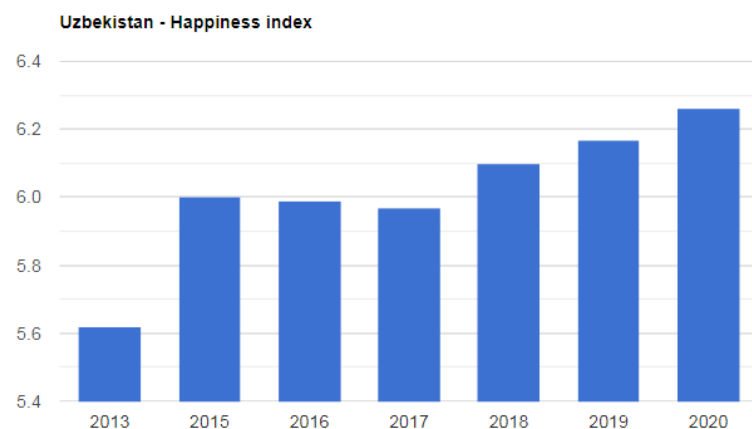
Рисунок 2 – Индекс счастья в Казахстане за последние 7 лет
(источник: www.theglobaleconomy.com)

Каждый год Комитет по статистике РК проводит опрос жителей по анкете «Качество жизни населения». По результатам выборочного обследования домашних хозяйств 63,5 % респондентов удовлетворены своей жизнью, при этом в сельской местности довольных жизнью казахстанцев значительно больше (72,6 %), чем в городской (58,4 %) (см. рисунок 3). В то же время мужчин, удовлетворённых своей жизнью, среди опрошенных оказалось больше (61,8 %), чем женщин (58,5%) [11].

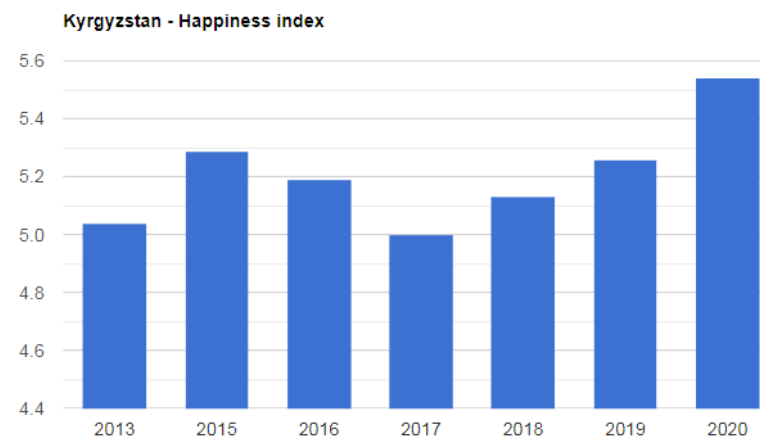
Удовлетворённость населения Республики Казахстан своей жизнью. 2020

На основе данных Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок 3 – Удовлетворенность населения РК своей жизнью 2020

Рисунок 4 – Индекс счастья в Узбекистане за последние 7 лет (источник: www.theglobaleconomy.com)

Последние проведенные исследования показывают, что самой счастливой страной в Центральной Азии выступает Узбекистан, хотя по показателям ВВП на душу населения значительно уступает Казахстану. Узбекские семьи, как правило, многодетны, особенно на селе: средний размер узбекской семьи 5-6 человек. Семья в Узбекистане, в соответствии с многовековыми традициями и менталитетом узбекского народа, была и остается одним из важнейших жизненных приоритетов современного общества [11].

Рисунок 5 – Индекс счастья в Кыргызстане за последние 7 лет (источник: www.theglobaleconomy.com)

Собственный индекс счастья пытались выяснить и в Кыргызстане. В 2013-м году исследовательско-консалтинговая компания M-Vector совместно с «Мастерской ЖЫ» провела обширное исследование для определения индекса счастья среди граждан страны по регионам. В опросе, принявшем участие одна тысяча человек, были охвачены респонденты в возрасте от 12 лет. Самая счастливая возрастная категория - молодежь младше 18 лет. С возрастом доля вполне счастливых людей уменьшается. Согласно данному рейтингу самые счастливые люди живут в Баткене, потому что они всегда радуются обычным, незначительным, казалось бы, вещам. На вопрос, в чем для них заключается счастье, отвечают, что в здоровье близких и благополучии в семье. В системе ценностей кыргызов деньги занимают последнее место [12].

Выводы

В 2020 году Финляндия уже третий год подряд возглавила рейтинг самых счастливых стран в мире. Как говорят наши соседи, основа их счастья – в не слишком высоких ожиданиях. Они стараются не сравнивать себя с окружающими, одеваются примерно одинаково, ездят на машинах одного класса и обедают в ресторанах схожего уровня, рассказал ведущий научный сотрудник Лаборатории сравнительных социальных исследований, профессор департамента социологии НИУ ВШЭ в Санкт-Петербурге Эдуард Понарин [13].

Значительный отрыв скандинавских стран также обусловлен тем, что в этих странах не принято демонстрировать свой материальный достаток. Имея миллиардные счета в швейцарских банках, норвежец может пользоваться общественным транспортом, его дети могут посещать обычные школы, скромно одеваться и жить в не большом доме. Связанно это с уважением к людям не имеющим большой материальный достаток. Скандинавцы четко понимают, что роскошь и расточительство может нанести психологический урон и даже оскорбить менее зажиточного земляка [13].

У жителей центральноазиатских стран иная точка зрения, живя в трудных финансовых условиях, казахстанцы могут брать кредиты на торжества и дорогие вещи. В Узбекистане любят демонстрировать свой достаток, а кыргызстанцы так же, как и казахстанцы готовы брать в кредит дорогие машины и гаджеты, чтобы «не быть хуже других». Именно эти черты побуждают возникновению отдельных социальных проблем, стремление к роскоши и богатству бессознательно провоцируют людей на установление теневых финансовых взаимоотношений, возникновению коррупционных отношений.

Национальные особенности отношения к жизни, взрослому и подрастающему поколениям являются частью социальной идентичности. Национальные самобытность и идентичность определяет особенности ощущения «счастья» в Центрально-Азиатском регионе.

Список использованных источников

- 1 <https://www.bisam.kz/ru/reports-and-publications/otcheti/item/102> [Electronic resource].
- 2 <https://caa-network.org/archives/12703> [Electronic resource].
- 3 <https://worldhappiness.report/ed/2020/cities-and-happiness-a-global-ranking-and-analysis/#fnref17> [Electronic resource].

4 **Radloff, W.** Die Lautalternation und ihre Bedeutung für die Sprachentwicklung, belegt durch Beispiele aus den Türkssprachen // Verhandlungen des V. Internationalen Orientalisten-Congresses, gehalten zu Berlin im September, 1881. – Berlin, 1882, II (IV. Ostasiatische Sektion).

5 <https://el.kz/amp/news/archive/content-15381/> [Electronic resource].

6 http://www.rusnauka.com/2_KAND_2013/Psihologia/7_125325.doc.htm [Electronic resource].

7 <https://cabar.asia/ru/trete-desyatiletie-nezavisimosti-kak-rastet-naselenie-tsentralnoj-azii> [Electronic resource].

8 <https://theworldonly.org/indeks-schastya-2020/> [Electronic resource].

9 Психологические особенности национального менталитета казахского народа, Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 4 (часть 2) – С. 371–376.

10 <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/13872.pdf> [Electronic resource].

11 https://forbes.kz/stats/kazakhstan_v_reytinge_schastya_stal_pervym_sredi_stran_eaes/ [Electronic resource].

12 <https://rus.azattyk.org/a/26976292.html> [Electronic resource].

13 <https://lcsr.hse.ru/news/412585633.html> [Electronic resource].

14 **Veenhoven, R.** Questions on happiness: Classical topics, modern answers, blind spots. In F. Strack, M. Argyle, & N. Schwarz (Eds.), Subjective well-being: An interdisciplinary perspective (P. 7-26). – Oxford, England: Pergamon Press, 1991. – P. 14.

15 **Easterlin, R. A.** Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence / R.A. Easterlin. – 1974.

16 **Лэйард, Р.** Счастье: уроки новой науки / Р. Лэйард. М.: Изд-во Инта Гайдара, 2011.

17 www.theglobaleconomy.com [Electronic resource].

References

- 1 <https://caa-network.org/archives/12703> [Electronic resource].
- 2 <https://smekni.com/a/123035-2/narodnye-traditsii-i-obychai-kazakhskogo-naroda-2/> <https://www.bbc.com/russian/features-37261738> [Electronic resource].
- 3 http://www.rusnauka.com/2_KAND_2013/Psihologia/7_125325.doc.htm [Electronic resource].
- 4 <https://cabar.asia/ru/trete-desyatiletie-nezavisimosti-kak-rastet-naselenie-tsentralnoj-azii> [Electronic resource].
- 5 <https://theworldonly.org/indeks-schastya-2020/> [Electronic resource].

6 Psikhologicheskoye osobennosti natsional'nogo mentaliteta kazakhskogo naroda, Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. – 2015. – № 4 (chast' 2) – S. 371–376

7 https://forbes.kz/stats/kazakhstan_v_reytinge_schastya_stal_pervym_sredi_stran_eaes/ [Electronic resource].

8 <https://lcsr.hse.ru/news/412585633.html> [Electronic resource].

9 **Veenhoven, R.** Questions on happiness: Classical topics, modern answers, blind spots. In F. Strack, M. Argyle, & N. Schwarz (Eds.), Subjective well-being: An interdisciplinary perspective (P. 7–26). – Oxford, England: Pergamon Press, 1991. – P. 14.

10 Stepashin, S.V. Gosudarstvennyy audit i ekonomika budushchego / S.V. Stepashin. – M. : Nauka, 2008.

11 **Lapin N. I.** Obzornyy doklad o modernizatsii v mire i Kitaye (2001–2010). – M. : Ves' mir, 2011.

12 **Easterlin, R. A.** Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence / R. A. Easterlin. – 1974.

13 **Leyard, R.** Schast'ye: uroki novoy nauki / R. Leyard. – M. : Izd-vo Inta Gaydara, 2011.

14 www.theglobaleconomy.com [Electronic resource].

А. Н. Омарова, Г. А. Кенжакимова*
 әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
 Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
 Материал 12.03.21 баспаға түсті.

ОРТА АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ «БАҚЫТ» ИНДЕКСІН ӨЛШЕМДЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бақыт ұғымы адам өміріндегі ең маңызды түсініктердің бірі болып табылады. Әлеуметтік жағдайы, жынысы, жасына, діни көзқарастарына байланыссыз әр адам бақытты болуға ұмтылады. Жыл сайынғы БҰҰ тарапынан өткізілетін World Happiness Report зерттеуі 18 жылдан астам уақыт бойы 150-ден аса мемлекеттерде жүргізіледі. Соңғы жылдардағы мәліметтер базасына сүйенетін болсақ, алдыңғы қатарды скандинав елдері енісілеуде. Негізгі 6 параметр бойынша жүргізілетін бұл зерттеу нәтижесінде Орта Азия елдері рейтинг сатысында әлде қайда төмен орналасуда. Алайда, Орта Азияда скандинавтармен салыстырғанда бақытсыз адамдар өмір сүреді деп қорытындылау да дұрыс емес. Қай елде болмасын, бақытты

қабылдауда өзіндік ұлттық ерекшеліктері бар болатындығы сөзсіз. Берілген бұл мақалада Орта Азия елдеріндегі (Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекістан) «бақыт» ұғымын қабылдаудағы ұлттық ерекшеліктері қарастырылған. World Happiness Report дереккөз базасының негізінде салыстырмалы анализ ұсынылған.

Кілтті сөздер: бақыт, бақыт индексі, Орта Азия, бақыт рейтингісі.

А. Н. Омарова, Г. А. Кенжакимова*
 Al-Farabi Kazakh National University,
 Republic of Kazakhstan, Almaty.
 Material received on 12.03.21.

PECULIARITIES OF MEASURING THE HAPPINESS INDEX IN CENTRAL ASIA

The concept of happiness is the driving force, the goal of every person, regardless of age, gender, nationality and religion. The annual world rankings of the World Happiness Report, conducted for 18 years in 150 countries of the world, show that the Scandinavian countries are the happiest in terms of key 6 indicators. The countries of Central Asia are significantly inferior in all 6 parameters of this rating, although it is difficult to state unequivocally that unhappy people live in Central Asia. National characteristics in perception and sensation play a significant role in the feeling of happiness. This article provides a theoretical overview of the concept of «happiness» in the countries of Central Asia (Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan). The national features of the feeling of happiness in Central Asia are described on the example of the republics of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan. A comparative analysis based on the World Happiness Report information base is presented.

Keywords: happiness, happiness index , Central Asia, happiness rating.

<https://doi.org/10.48081/REDW4533>**К. Н. Родионова***

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

ГЕНДЕРНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В КЛАССИЧЕСКОЙ СОЦИОЛОГИИ

В данной статье проведен теоретический анализ гендерной проблематики в различных социологических традициях. В статье приводятся основные постулаты структурной, конфликтологической, микроинтеракционистской и рациональной традиций в рамках гендерного подхода. Каждая теоретическая традиция в социологии имеет собственную эпистемологию, идеи и проблематику. В статье изучаются идеи интерпретации гендера, как в рамках классической, так и в рамках современной социологии. В рамках структурной традиции гендерный подход изучается в работах Э. Дюркгейма, Т. Парсонса, М.Джонсон. В рамках конфликтологической традиции рассматриваются гендерные идеи в теории Ф. Энгельса, изучается феминистский подход Г. Рубин. Изучаются идеи брачного рынка У. Уиллера в рациональной традиции. Микроинтеракционистская традиция представлена теориями И. Гофмана и Д. Смит.

Ключевые слова: социологическая традиция, гендер, гендерная проблематика, гендерный подход, гендерная эпистемология.

Введение

Социологическое знание конструируется множеством различных социологических теорий. Анализ и проблематика классовых, расовых или гендерных отношений различны в русле отдельных социологических традиций.

Сравнительный анализ гендерной проблематики в различных социологических традициях проводится в данной статье.

Объектом исследования в данной статье выступают различные литературные источники, дающие свою интерпретацию гендерной проблематике.

Предметом исследования данной статьи является эпистемология гендера в различных социологических традициях. Каждая социологическая традиция имеет собственную эпистемологию, собственные идеи, интерпретирующие гендерную проблематику. Например, конфликтологическая теория во главу угла ставит классовые отношения, отношения эксплуатации и угнетения бедных богатыми. Расовые и гендерные отношения зачастую являются производными от классовых. В структурной традиции в основном постулируется функциональность установленного гендерного порядка, играемой гендерной роли и наличие существующих гендерных статусов. В микроинтеракционистской традиции подчеркивается ситуативность гендерной идеологии, идентичности и роли, обращается внимание на множество контекстов, в которых конструируется гендер, на множество различных культур и индивидуальных опытов акторов. В рациональной традиции уделяется внимание рациональному индивиду и рациональному действию индивида, расчету выгод и издержек. Степень репрезентации гендерного дисплея напрямую зависит от типа общества и от выгод и издержек, ожидающих актора. На основе расчета индивид принимает решение, каким образом, в какой степени следовать установленному гендерному порядку.

Целью данной статьи является изучение гендерной эпистемологии в различных социологических традициях и направлениях.

Задачи данной статьи выступают:

- изучение и анализ идей гендерной социологии в конфликтологической традиции;
- изучение и анализ идей гендерной социологии в структурной традиции;
- изучение и анализ идей гендерной социологии в микроинтеракционистской традиции;
- изучение и анализ гендерной эпистемологии в рациональной традиций;
- сравнительный анализ гендерной эпистемологии в различных социологических традициях.

В данной статье применяется метод сравнительного анализа различных литературных источников. Результаты статьи заключаются в внесении научного вклада в теоретические направления социологии, изучающие гендер.

Множество подходов в социологии, интерпретирующие гендер, создает трудность для исследователя, ибо возникает необходимость выбора собственной парадигмы. В статье рассмотрены основные идеи и постулаты различных социологических парадигм, связанные с изучением и интерпретацией гендера. В статье проводится сравнительный

анализ гендерной проблематики в структурной, конфликтологической, микроинтеракционистской и рациональной традициях.

Основоположник структурной традиции Э. Дюркгейм связывал усложнение структуры гендерных отношений с процессами разделения труда. Э. Дюркгейм утверждал, что в обществе с механическим типом солидарности преобладают простые роли, все индивиды, мужчины и женщины, похожи друг на друга, так как выполняют одни и те же функции [1]. В связи с возрастающей плотностью населения возникают процессы разделения труда, придавая индивидам индивидуальность и усложняя гендерные роли. Э. Дюркгейм считал, что в результате «один из полов завладел эмоциональными функциями, а другой – интеллектуальными» [2].

Сторонник структурной традиции и основоположник структурного функционализма Т. Парсонс утверждал, что в семье женщины и мужчины выполняют разные функции. Женщинам присущи экспрессивные роли (забота о детях и муже, коммуникация с родственниками), мужчинам – инструментальные (зарабатывание денег, обеспечение экономического благосостояния семьи). Согласно Т. Парсонсу данное ролевое разделение возникло не случайно. Оно институционализировалось, стало нормой поведения и коммуникации, так как оно функционально. Любая социальная система, согласно Т. Парсонсу, стремится к порядку. Институт семьи напрямую связан с институтами политики и экономики. Дисфункция мужских и женских ролей внутри института семьи приведет к дисфункциям в других институтах [3].

Т. Парсонс подвергался критике со стороны неофункционалистов за свою теорию семьи. В частности, М. Джонсон задавалась вопросом, о бенефициарах подобной ролевой модели. Согласно ее утверждениям, женщины не являются получателями выгод в данной системе. Как актору, играющему экспрессивную роль в семье, женщине следует быть эмоциональной и отзывчивой. Такого же поведения от нее ждут и в «мужских» областях, в экономическом поле, на рабочем месте. Однако, за это поведение на нее налагают санкции. Также в семье женщина воспитывая детей, предстает для них в роли «слабой жены», зависимой от мужа, чья экономическая конкурентоспособность позволяет ему добиться определенного уровня экономической безопасности семьи. Дети усваивают почтительное отношение к инструментальной роли мужчины, так как она кажется им более значимой, и недооценивают экспрессивную женскую роль и такие ее важные характеристики как отзывчивость и эмоциональность. У детей вырабатываются ценностно-нормативные ориентации, в которых выше цениться мужской способ поведения чем женский. В вопросе М. Джонсон

«Функционально для кого?» прослеживается влияние конфликтологической социологической традиции на теории неофункционалистов [3].

Гендерная проблематика изучается и в рамках марксистской или конфликтологической теории. Представители феминистского и гендерного подхода предпринимают множество попыток адаптировать марксистскую теорию угнетения классов к женскому вопросу. Представителями данного подхода высказываются следующие идеи: женщины при капитализме являются резервной рабочей силой; заработная плата женщин, которая, как правило, является низкой, обеспечивает прибавочный продукт работодателю-капиталисту; женщины, управляя потреблением в семье, тем самым служат целям капиталистического потребления и т.д. [4].

Один из создателей конфликтологической традиции Ф. Энгельс исследовал гендерную проблематику в своей работе «Происхождение семьи, частной собственности и государства» [5]. Ф. Энгельс утверждает, что институт семьи в современном виде возник с появлением классового общества. Классовое общество зародилось в эпоху варварства и ознаменовало переход человека к эпохе цивилизации. Классовое общество напрямую связано с институтом частной собственности. Институт частной собственности породил излишки и разделение на бедных и богатых. Тем, в чьих руках появилась собственность (продукты, скот, рабы) потребовался механизм, обеспечивающий право на собственность. Для этого понадобились законные дети, наследники, имеющие право на ресурсы. До этого этапа человечество проживало в кровно-родственном и паналуальном браках. Суть этих брачных устройств в том, что наследование осуществлялось по материнской линии, все дети племени являются общими. Когда патриархальная и моногамная семья заменили паналуальную, «женщины проиграли великую войну мужчинам» [5]. Отныне наследование стало осуществляться по отцовской линии, дети наследовали фамилию отца, и собственность закрепилась в руках отдельных людей и их семей.

Для Ф. Энгельса институт семьи в современном виде (патриархальная и моногамная) – источник угнетения и подавления женщин. Выиграв битву за детей отец (мужчины) получил абсолютные права над женой (женщинами). Возникшая на основе этого система морали легитимировала эти отношения, отвела женщину в сферу приватного, личного, сделала «тенью» за спиной мужчины, актором принимающим участие в общественной, социальной и политической жизни в гораздо меньшей степени чем мужчины.

Основные причины угнетения женщин при капитализме – это необходимость не только работать за более низкую заработную плату, но также заниматься домашней неоплачиваемой работой. Согласно Ф. Энгельсу

угнетение женщин досталось капитализму от предыдущих формаций. Г. Рубин, опираясь на работу Леви-Стросса «Структуры родства», утверждает, что патриархальная система, при которой женщины подвергаются угнетению, сформировалась задолго до капитализма, еще в первобытнообщинном обществе [4].

В качестве доказательств, что корни угнетения женщин лежат еще в первобытнообщинном обществе, Г. Рубин приводит работу К. Леви-Стросс «Элементарные структуры родства», где исследуются происхождение института брака и родственная структура в примитивных обществах и запрет на инцест. В «Элементарных структурах родства» К. Леви-Стросс утверждает, что в примитивных обществах важную роль играет система дарения подарков и даров [4]. Различные племена таким образом устанавливают соседские отношения, отношения мира и торговли. Дарами и подарками служат разные вещи: продукты, животные, а также женщины. Мужчины одного клана выдают женщин своего клана за мужчин другого клана. Таким образом институционализируется норма экзогамного брака и различные племена устанавливают отношения родства, препятствуют войнам. Г. Рубин утверждает, что традиция, при которой отец на свадьбе отдает дочь жениху, имеет отношение к обмену женщинами у древних племен.

В отличие от структуралистской и конфликтологической традиций, заостряющих внимание на изучении больших структур и институтов и исторической динамике социальных отношений, микроинтеракционистская традиция не стремится утвердить гендерные отношения как функциональные или невыигрышные для женщин [6]. Представителей данной традиции скорее интересует, каким образом проявляются гендерные характеристики в процессе взаимодействия и процессы, вызывающие их. Сторонники направления символического интеракционизма утверждают, что самоидентификация индивида формируется в представлении себя другим, в ведении постоянных внутренних монологов, в формировании образа обобщенного другого, в умении отслеживать, как воспринимают окружающие данный образ. Ребенок начинает понимать свою половую принадлежность, приобщаясь к языку, также когда понимает как хотят его «видеть» окружающие и с родителем какого пола они хотят его идентифицировать [7].

Для последователей этнометодологии гендер не нечто объективное и реальное, скорее он обусловлен действием в определенных ситуациях, некими локальными процессами. Для этнометодологов гендер носит ситуативный характер, люди из разных культур могут воспринять гендерное поведение друг друга не ясным, ибо не смогут распознать привычного гендерного

поведения. Непропорциональное разделение домашних обязанностей может рассматриваться мужчинами и женщинами как справедливое, ибо они охотно принимают нормативные требования данного общества. Социальные институты согласно этнометодологам и символическим интеракционистам обуславливают границы гендера. И. Гофман говорил о «демонстрации» гендера, когда средства массовой информации, книги, кинофильмы демонстрируют стереотипное, преувеличенное, упрощенное поведение, свойственное женщинам или мужчинам [8]. И. Гофман утверждал, что данные послания учат индивида правильно исполнять гендерную роль, формируют и институционализируют существующие нормативные гендерные требования.

Д. Смит, опираясь на микроинтеракционистскую и конфликтологическую традиции, изучала межличностные отношения в западном академическом пространстве в гендерном разрезе. Она утверждала, что доминирующая картина мира в научной сфере принадлежит не просто мужчинам, а белым мужчинам высшего среднего класса. Они наделяют мир своим видением, обусловленным их положением в социальной структуре. Их идентичность обладает целостностью, когда идентичность женщин, ученых и научных сотрудников, характеризуется определенной двойственностью. Женщины ежедневно путешествуют по «жизненным мирам» А. Шюца, в пространстве дома становясь матерью, женой, домохозяйкой, в пространстве университета становясь специалистом и профессионалом, ежедневно отвечают ролевым ожиданиям обоих «миров» [9].

Для представителей микроинтеракционистской традиции важно понимание того, каким образом конструируется социальный мир, каким образом формируются социальные отношения, в том числе и гендерные. Сторонники микроинтеракционизма придают большое значение процессам формирования человеческого сознания и субъективности, ситуативности моментов человеческого взаимодействия. Согласно сторонникам микроинтеракционизма индивид конструирует свою личность, ориентируясь на других индивидов, отражаясь как в зеркале в их глазах, отслеживая, правильно или неправильно он себя ведет, поэтому и поведение (в том числе гендерное) носит ситуативный характер, ибо зависит от конкретной ситуации. Для сторонников интеракционизма индивид вступает во взаимодействия с другими людьми чтобы постоянно конструировать свою личность и самоидентификацию, чтобы понимать свое место в структуре.

Представители другой традиции в социологии, рациональной, утверждают, что индивид взаимодействует с другими людьми с целью получения выгоды. Выгода носит не обязательно материальный характер, это

может быть признание заслуг или принятие в группу. Индивид - рациональный субъект, он трезво подсчитывает выгоды и издержки данного взаимодействия и начинает действовать на основе существующей информации. Сторонники рациональной теории применяют данный принцип взаимодействия и к гендерному поведению. Используя постулаты рациональной теории, они исследуют брачное и сексуальное поведение проводя аналогию с рыночным поведением. В частности, У. Уаллер в 1930-х годах исследовал процесс назначения свиданий у старшеклассников и пришел к выводу, что популярность и успешность девочек и мальчиков зависела от количества ресурсов, которыми они располагали (физическая привлекательность, личные данные, доступность средств на одежду и билеты, социальное происхождение) [3]. Дети, обладающие этими ресурсами, имели больший выбор, дети, не обладающие этими ресурсами, должны были удовлетвориться теми партнерами, которые были. В современной семье родители не выбирают брачного партнера для ребенка, однако дети при выборе пары ориентируются на схожие ресурсы и воспроизводят существующую классовую структуру. Таким образом институционализируется власть в обществе, индивиды, обладающие большими ресурсами, имеют больше возможностей выбора. Данный принцип релевантен и для гендерного поведения, домохозяйки, женщины без особого дохода и с большим количеством детей зависят от мужа, так как не имеют достаточных ресурсов. Женщины с образованием и успешной экономической карьерой демонстрируют поведение схожее с мужским, активно выбирают брачного партнера, имеют возможность развода и последующего бракосочетания с другим партнером. Когда женщины были экономически зависимы от мужчин, они вынуждено использовали имеющиеся у них ресурсы. Допустим, умеренное сексуальное поведение и запрет сексуальных отношений до брака. В настоящее время оба пола вступают в сексуальные отношения до брака и данное поведение не считается больше чем-то предосудительным.

Выводы

В плане изучения гендера структурная и конфликтологическая традиции имеют нечто общее. В частности, обе эти традиции одинаково рассматривают динамику гендерных отношений. Согласно этим традициям дифференциация гендерных ролей нарастала с усложнением общества. Для дюркгеймианской традиции характерно общество с механическим типом солидарности, для марксистов бесклассовое общество на этапе дикости и варварства человечества. Однако интерпретация сложившихся гендерных отношений в данных традициях совершенно противоположна. Для Э. Дюркгейма и структурных функционалистов сложившиеся гендерные отношения

релевантны, так как отвечают функциональным потребностям общества (в противном случае они не могли бы сложиться). Для конфликтологов мир развивается в конфликте и в противостоянии противоборствующих сторон, рабовладельцев и рабов, землевладельцев и крестьян, буржуазии и пролетариата. Система идеологии и морали всегда легитимизирует права, нормы и ценности угнетающего класса. Гендерные отношения возникли и сформировались как отношения угнетения женщин мужчинами. Мораль современного института семьи выполняет эту угнетающую роль, учит женщин быть зависимыми и податливыми мужчинам, играть роль «слабой жены». В этом плане можно проследить, что позиция неофункционалистов, в частности М. Джонсон синтезирует элементы конфликтологической традиции.

Как и в случае структуралистов и конфликтологов, микроинтеракционизм и рационализм имеет сходства и различия. Как и микроинтеракционисты, рационалисты исследуют процессы межличностного поведения, считают, что общество конструируется процессами межличностного взаимодействия. Однако, изучив процессы взаимодействия, эти традиции приходят к совершенно противоположным выводам. Для индивида в микроинтеракционистской парадигме огромное значение играет окружение, ибо оно создает его самость, личность и самоидентификацию, ситуативную и меняющуюся от случая к случаю. Для рационалистов окружение важно совершенно по другим причинам, индивид анализирует ресурсы противоположной стороны, выгоды или издержки, которые он получит в результате взаимодействия. Он действует на основании рационального выбора даже в эмоциональных ситуациях таких как выбор сексуального и брачного партнера. Согласно рационалистам, рациональный выбор, совершаемый индивидом, конструирует человеческое общество.

Список использованных источников

1 Дюркгейм, Э. «О разделении общественного труда / Пер. с фр. А. Б. Гофмана, примечания В.В. Сапова». – М. : Канон, 1996. – 432 с. – (История социологии в памятниках). – ISBN 5-88373-036-1

2 Здравомыслова, Е., Темкина, А. «Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии» // Социологические исследования. – № 1. – 2000

3 Ритцер, Дж. «Современные социологические теории». 5-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 688 с.

4 Хрестоматия феминистских текстов. Переводы. Под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. – СПб. : издательство «Дмитрий Буланин», 2000.

5 По изданию: Маркс К., Энгельс Ф.; Избранные произведения. В 3-х т. Т. 3. – М. : Политиздат, 1986, — 639 с.

6 Коллинз, Р. Четыре социологических традиции. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2009. – 320 с.

7 Бергер, П., Лукман, Т. «Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания». – М. : Academia-центр, Медиум, 1995. – 334 с.

8 Гофман, И. Представление себя другим в повседневной жизни. – М. : «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2000. – 304 с.

9 Smith, D. E. Feminist and Gender Theories // D. E. Smith, P. H. Collins, N. Chodorow // SAGE [site]. [Electronic resource]. – URL: http://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/38628_7.pdf

References

1. E. Durkheim «On the division of social labor / Per. with fr. A.B. Hoffman, notes by V.V. Sapova. – М. : Canon, 1996. – 432 p. – (History of Sociology in Monuments). – ISBN 5-88373-036-1

2. Zdravomyslova E, Temkina A. «Sociology of Gender Relations and Gender Approach in Sociology» // Sociological Research. – No. 1. – 2000

3. J. Ritzer «Contemporary Sociological Theories». 5th ed. – SPb. : Peter, 2002. – 688s.

4. Reader of feminist texts. Translations. Ed. E. Zdravomyslova, A. Temkina. St. Petersburg: publishing house «Dmitry Bulanin», 2000.

5. According to the publication: K. Marx, F. Engels; Selected works. In 3 volumes. – Т. 3. – М. : Politizdat, 1986. – 639 p.

6. R. Collins. Four sociological traditions. – Moscow : Publishing House «Territory of the Future», 2009. – 320 p.

7. P. Berger T. Luckman «Social construction of reality. A treatise on the sociology of knowledge. – М. : Academia-center, Medium, 1995.- 334 p.

8. I. Hoffman «Introducing oneself to others in everyday life». – М. : «KANON-press-Ts», «Kuchkovo field», 2000. – 304 p.

Smith D. E. Feminist and Gender Theories // D. E. Smith, P. H. Collins, N. Chodorow // SAGE [site]. [Electronic resource]. – URL: http://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/38628_7.pdf

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

К. Н. Родионова*

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.
Материал 2.03.21 баспаға түсті.

КЛАССИКАЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТАНУДАҒЫ ГЕНДЕР МӘСЕЛЕСІ

Мақалада әртүрлі әлеуметтанулық дәстүрдегі гендер мәселесіне теориялық талдау жасалған. Мақалада гендерлік әдіс аясындағы құрылымдық, конфликтологиялық, микроинтеракциялық және рационалдық дәстүрлердің негізгі постулаттары ұсынылады. Әлеуметтанудағы әрбір теориялық дәстүрдің өзіндік эпистемологиясы, идеялары және мәселесі бар. Мақалада классикалық және заманауи әлеуметтану шеңберінде гендерді интерпретациялау идеялары сараланады. Құрылымдық дәстүр аясындағы гендерлік әдіс Э. Дюркгейм, Т. Парсонс, М. Джонсон еңбектерінде зерделенеді. Конфликтологиялық дәстүр аясында гендерлік идеялар Ф.Энгельс теориясы мен Г. Рубин феминистік әдісі қарастырылады. Рационалдық дәстүр аясындағы У. Уиллердің неке нарығы идеясы зерттеледі. Микроинтеракциялық дәстүр И. Гофман және Д. Смит теорияларымен ұсынылады.

Кілтті сөздер: әлеуметтанулық дәстүр, гендер, гендер мәселесі, гендерлік әдіс, гендерлік эпистемология.

K. N. Rodionova*

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.
Material received on 12.03.21.

GENDER IN CLASSICAL SOCIOLOGY

This article provides a theoretical analysis of gender issues in various sociological traditions. The article presents the main postulates of the structural, conflictological, micro-interactionist and rational traditions within the framework of the gender approach. Each theoretical tradition in sociology has its own epistemology, ideas and issues. The article explores the ideas of interpreting gender, both within the framework of the classical and within the framework of modern sociology. Within the framework of the structural tradition, the gender approach is studied in the works of

E. Durkheim, T. Parsons, M. Johnson. As part of the conflictological tradition, gender ideas are considered in the theory of F. Engels, the feminist approach of G. Rubin is studied. We study the ideas of the marriage market of W. Wheeler in a rational tradition. The microinteractionist tradition is represented by the theories of I. Hoffmann and D. Smith.

Keywords: sociological tradition, gender, gender issues, gender approach, gender epistemology.

FTAMP 04.51.69

<https://doi.org/10.48081/RZVU1751>

М. Санатқанұлы*, Н. О. Байғабылов

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДА НАШАҚОРЛЫҚТЫҢ ТАРАЛУЫ: НЕГІЗГІ СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛҒЫШАРТТАРЫ

Бұл мақалада Қазақстан қоғамында нашақорлықтың таралуының негізгі себептері мен алғышарттары, оның ішінде геосаяси, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени мәселелер қарастырылған. БҰҰ мәліметтері бойынша, Қазақстан есірткіден өлім-жітім бойынша әлемнің 93 елінің арасында 33-ші орында. Әлемде тіркелген 483 жаңа психобелсенді заттардың 60-қа жуығы біздің мемлекетіміздің аумағында қолданылады. Негізгі себептерді талдау нәтижелері нашақорлыққа қарсы күресті тікелей немесе жанама жүргізетін мемлекеттің барлық субъектілері арасындағы тығыз әрі тиімді өзара іс-қимыл кезінде нашақорлықты емдеу мәселесін жеке қараудың орындылығын көрсетті.

Кілтті сөздер: нашақорлық, есірткі заттар, есірткіге тәуелділік, жұмыссыздық, жастар.

Кіріспе

Есірткі заттарының кеңінен таралуы, синтетикалық есірткіні тұтынушылар санының өсуі, сондай-ақ интернетті оларды өткізу үшін пайдалану қазіргі заманның жаһандық мәселесін білдіреді. Біріккен Ұлттар Ұйымының соңғы деректері бойынша әлемде 483-тен астам жаңа психобелсенді заттар тіркелген, олардың 60-қа жуығы Қазақстан мен өңірдің шектес мемлекеттерінің аумағында пайдаланылады.

БҰҰ мәліметтері бойынша, Қазақстан есірткіден өлім-жітім бойынша әлемнің 93 елінің арасында 33-ші орында. Жыл сайын елімізде заңсыз айналымдағы 40 тоннаға дейін түрлі есірткі заттары алынады [1]. Сонымен қатар, Қазақстандағы есірткі нарығының 40 %-ға жуығы екі-үш жылда адамды өлтіретін психобелсенді заттарды қолға түсірді.

Материалдар мен әдістер

Қазақстан Республикасындағы есірткі жағдайының күрделенуі сыртқы, геосаяси, сондай-ақ ішкі себептерге де байланысты. Осы себептерді талдауға жүйелі көзқарас іс жүзінде мемлекеттің барлық субъектілері, сондай-ақ нашақорлыққа қарсы тікелей немесе жанама түрде күрес жүргізетін үкіметтік емес ұйымдар арасында тығыз өзара іс-қимылды ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылау

Сонымен, біз осындай себептердің келесі негізгі топтарын анықтадық..

1 Геосаяси себептер

Геосаяси жағдайдың өзгеруі қазақстандық қоғамда нашақорлықтың таралуының негізгі геосаяси себебі болды. КСРО-ның ыдырауы мен жаңа тәуелсіз мемлекеттердің пайда болу кезеңіндегі объективті қиындықтар олардың аумағында бірқатар жағымсыз процестерді жандандырудың алғышарттарын жасады. Атап айтқанда, өтпелі кезеңнің басында мемлекеттілік пен құқық тәртібінің күрт әлсіреуі, мемлекеттің бақылау функцияларының тиімділігінің төмендеуі болды. Біртұтас мемлекеттің ыдырауынан кейін жайластырылмаған шекаралардың созылыңқы жолағы пайда болды. Осының бәрі «Алтын жарты айдың» есірткіні өндіру мен заңсыз таратудағы орасан зор әлеуеті жас тәуелсіз мемлекеттер үшін нақты қатер факторына айналуына себеп болды.

Қазақстан өзінің географиялық және геостратегиялық жағдайы, әлеуметтік-экономикалық әлеуеті жағынан барынша тартымды бола отырып, трансформацияның күрделі процестерін бастан кешіре отырып, есірткіні заңсыз таратудың және оларды теріс пайдаланудың жаһандық жүйесіне тартылған болып шықты.

Қазақстан қоғамында нашақорлықтың таралуы мен есірткі бизнесінің өсуінің тағы бір геосаяси алғышарты Қазақстанның ірі өндіруші елдер мен есірткіні тұтынушы елдер арасында орналасуы болып табылады. Әлемдегі ең ірі есірткі өндіруші - Ауғанстанмен көршілес болу негізінен республикадағы есірткі ахуалының дамуына әсер етеді. Есірткі бизнесі бүкіл мемлекеттің өмір сүруінің негізгі көзіне айналған Ауғанстандағы күрделі жағдайдың сақталуы Орталық Азияда есірткінің таралуының негізгі себебі болып табылады. Есірткі өсіруді тоқтату ниетіне қарамастан, Ауғанстан Үкіметіне неғұрлым тиімді қадамдар жасау қиынға соғады. Тенденция қазіргі уақытта опиаттарды өсіру үш есе артқанын көрсетеді.

Дәл Ауған плантацияларында бұл есірткі заттарының бүкіл әлемдік өндірісінің шамамен 75–80 % құрайды. Жыл сайын апиын өндірісінің көлемі 2,8-ден 4,8 мың тоннаға дейін жетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстан есірткі саудагерлерін екі негізгі себепке байланысты тартады: үлкен, іс жүзінде дамымаған ішкі нарық және есірткі құралдарының транзиті үшін ыңғайлы, географиялық тұрғыдан негізгі орындардың бірі.

Шын мәнінде, героинді жеткізудің Солтүстік жолы контрабандашылар үшін өте маңызды. Қазақстан аумағы және жалпы Орталық Азия елдері арқылы апиындарды тасымалдаудан түсетін пайда Иран немесе Пәкістан арқылы тасымалдаудан қарағанда әлдеқайда жоғары. Орталық Азия елдерінің ашық шекаралары және көлік магистралдарының жеткілікті тармақты желісі есірткіні Ресей мен Еуропаның кез келген жеріне жеткізуге мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстан Орталық Азияның басқа елдері сияқты бүгінгі таңда бұл процестің дамуына аз қарсылық көрсететін «есірткі өткізгіш» болып табылады.

Қазақстан қоғамының наркотизациясының тағы бір себебі нашақорлық пен есірткі бизнесінің таралу үдерісінің жаһандануы болды.

Қазіргі уақытта нашақорлық пен есірткі бизнесі көптеген мемлекеттердің мәселесіне айналууда. Есірткі бизнесінің экспансиясы әлемнің барлық дерлік өңірлерінде байқалуда. Үшінші мыңжылдықтың басында, шамамен алғанда, бүкіл әлем бойынша 200 миллионнан астам адам әртүрлі есірткі қолданады [2]. Оның ішінде шамамен 140 миллион адам марихуананы шегеді - ең көп таралған есірткі, кокаинді 13 миллион адам, героинді 8 миллион адам, амфетамин қатарындағы ынталағыштарды 30 миллион адам қабылдайды.

Сонымен қатар, Халықаралық қылмыстық топтардың қызметін кеңейту үрдісі байқалды. Әлемдік сауданың шамамен 8% - ына сәйкес келетін айналымы бар есірткі индустриясы үздіксіз жетілдіріліп, техникалық, қаржылық әлеуетін арттырып, ғылыми-техникалық прогрестің жаңа жетістіктерін өзінің қажеттіліктеріне бейімдейді [3].

Бұл үдерістерден Қазақстан да тыс қалған жоқ. Сонымен бірге, жаһандану кезеңінде есірткінің заңсыз айналымы әлемдік тізбекті жабу үшін жаңа аймақтар мен елдерге кеңейіп қана қоймай, олардың барлық буындарында қайта құрылууда.

Бүгінде есірткі бизнесі үлкен қаржылық және техникалық әлеуетке ие жаһандық күшке айналды. Басты қауіп – есірткі мафиясы Орталық Азиядағы өңірлік және Ұлттық тұрақтылыққа мүдделі еместігінде. Есірткіден алынған үлкен пайда аймақтың мемлекеттеріне, сондай-ақ одан тыс жерлерге жойқын әсер ететін күштерді қолдауға жұмсалады. Есірткі мәселесі халықаралық терроризм және діни экстремизм мәселесімен тығыз байланысты. Есірткіні

сатудан түсетін қаражат Орталық Азия өңіріндегі экстремистік ұйымдарды қаржыландырудың негізгі көздерінің бірі болып табылады.

2 Әлеуметтік-экономикалық себептер

Көптеген жылдар бойы Қазақстандағы ресми жұмыссыздық 4,5-5% ауқымында ауытқиды және бұл сандарға экономистер аз сенеді, өйткені ел өзін-өзі жұмыспен қамтығандарды жұмыссыздар қатарына жатқызбайды.

COVID-19 коронавирустық инфекциясының пандемиясы еңбек нарығында үлкен өзгерістерге әкелді және оның әсері вирус жұқтырғандар санының қаншалықты тез тоқтауына қарамастан ұзақ болады.

2020 жылдың ортасында Үкіметте коронавирустық пандемия басталғаннан бері қанша қазақстандық жұмысынан айрылды деген баға берілді. Үкіметтің бағалауы бойынша жұмыссыз, табыссыз қалған адамдардың саны 4 миллион 200 мың адамнан асты [4]. Бұл ретте, сарапшылардың болжамдары бойынша болашақта еңбек нарығындағы жағдай коронавирус ауруының деңгейіне және сәйкесінше, мүмкін болатын шектеу шараларына байланысты болады.

Бұл жағдайда тұрақты мүмкіндіктің болмауы көптеген адамдарды есірткі тасуға, есірткі өндіруге және сатуға қатысуға мәжбүр етеді, жастар қылмыстық бизнеске көбірек тартылуда. Қиын әлеуметтік-экономикалық жағдайда халықтың бір бөлігі олар үшін тым үлкен болатын жауапкершіліктен жалтаруға тырысады. Алкоголь, есірткі - ең оңай әдіс.

3 Әлеуметтік-мәдени себептер

Біздің ойымызша, қоғамның наркотизациясының негізгі әлеуметтік-мәдени себептері - қоғамдағы құндылық дағдарысының пайда болуы және отбасы институты функцияларының өзгеруі болып табылады.

КСРО ыдырағаннан кейін посткеңестік мемлекеттер аумағында идеологиялық вакуум пайда болды, басымдықтар мен құндылықтардың бұрынғы жүйесі жоғалды. Азаматтардың басым көпшілігінің саяси, экономикалық және құқықтық санасының даму дәрежесі жағдайды дұрыс бағалауға және тез өзгеретін өмірде бағдарлауға мүмкіндік бермеді. Нәтижесінде адамдарды пассивті және басқалардың еркіне мойынсұнғыш орындаушыларына айналдырған батыстық рухани бағдарлар (оларды құндылықтар деп атауға келмейді) енгізілді.

Біздің мемлекет үшін жаңа сын-қатер – бұл нашақорлықтың қарыштап жасаруы болып табылады. Көптеген жасөспірімдер мен жастар есірткіні тұтынуды теледидар жарнамалайтын және өзін-өзі тану мақсатында есірткіні теріс пайдалануды уағыздайтын батыстық өмір салты баспасының әсерінде болғанда бастайды. Батыс мәдениетінде жас ұрпақ ұқсағысы келетін көптеген адамдар үшін есірткі ұзақ уақыт бойы өмір сүру нормасына айналды.

Қазіргі уақытта қазақстандық жастар арасында есірткінің синтетикалық түрлерін танымал ету қоғам үшін аса қауіпті мәнге ие болуда және өзекті мәселеге айналууда. Ірі қалаларда «майдагерлік» деп аталатын синтетикалық есірткілерді өндіру мен өткізудің өсімі байқалады.

Мәселен, 2020 жылы Ұлттық қауіпсіздік органдары Нұр-Сұлтан, Алматы қалаларында, Ақмола, Павлодар және Батыс Қазақстан облыстарында 12 жасырын есірткі зертханаларының қызметін жойды. Заңсыз айналымнан барлығы 145 килограмнан астам синтетикалық есірткі және 2,5 тонна химиялық прекурсорлар алынды [5].

Есірткі заттарының майдагерлік өндірісінің елдегі белсенділік жағдайы «қара нарықтағы» дәстүрлі есірткінің тапшылығына байланысты. Бұл әлемде қалыптасқан пандемиялық жағдайға, COVID-19 коронавирустық инфекциясының өршуі аясында мемлекеттік шекарадан өту кезінде елдердің шектеу шараларын қабылдауына байланысты.

Пандемия кезеңінде есірткі тасымалының жұмыс істеу белсенділігінің төмендеуі ел ішінде есірткі өндіру тәсілдерін іздеуге, каннабис тобының өсімдіктерін өсіруге арналған жасырын есірткі зертханаларын құруға ықпал етеді, бұл ауқымды ақшалай шығындарды талап етпейді.

Қазіргі уақытта типтік қасиеттер бұрмаланған, қоғамның ең өміршен институты - отбасы теріс әсерге ұшырайды. Отбасының негізгі әлеуметтік функцияларды орындамау процесі күшейтілуде, қатыгез және қылмыстық көріністер күшейе түсуде, қолайсыз отбасылар көбеюде, адамгершілік деформацияланады, дәстүрлі өмір салты бұзылады, «жаман әсер» мәселесі күшейе түсуде.

Мұның салдары – балалар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстың, алкоголизм мен нашақорлықтың бұрын-соңды болмаған өсімі болып табылады.

Осылайша, біз қазіргі жастардың көпшілігінде балалық шақтан жақсы және құрметті қарым-қатынас бейнесі бейнеленген, отбасы бейнесі жоқ жағдайға келеміз. Олардың көпшілігі үшін отбасы - есірткіні пайдалану немесе қылмыстық бизнеспен айналысу жолында тұра алатын құндылық емес. Мұндай мысалдар қоғамның рухани күйреуін көрсетеді.

Қорытынды

Жалпы, Қазақстандағы есірткі жағдайының күрделенуінің жоғарыда аталған барлық себептері өзін-өзі реттейтін цикл режимінде болатын жүйені құрайды. Осыған байланысты, нашақорлыққа қарсы тікелей немесе жанама түрде күрес жүргізетін мемлекеттің барлық субъектілері арасындағы тығыз және тиімді өзара іс-қимылды іс-жүзінде қамтамасыз ету мақсатында қазіргі себептерді жүйелі есепке алу негізінде нашақорлықтың өсуіне қарсы іс-

қимыл және емдеу шараларын ұйымдастыру мәселесін жеке қарастырған жөн.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2019-11/kazakhstan-zanimaet-33-e-mesto-sredi-93-stran-po-smertnosti-ot-narkotikov?page=18> [Electronic resource].
- 2 **Ашимбаев, М. С.** Қоғамды наркотизациялау: жағдайы, мәселелері, қарсы тұру тәжірибесі: ғылыми басылым [Мәтін]. – Алматы: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, 2004. – 78 б.
- 3 **Стародубов, В. И., Татаркин, А. И.** Нашакорлықтың қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері [Мәтін]. – М.; Екатеринбург : Ресей Ғылым Академиясының Орал бөлімшесінің Экономика институты, 2006. – 380 б.
- 4 <https://vlast.kz/jekonomika/40604-pandemia-bezraboticy.html> [Electronic resource].
- 5 https://www.inform.kz/ru/svyshe-145-kg-sinteticheskikh-narkotikov-i-2-5-tonny-prekursorov-iz-yato-v-etom-godu-knb-rk_a3691277 [Electronic resource].

References

- 1 <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2019-11/kazakhstan-zanimaet-33-e-mesto-sredi-93-stran-po-smertnosti-ot-narkotikov?page=18>
- 2 **Ashimbaev, M. S.** Narkotizatsiya obshestva: sostoyanie, problemy, opyt protivodeistviya : nauchnoe izdanie [Anesthesia of society: state, problems, experience of counteraction: scientific publication] [Text]. – Almaty : Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, 2004. – 78 p.
- 3 **Starodubov, V. I., Tatarkin, A. I.** Vliyanie narkomanii na sotsialno-ekonomicheskoe razvitiye obshestva [The influence of drug addiction on the socio-economic development of society] [Text]. – Moscow ; Ekaterinburg : Institute of Economics of the Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, 2006. – 380 p.
- 4 <https://vlast.kz/jekonomika/40604-pandemia-bezraboticy.html>
- 5 https://www.inform.kz/ru/svyshe-145-kg-sinteticheskikh-narkotikov-i-2-5-tonny-prekursorov-iz-yato-v-etom-godu-knb-rk_a3691277

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

М. Санатқанұлы, Н. О. Байгабылов*

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

РАСПРОСТРАНЕНИЕ НАРКОМАНИИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ: ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ

В данной статье рассмотрены основные причины и предпосылки распространения наркомании в казахстанском обществе, в том числе геополитические, социально-экономические и социокультурные. По данным ООН, Казахстан занимает 33-е место среди 93 стран мира по смертности от наркотиков. Около 60 из 483 новых психоактивных веществ, зарегистрированных в мире, используется на территории нашего государства. Результаты анализа основных причин продемонстрировали целесообразность отдельного рассмотрения вопроса лечения наркомании при тесном и эффективном взаимодействии между всеми субъектами государства, прямо или опосредованно ведущих борьбу с наркоманией.

Ключевые слова: наркомания, наркотические средства, наркозависимость, безработица, молодежь.

M. Sanatkanuly, N. O. Baigabylov*

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 12.03.21.

SPREAD OF DRUG ADDICTION IN KAZAKHSTANI SOCIETY: MAIN CAUSES AND PREREQUISITES

This article considers the main reasons and prerequisites for the spread of drug addiction in Kazakhstani society, including geopolitical, socio-economic and sociocultural reasons. According to the UN, Kazakhstan ranks 33rd among 93 countries in terms of drug deaths. About 60 out of 483 new psychoactive substances registered in the world are used in the territory of our state. The results of the analysis of the main reasons demonstrated the expediency of a separate consideration of the issue of drug addiction treatment with close and effective interaction among all agents of the state, directly or indirectly fighting drug addiction.

Keywords: drug addiction, narcotic drugs, unemployment, youth.

<https://doi.org/10.48081/HBLW4473>

М. Н. Сыздық^{*1}, Г. Т. Алимбекова²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Қоғамдық пікірді зерттеу орталығы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ШОЛУ

Мақала инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат мәселелері бойынша шетелдік зерттеулерге шолуға бағытталған. Мақаланың мақсаты инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясаттың басымдылығы мен әлемдік аренадағы орнын анықтай отырып, осы тақырып аясындағы шетелдік зерттеулерге әдеби шолу жасау болып табылады. Шолу жасау барысында инклюзивті білім беру мен әлеуметтік инклюзияның арасында қандай байланыс бар? Қазіргі зерттеулерде инклюзивті білім беруде әлеуметтік саясаттың орнын қалай көрсетеді? Инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат неге бағытталады сынды сұрақтарға авторлар мақалада жауап береді.

Әдеби шолу барысында инклюзивті білім беру құқығын іске асырудағы прогресс, саясат, практика және инклюзивті білімге деген көзқарас, білім беру саясатындағы инклюзивті білім берудің контекстуализациясы сынды өзекті ғылыми ақпараттар басты назарға алынып, арнайы авторлардың зерттеулерінің нәтижелері мақалада талданды.

Авторлар әдеби шолуда таңдалып алынған мақалаларға қойылған басты критерийлер ретінде тақырып аясындағы әлемдегі индексі жоғары журналдар мен басылымдарда соңғы жылдары жарық көрген мақалалар болып табылады. Оның объективтілігін жоғарлату мақсатында тақырыптың өзектілігін ашып көрсете алатын және бірін-бірі толықтыра алатын негізгі төрт мақала таңдалып алынып, арнайы әдеби талдаудан өтеді.

Мақаланы әрі қарай инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат мәселелері бойынша эмпирикалық зерттеу жүргізуге көмекші құрал ретінде қарастыруға болады.

Кілтті сөздер: инклюзия, инклюзивті білім беру, әлеуметтік саясат, білім берушегі инклюзия мәселелері.

Кіріспе

Тарихи кезеңдердің барлық сәттерінде білім беру саласы әрдайым адам капиталы мен интеллектуалды капиталды қалыптастыруда бірінші маңызды компонент болып табылған. Білім беру саласында жетістіктерге жету қазақстандық қоғамда интеллектуалды ұлтты қалыптастырумен тең. Қоғамның интеллектісінің жоғарылауы ондағы өмір сүретін адамдар тобының бірдей жалпы білім алуымен байланысты, сол себепті қазіргі таңда әлем үшін өзекті мәселелердің бірі медициналық, экономикалық, әлеуметтік және саяси мәртебесіне қарамай халықтың жаппай жалпы білім алуы мен өздерін кәсіби маман ретінде қалыптастыруы болып табылуда. Бұл бүгінде инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясатпен тікелей байланысты болып тұр. Инклюзивті білім барлық оқушылардың құқықтарын, теңдігін, қол жетімділігі мен қатысуын бағалайтын мектептерде сапалы білім беру деп түсініледі.

Әлемдік статистикалық мәліметтерге сүйенер болсақ, ЮНИСЕФ (2019) ұсынған ақпараттарда өз жасындағы құрдастарымен салыстырғанда әлемде 50 % мүмкіндігі шектеулі жандар мектепке барып білім алмайды, ал бұл топқа кірмейтін балалардың мектепте білім алмайтындары 13 %-ды құрайды. Сәйкесінше оқу құқығынан айырылған мүмкіндігі шектеулі балалар өздері өмір сүріп жатқан қоғамның өміріне, жұмыс күшіне және оларға барынша әсер ететін шешімдерге қатысу мүмкіндігінен жиі бас тартуларына тура келеді. Бұл саладағы оңтайландыру жұмыстарын инклюзивті білім беру жүйесімен және ос салада жүргізілетін әлеуметтік саясатпен байланыстыруға болады.

Мақаланың мақсаты инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясаттың басымдылығы мен әлемдік аренадағы орнын анықтай отырып, осы тақырып аясындағы шетелдік зерттеулерге әдеби шолу жасау болып табылады. Мақаланың алға қойған сұрақтары: инклюзивті білім беру мен әлеуметтік инклюзияның арасында қандай байланыс бар? Қазіргі зерттеулерде инклюзивті білім беруде әлеуметтік саясаттың орнын қалай көрсетеді? Инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат неге бағытталады? Мақала барысында осы сұрақтарға нақты жауап алу негізгі міндеттердің бірі болып табылады.

Ғылыми әдебиеттерде инклюзивті білім беру мен әлеуметтік инклюзия арасындағы байланыс инклюзивті білім беру немесе әлеуметтік инклюзия саласындағы зерттеулер шеңберіндегі маңызды мәселе ретінде жиі айтылады. Инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат туралы зерттеулер шектеулі болса да бар. Әдеби шолуда таңдалып алынған мақалаларға қойылған басты критерийлер тақырып аясындағы әлемдегі индексі жоғары журналдар мен басылымдарда соңғы жылдары жарық көрген мақалалар болуы. Оның объективтілігін жоғарлату мақсатында тақырыптың өзектілігін ашып көрсете алатын және бірін-бірі толықтыра алатын негізгі үш мақала таңдалып алынды.

Әдіснама

Инклюзивті білім беру саласындағы әлеуметтік саясат тақырыбының өзектілігін ашу мақсатында алдымен инклюзивті білім беру саласына қатысты теориялық талдау мен концептуалды талдау әдістері қолданылды. Сонымен қатар, мақаланың мақсатына қол жеткізу мақсатында салыстырмалы-тарихи талдау әдісі пайдаланылды. Бұл әдіс бізге әртүрлі ғылыми еңбектерді және олардың инклюзивті білім беру саласына қосқан үлестерін салыстыруға мүмкіндік берді.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде шетелдік тәжірибе мен әдебиеттерді талдау және синтездеудің, жалпылаудың ғылыми әдістері қолданылады. Сонымен қатар, мақалада кіріспеді көрсетілген шетелдік басылымдарда жарық көрген еңбектерге әлеуметтанулық талдау жасалына отырып, олардың ішкі мазмұндары ашылады.

Нәтижелер және талқылау

Шетелдік әдебиеттерге әдеби шолуда таңдалып алынған мақалаларға қойылған басты критерийлер тақырып аясындағы әлемдегі индексі жоғары журналдар мен басылымдарда соңғы жылдарда жарық көрген мақалалар болуы. Оның объективтілігін жоғарлату мақсатында тақырыптың өзектілігін ашып көрсете алатын және бірін-бірі толықтыра алатын негізгі төрт мақала таңдалып алынды. Мақалалар қатарында: 2013 жылы жарияланған «Заңнама және саясат: инклюзивті білім беру құқығын іске асырудағы прогресс» атты Пьер Дю Плессидің мақаласы; 2018 жылы жарияланған «Саясат, практика және инклюзивті білімге деген көзқарас: Грецияның мысалы» атты Мариос А. Паппас және соавторлардың мақаласы; 2019 жылы Білім беру саясаты саласындағы зерттеулер журналының 5-том 2-шығарылымында жарияланған «Білім беру саясатындағы инклюзивті білім берудің контекстуализациясы: Швеция мысалында» атты Г. Магнуссон, К.Горсанссон, К.Лингвисттың мақалалары.

Пьер Дю Плессидің мақаласында мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың аралық кезеңдегі қажеттіліктерін қанағаттандыру стратегиясы негізгі алты құжатта тұжырымдалған. Барлық Оңтүстік Африка балаларының

инклюзивті мектеп қауымдастықтарында өмір сүру құқығын тану мен танудың кеңеюі әлеуметтік және контекстік факторлар арасындағы динамикалық өзара әрекеттесудің күрделілігін және білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде қолдау көрсететін және бірлесіп жұмыс істейтін инклюзивті қауымдастықтардың үздіксіз дамуы мен дамуын мойындауды білдіреді. Оңтүстік Африкада 2008 жылдың маусым-қазан айлары аралығында инклюзивті білім беру тұжырымдамасын жүзеге асыруға көмектесетін тағы да бірнеше құжат жарық көрді. Олар мыналарды қамтыды: аудандық қолдау топтарының рөлін нақты анықтау; толық циклді мектептерді құрудың практикалық аспектілері; әртүрлі оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқу бағдарламаларын бейімдеу; инклюзивті білім беруді енгізудің бірінші кезеңіндегі нақты басқару жоспары; арнайы мектептерді ресурстық мектептерге айналдырудың практикалық аспектілері; инклюзивті оқу бағдарламаларына қатысты қарапайым және арнайы мектептердің мұғалімдеріне арналған нұсқаулықтар.

Мариос А. Паппастың жүргізген зерттеулерінің нәтижесі бойынша мұғалімдер инклюзияға деген оң көзқарасты дамытса да, олар жеткіліксіз дайындықтан және білім алушыларды арнайы оқу бағдарламасымен оқыту үшін тиісті оқу материалдарының болмауынан туындаған алаңдаушылықты білдіреді. Сонымен қатар, көптеген мұғалімдер арнайы білім беру бағдарламасымен бірге білім алушыларды мүгедектіктің нақты түріне қатысты тиісті оқыту жабдықтарына қол жеткізе алмайтындықтарын айтады.

Г. Магнуссон, К.Горсанссон, К.Лингвисттың зерттеулер нәтижесіне сүйенер болсақ, Швецияның барлық тәуелсіз жалпы білім беретін мектептерінде жүргізілген сауалнама тәуелсіз мектептердің 15,2%-ы үш жылдық кезең ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды қабылдаудан бас тартқандарын мәлімдеді. Сонымен қатар, қолдауды қажет ететін студенттердің үлесі тәуелсіз мектептердің профиліне байланысты айтарлықтай өзгерді және тәуелсіз мектептер муниципалитеттер басқаратын мектептерге қарағанда аз дәрежеде арнайы білім беру ресурстарын ұсынады деген хабарлар бар. Нәтижелер басқа оқушылар топтарымен салыстырғанда арнайы қолдауды қажет ететін білім алушылар үшін мектеп таңдау шектеулі екенін көрсетті. Алайда, бұл арнайы білім беруді қолдауды қажет ететін студенттерді нақты ұйымдастырушылық алып тастау бұрынғыға қарағанда жиі кездеседі дегенді білдіре ме, жоқ па белгісіз.

Инклюзивті білім беру құқығын іске асырудағы прогресс

2013 жылы «Заңнама және саясат: инклюзивті білім беру құқығын іске асырудағы прогресс» атты Пьер Дю Плессидің мақаласы (Плесси, 2013)

инклюзивті білім беру жүйесінде заңнама мен саясаттың рөлін және прогресс жасаудағы құқықтың орнын ашып көрсетеді.

Пьер Дю Плессидің (Плесси, 2013) пікірінше кез-келген білім беру жүйесінің мақсаты барлық білім алушыларға, олардың білім деңгейіне қарамастан сапалы білім беру болып табылады және барлық білім алушылар сапалы білім мен дайындықтан басқа, үздіксіз білім алуға, еңбек әлеміне және өнімді азаматтар ретінде қоғамға белсенді қатысуға мүмкіндік береді.

Инклюзия 1948 жылы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясынан бері тікелей насихатталып, БҰҰ-ның бірқатар негізгі декларациялары мен конвенцияларының барлық кезеңдерінде қолданылды (Плесси, 2013).

Оларға мыналар жатады (Плесси, 2013):

1) барлық балалар үшін тегін және міндетті бастауыш білім алу құқығын қамтамасыз ететін 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы.

2) қандай да бір кемсітудің білім алу құқығын қамтамасыз ететін 1989 жылғы Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясы.

3) 1990 жылы Барлығына арналған дүниежүзілік білім декларациясы (Джомтиен декларациясы), онда барлығына білім беру мақсаты қойылды (ОҰД).

4) 1993 жылғы БҰҰ-ның мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету туралы стандарттық ережесі, ол барлық балалардың, жастардың және ересек мүгедектердің білім алуға тең құқықтарын растап қана қоймай, білім беру «интеграцияланған мектепте» де, «жалпы мектепте» де берілуі тиіс екенін де айтады.

5) 1994 жылғы Саламанк мәлімдемесі және ерекше қажеттіліктері бар білім беру іс-әрекетінің негізгі бағдарламасы, бұл мектептерден барлық балаларды физикалық, зияткерлік, әлеуметтік, эмоционалды, тілдік немесе басқа жағдайларға қарамастан қабылдауды талап етеді.

6) дүниежүзілік білім беру форумының 2000 жылғы негіздемелік іс-қимыл бағдарламасы, Дакар, ОАД және даму саласындағы мақсаттар Мыңжылдық декларациясында тұжырымдалған, онда барлық балалардың тегін және міндетті бастауыш білім алуға қолжетімділігі және оны 2015 жылға қарай аяқтауы көзделеді.

7) мүгедектердің білім алу құқығы туралы 2001 жылғы ОҰД-ның флагмандық құжаты: интеграция жолында.

8) мүгедектердің құқықтарын қолдайтын және даму процесінде мүгедектікті ескеретін БҰҰ-ның 2005 жылғы мүгедектік туралы Конвенциясы.

Көптеген жылдар бойы бүкіл әлемдегі дәстүрлі білім беру жүйесі мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арнайы білім мен байланысты қызметтерді ұсынды. Қоғамның білім беру, әлеуметтік, саяси және экономикалық қажеттіліктері тез өзгеріске ұшыраған сайын, мектептер мен сыныптар туралы дәстүрлі идеялардың ескіретіні айқын бола бастады. Қолданыстағы білім беру жүйелерінің тиімділігіне күмән келтірілді, нәтижесінде барлық білім алушыларға қызмет көрсету үшін бірыңғай білім беру жүйесін дамытудың философиялық негізі ретінде «инклюзивті мектеп практикасы» тұжырымдамасы кеңінен талқыланды. Инклюзивті білім саясат пен алып тастау тәжірибесіне қарсы тұруға бағытталған қозғалыс ретінде дамыды. Оны адам құқығын бұзу мен әділетсіз кемсітушілікке қарсы кең күрестің бөлігі ретінде қарастыруға болады. Ол білім беру саласындағы әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге бағытталған (Плесси, 2013).

Мақалада жарияланғандай автордың «Білім беру мен кәсіби даярлаудың инклюзивті жүйесін құру» саясаты баршаға арналған Білім ретінде Бала құқықтары туралы Конвенцияда және Біріккен Ұлттар ұйымының Мүгедектер құқықтары туралы Конвенциясында басты орын алады.

Инклюзия негізінен барлық балалар мен жасөспірімдерге, әсіресе аз қамтылған және кедей қоғамдардың мүшелеріне, мүгедектерге, үйсіздерге, АҚТҚ және ЖҚТБ-мен өмір сүретіндер және басқа да осал балаларға қол жетімділікті, тұрақтылықты, сапалы білім беруді және толық қатысуды және интеграцияны қамтамасыз етеді.

Инклюзивті білім берудің көптеген анықтамалары бүкіл әлемде түрліше дамыды. Бұл қарапайым мектептердің кеңеюінен бастап, балалардың алуан түрлілігін қамту үшін, мүмкіндігі шектеулі оқушының барлық жағынан қоғамның құнды және қажетті мүшесі ретінде қарастырылуын қамтамасыз ететін принциптер жиынтығына дейін (Плесси, 2013).

Оңтүстік Африка контекстіндегі инклюзивті білім нәсіліне, класына, жынысына, мүгедектігіне, дініне, мәдениетіне, жыныстық қалауына, оқу стилі мен тіліне қарамастан барлық білім алушылардың жеке, академиялық және кәсіби дамуына ықпал ететін оқу ортасы ретінде анықталады.

Пьер Дю Плессидің (Плесси, 2013) мақаласында «инклюзивті білім» келесідей сипатталады:

1) барлық балалар мен жастардың оқи алатындығын және барлық балалар мен жастардың қолдауды қажет ететінін мойындау;

2) барлық білім алушылардың бір-бірінен ерекшеленетінін және әр түрлі оқу қажеттіліктері бар екенін қабылдау және құрметтеу, олар бірдей құнды және біздің адами тәжірибеміздің ортақ бөлігі болып табылады;

3) білім беру құрылымдары, оқыту жүйелері мен әдістемелері барлық оқушылардың қажеттіліктеріне жауап беруі үшін жағдай жасалынуы керек;

4) жасына, жынысына, этникалық тегіне, тіліне, сыныбына, мүгедектігіне немесе АИТВ-мәртебесіне байланысты білім алушылардың айырмашылықтарын тану және оларды құрметтеу;

5) барлық оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қарым-қатынасты, мінез-құлықты, оқыту әдістерін, оқу бағдарламаларын және қоршаған ортаны өзгерту;

6) барлық оқушылардың мәдениетке және оқу бағдарламаларына немесе оқу орындарына қатысуын барынша арттыру, сондай-ақ оқуға кедергілерді анықтау және азайту;

7) оқушылардың жеке күшті жақтарын дамыту және оларға оқу процесіне сыни тұрғыдан қатысуға мүмкіндік беру арқылы олардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту;

8) оқыту отбасы мен қоғамдастықта, сондай-ақ ресми және бейресми нысандар мен құрылымдар аясында жүретінін мойындау.

Саясат, практика және инклюзивті білімге деген көзқарас

2018 жылы «Саясат, практика және инклюзивті білімге деген көзқарас: Грецияның мысалы» атты Мариос А. Паппас және соавторлардың (Мариос және савт., 2018) мақаласы жарияланған. Авторлар «инклюзивті білім беруді» қазіргі уақытта ерекше білім беру қажеттіліктері мен мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған негізгі білім беру саясаты ретінде берік орнықты деп санап, ол тең мүмкіндіктер қамтамасыз етілетін инклюзивті қоғам құру құралы ретінде әрекет етеді деген ой айтады. Алайда, білім беру жүйесіндегі мұндай өзгерістің салдары туралы және оны қаншалықты шындыққа айналдыруға болатындығы туралы алаңдаушылықтың басым екендігін айта отырып, мұғалімдердің инклюзияға қатысты алаңдаушылықтары мен қарсылықтары негізінен оқытудың әр түрлі бұзылыстарына, осы тәжірибені қолдану нәтижесінде пайда болатын оқыту нәтижелеріне және мұғалімдердің инклюзивті ортада сабақ беретініне деген сенімділігінің болмауына негізделген деп санайды.

Авторлар мақала барысында жүргізілген арнайы зерттеулерін мұғалімдердің инклюзивті білімге деген көзқарасын зерттеуге және сонымен бірге грек білім беру жүйесіндегі қазіргі инклюзивті саясат пен тәжірибені талдауға арнайды. Ол зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, мұғалімдер инклюзияға оң көзқараспен қарайды, алайда олар инклюзияны жүзеге асыру жолындағы кейбір проблемалар мен кедергілерді атап өтіп, Грециядағы саясат мұғалімдерді даярлауға және білім беруді қаржыландыруды ұлғайтуға бағытталуы керек деген ұсыныс жасады (Мариос және савт., 2018).

Авторлардың пайымдауынша мұғалімдердің инклюзияға қатынасы көбінесе идеологиялық дәлелдерге емес, инклюзивті білім беруді қалай жүзеге асыруға болатындығы туралы практикалық ойларға негізделген (Варноск және савт., 2010). Мұндай зерттеулер өмірлік маңызды ақпарат пен дереккөзді ұсынды. Аврамидис пен Норидж (2002) жүргізген әдебиеттерге шолу көрсеткендей, мұғалімдер ерекше қажеттіліктері бар балаларды әдеттегі мектеп бағдарламаларына енгізуге оң көзқараспен қарайды. Тағы бір жүйелі шолу мұғалімдердің көзқарасы балалардың дисфункциясының түрі мен ауырлығына тікелей байланысты екенін көрсетті. Сондай-ақ, бұл нанымдар инклюзияның теріс көзқарасына бейтарап екендігі анықталды, өйткені тәрбиешілер ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту үшін білімі мен тиісті біліктілігі жоқ деп санайды және бұл үшін өзіне деген сенімділік жоқ сияқты (Де Боер және соавт., 2011).

Оқытудың болмауы, оқу-әдістемелік материалдардың жетіспеушілігі, сыныптардағы оқушылардың көп болуы, бір мұғалімге кезеңдердің көп болуы, бір кезеңге уақыттың жетіспеуі, мемлекеттің және ата-ананың нашар қолдауы, жұмыс ортасының нашарлығы және әртүрлі бұзушылықтары бар оқушыларды, әсіресе бастауыш мектептерде қолдау қиындықтары, басқа мұғалімдермен нашар ынтымақтастық, арнайы қызметкерлер және жалпы әр түрлі мемлекеттік және жеке құрылымдар мұғалімдердің оқушыларды негізгі мектептерге қосу туралы сеніміне теріс әсер етуі мүмкін кейбір тежеуші факторлар болып табылады. Мұғалімдерге тиісті Оқу материалдары мен басқа да көмекші қызметтерді ұсыну мұғалімдерді мүмкіндігі шектеулі оқушылардың интеграциясына деген оң көзқарасты дамытуға итермелейді. Инклюзивті мектептердегі мұғалімдер ата-аналардың, мектеп директорларының, білім беру саласындағы мүдделі тараптардың және мемлекеттік органдардың қолдауына мұқтаж екендігі зерттеу барысында анықталған (Мариос және савт., 2018).

Білім беру саясатындағы инклюзивті білім берудің контекстуализациясы

2019 жылы Білім беру саясаты саласындағы зерттеулер журналының 5-том 2-шығарылымында жарияланған «Білім беру саясатындағы инклюзивті білім берудің контекстуализациясы: Швеция мысалында» атты Г. Магнуссон, К.Горсанссон, К.Лингвисттың (Магнуссон және савт., 2019) мақаласы инклюзивті білім беру саласында инклюзивті саясатқа байланысты жақсы талдаулар көрсетілген.

Бұл мақалада авторлар инклюзивті білім беруді білім беру мақсаты, білім беру мазмұны және білім беру ұйымы туралы идеялар жиынтығын қамтитын саяси құбылыс ретінде қарастырады. Авторлардың пікірінше

саясатта көрсетілген саяси идеал ретінде инклюзивті білім беру білімге қатысты басқа саяси идеалдармен, мысалы, экономикалық дискурстармен бәсекеге түседі, бұл тиімділік пен білім беру мақсаттары ретінде жетістікке жетеді деп түсіндіреді. Осылайша, инклюзивті білім беру іс-әрекеттің қол жетімді нұсқалары білім беру жүйесінің әртүрлі деңгейлеріндегі бірнеше және жиі қарама-қайшылықты білім беру саясатымен шектелген жағдайда жүзеге асырылуы керек (Магнусон және савт., 2019).

Авторлар мақалада инклюзивті білім беру туралы зерттеулер мен пікірталастар маңызды болғанымен, олар ұлттық білім беру саясатының контекстін талдаусыз жеткіліксіз деп санайды. Бұл оймен толықтай келісу керек, себебі инклюзивті білім берудің кез-келген түсіндірмесі міндетті түрде жалпы білім беру саясатында болады және «инклюзивті мектептер» дегеннің шаралары, мысалы, инклюзивті білім берудің саяси түсіндірілуіне, ресурстарды бөлуге және жергілікті және ұлттық деңгейдегі саяси дискурста байланысты болады. Бұл жағдайды дәлелдеу барысында авторлар инклюзивті білім беру саласындағы зерттеулерді де, Швецияның ұлттық білім беру саясатын алдын-ала талдау нәтижелерін де, Үкіметтің мәлімдемелерін де талдау арқылы қолдайды.

Білім беру жүйелері көптеген саяси мәтіндердің көмегімен ұйымдастырылған. Швецияда ұлттық заңдардың, нормативтік актілердің, оқу бағдарламаларының, жергілікті құжаттар мен нормативтік актілердің, сондай-ақ халықаралық келісімдер мен заңнамалық актілердің күрделі желісі білім беру жүйесін ұйымдастырушылық деңгейден күнделікті тәжірибеге дейін құрылымдайды. Бұл саяси мәтіндер Білім, оның мақсаттары, іске асырылуы мен басымдықтары туралы Саяси ниеттер мен түсініктерді білдіреді (Аппл, 2004). Бұл мақалада авторлардың көрсеткісі келген нәрсе ол саясатты тәжірибе туралы мәлімдеме ретінде қарастыру арқылы кең көзқарасты бейімдеу, яғни диагноз қойылған мәселелерді идеализацияланған шешімдерге қол жеткізуге арнау болып табылады. Осылайша, олар практиканы белгілеп қана қоймайды, сонымен қатар әр түрлі деңгейдегі субъектілер арасындағы қарым-қатынасты анықтайды, соның ішінде студенттердің қоғам мен қоғам үшін қалай азаматы болуы керек, сонымен қатар азаматтардың қандай түрін қалыптастыру керек екендігін түсінетін болады.

Авторлар мақаланы Швеция мысалында инклюзивті білім берудің кейбір ерекшеліктерін көрсетуге бағыттаған. Олардың пайымдауынша біріншіден, Швецияда арнайы білім беру саласына жататын студенттердің тұжырымдамасы көптеген басқа елдерге қарағанда кеңірек. Білім саласындағы оқу жоспарында қойылған мақсаттарға қол жеткізбеу қаупі

бар оқушылар «арнайы қолдауды қажет ететін оқушылар» терминімен анықталады. Бұл тұжырымдама нақты медициналық немесе психологиялық диагноздармен шектелмеген, керісінше проблемалар туындаған контекстке ие. Шведтік саяси құжаттарда арнайы қолдауды қажет ететін студенттер мен мүмкіндігі шектеулі студенттер әдеттегі білім беру жүйесі мен қалыпты сыныптар аясында білім алуы керек. Сонымен қатар, шведтік білім туралы заңда арнайы білім беру қолдауы оқушының әдеттегі сыныбынан тыс жерде ғана берілуі мүмкін, егер мұндай шаралар үшін ерекше себептер болса, яғни бөлінген жағдайдағы жеке ұйымдастырушылық шешімдер ерекше болуы керек. Алайда, заңнама сонымен қатар мектеп директорларына осы талаптарды бағалау және орындау үшін заңды жауапкершілікті жүктейді, бұл түсіндіру үшін үлкен орын қалдырады (Магнусон және савт., 2019).

Ерекше қолдауды қажет ететін Швед білім алушыларының көпшілігі қарапайым сыныпта қолдау алады. Арнайы, бөлінген ұйымдастырушылық нысандарда қолдау алатын студенттердің саны жергілікті деңгейде өзгеріп отырады, пропорциялар жылдан жылға салыстырмалы түрде тұрақты болып көрінеді (Тах, 2018). Сонымен қатар, студенттердің жасы ұлғайған сайын арнайы білім беру топтарының үлесі артады. Сонымен қатар, тәуелсіз мектептер саны (яғни жеке субъектілерге тиесілі және басқаратын, бірақ мемлекет қаржыландыратын мектептер) соңғы онжылдықта ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттік топтарға мамандандырылған екен.

Қорыта айтқанда осылайша, шведтік білім беру жүйесі көбінесе инклюзивті деп танылса да, жоғарыда келтірілген сандар оның жүйеде әр түрлі болатындығын көрсетеді. Бұл авторларды инклюзивті білім термині нені білдіреді және оның арнайы білімге деген көзқарасы қандай деген сұраққа әкеледі екен.

Қорытынды

Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жүйесі барлық оқушы топтарының сыныптың жұмыстарына белсенділік танытып, өз үлестерін теңдей қоса отырып, бірге тұтас игілік үшін дамуды көздейтін жүйе болып табылады. Бұл жүйенің Қазақстанға енгеніне біршама уақыт болды. Алайда Қазақстандық білім беру саласындағы инклюзивті білім беру жүйесінің өзекті мәселелері мен Қазақстандағы мектептердегі бұл саладағы атқарылған жұмыстар, сонымен қатар, қазақстандық қоғамдағы инклюзивті білім беру саласындағы кемшіліктер мен осы мәселеге байланысты саяси және ақпараттық қамтылу дәрежелері әлі күнге дейін толық зерттелмеген. Сәйкесінше, бұл саланың әлемнің елдеріндегі көрінісін зерттей отырып, білім беру саласындағы инклюзивті білім беру жүйесіне ғылыми негіз беріп, бұл саладағы өзекті мәселелерге эмпирикалық зерттеу жүргізіп,

оның тәжірибелік құндылығын негіздеу жоғарыда аталған мақалаларды шолу барысында зерттеу үшін аса маңызды болып табылатындығына көз жеткізілді.

Қазақстан үшін білім беру саласында инклюзивті білім беруді дамыту қазақстандық қоғамда интеллектуалды ұлтты қалыптастырып, интеллектуалды әлеуетке өтумен сипаттауға болады. Қазіргі кезде біздің қоғам үшін инклюзивті білім беру – бұл медициналық, әлеуметтік, экономикалық және саяси мәртебелеріне қарамастан барлық балалар тобына мектепке баруға, оқуға және олардың өркендеуіне қажетті дағдыларды дамытуға тең мүмкіндік берудің ең тиімді тәсілі болып табылады.

Мақаланың негізгі мақсаты болып, осы инклюзивті білім беру саласындағы жаңашылықтар мен әлемдегі жаңа әдебиеттерге шолу жасай отырып, осы саладағы түрлі зерттеулермен танысу және оларға талдау жасау еді, осы мақсатқа қол жеткізілді. Енді кезекте аталмыш мақалаларды теориялық шолудың негізінде арнайы инклюзивті білім беруге байланысты Халықаралық құжаттарға талдау жасап, инклюзивті білім беру саласындағы Қазақстандық заңнаманы талдау қажеттілігі айқындалды.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Качественное образование для всех: Доклад Национальной комиссии по особым потребностям в образовании о подготовке кадров (NCSNET) и Национального комитета по поддержке образования NCESS. Департамент образования, 2007 г.

2 **Тах, Дж. К.** Один рынок, две перспективы, три следствия: О развитии рынка специального образования в Швеции. Европейский журнал образования с особыми потребностями. – 2018 doi:10.1080/08856257.2018.

3 ЮНЕСКО. Инчхонская декларация. Образование 2030: На пути к инклюзивному и качественному образованию для всех. Париж, 2015.

4 **Ахметова, Д. З., Челнокова, Т. А., Морозова, И. Г.** Теоретико-методологические основы инклюзивного образования в исследованиях российских ученых Первой четверти XX века (П. П. Блонский, Л. С. Выготский, В. П. Кащенко, С. Т. Шацкий): [Электронный ресурс]. – <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1130631.pdf>

5 **Пьер дю Плесси.** Законодательство и политика: Прогресс в реализации права на инклюзивное образование, 2013 [Электронный ресурс] http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2225-71602013000100006

6 **Мариос, А. Паппас, Чара Папуци, Афанасий С. Дригас.** Политика, практика и отношение к инклюзивному образованию: Пример Греции,

2018 [Онлайн] https://www.researchgate.net/publication/325551258_Policies_Practices_and_Attitudes_toward_Inclusive_Education_The_Case_of_Greece

7 **Гуннлаугур Магнуссон, Керстин Йоранссон и Гунилла Линдквист.** Контекстуализация инклюзивного образования в образовательной политике: на примере Швеции, 2019 [Электронный ресурс] <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20020317.2019.1586512>

8 **Либерия Родригес Невес, Моника Мария Фарид Раме, Карла Мерсес да Роша Ятоба Феррейра.** Специальная образовательная политика и проблемы инклюзивной перспективы. Образование. Реально. 2019 [Электронный ресурс] https://www.scielo.br/scielo.php?pid=S2175-62362019000100203&script=sci_arttext&tlng=en

9 **Найл Кинг и Барри Дж. Райан.** Влияние социальной инклюзии на социальное развитие учащихся с общими трудностями обучения в Послешкольном образовании в Ирландии. [Электронный ресурс] <https://doi.org/10.1155/2019/6327567>

References

1 Kachestvennoe obrazovanie dlia vseh: Doklad Natsionalnoi komissii po osobym potrebностям v obrazovanii o podgotovke kadrov (NCSNET) i Natsionalnogo komiteta po podderjke obrazovaniia NCESS. [Quality education for all: Report of the National Commission for Special Needs in Education on Training (NCSNET) and the National Committee on Education support Services NCESS]. Department of Education, 2007.

2 **Tah, J. K.** Odin rynek, dve perspektivy, tri sledstviia: O razvitiu rynka spetsialnogo obrazovaniia v Shvetsii. [One market, two perspectives, three implications: On the development of the special education market in Sweden]. European Journal of Special Needs Education, 2018. doi:10.1080/08856257.2018.1542228

3 UNESCO. Inchhonskaiia deklaratsiia. Obrazovanie 2030: Na pýti k inklýzivnomý i kachestvennomý obrazovaniý dlia vseh. Paris, 2015.

4 **Akhmetova, D. Z., Chelnokova, T. A., Morozova, I. G.** Teoretiko-metodologicheskie osnovy inklýzivnogo obrazovaniia v issledovaniiah rossiskih ýchenyh Pervoi chetverti XX veka (P. P. Blonskii, L. S. Vygotskii, V. P. Kaenko, S. T. Shatskii): [Theoretical and Methodological Basis of Inclusive Education in the Researches of Russian Scientists in the First Quarter of 20th Century (P. P. Blonsky, L. S. Vygotsky, V. P. Kaschenko, S. T. Shatsky)]: [online] <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1130631.pdf>

5 **Pierre du Plessis.** Zakonodatelstvo i politika: Progress v realizatsii prava na inkluzivnoe obrazovanie [Legislation and policies: Progress towards the right to inclusive education], 2013. [Online] http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2225-71602013000100006

6 **Marios A.** Politika, praktika i otnoshenie k inkluzivnomu obrazovaniiu: Primer Gretsii [Pappas, Chara Papoutsis, Athanasios S. Drigas. Policies, Practices, and Attitudes toward Inclusive Education: The Case of Greece], 2018. [Online] https://www.researchgate.net/publication/325551258_Policies_Practices_and_Attitudes_toward_Inclusive_Education_The_Case_of_Greece

7 **Gunnlaugur Magnússon, Kerstin Göransson & Gunilla Lindqvist.** Kontekstýalizatsiia inkluzivnogo obrazovaniia v obrazovatelnoi politike: na primere Shvetsii [Contextualizing inclusive education in educational policy: the case of Sweden], 2019. [online] <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20020317.2019.1586512>

8 **Liberia Rodriguez Neves, Monica Maria Farid Rame, Carla Mercedes da Rocha Yatoba Ferreira.** Spetsialnaia obrazovatelnaia politika i problemy inkluzivnoi perspektivy. Obrazovanie. Realno [Special Education Policy and the Challenges of an Inclusive Perspective]. Educ. 2019 [Online] https://www.scielo.br/scielo.php?pid=S2175-62362019000100203&script=sci_arttext&tlng=en

9 **Niall King and Barry J. Ryan.** Vlianie sotsialnoi inkluzii na sotsialnoe razvitiie ychaisia s obimi trýdnostiami obýcheniia v Posleshkolnom obrazovanii v Irlandii [The Impact of Social Inclusion on the Social Development of Students with a General Learning Difficulty in Postprimary Education in Ireland]. [Online] <https://doi.org/10.1155/2019/6327567>

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

М. Н. Сыздық^{*1}, Г. Т. Алимбекова²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Республика Казахстан, г. Алматы;

²Институт изучения общественного мнения, Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

ОБЗОР ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПО ВОПРОСАМ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья направлена на обзор зарубежных исследований по вопросам социальной политики в области инклюзивного образования. Целью статьи является литературный обзор зарубежных исследований в рамках данной темы с определением приоритета и места социальной политики в области инклюзивного образования на мировой арене. Какова связь между инклюзивным образованием и социальной инклюзивностью в ходе обзора? Как отражают место социальной политики в инклюзивном образовании в современных исследованиях? На вопросы о том, на что направлена социальная политика в сфере инклюзивного образования, авторы ответят в статье.

В ходе литературного обзора была рассмотрена актуальная научная информация: прогресс в реализации права на инклюзивное образование, политика, практика и подход к инклюзивному образованию, контекстуализация инклюзивного образования в образовательной политике, а также проанализированы результаты исследований специальных авторов.

Главными критериями, которые авторы ставят перед избранными в литературном обзоре статьями, являются статьи, опубликованные в последние годы в журналах и изданиях с высоким мировым индексом в рамках темы. С целью повышения его объективности выбраны и проходят специальный литературный анализ четыре основные статьи, которые могут раскрыть актуальность темы и дополнять друг друга.

В дальнейшем статью можно рассматривать как вспомогательное средство для проведения эмпирического исследования по проблемам социальной политики в области инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, социальная политика, вопросы инклюзии в образовании.

М. Н. Сыздық^{*1}, Г. Т. Алимбекова²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan, Almaty;

²Institute for the Study of Public Opinion, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 12.03.21.

REVIEW OF FOREIGN STUDIES ON SOCIAL POLICY IN THE FIELD OF INCLUSIVE EDUCATION

The article is aimed at reviewing foreign research on social policy in the field of inclusive education. The purpose of the article is a literary review of foreign research on this topic with the determination of the priority and place of social policy in the field of inclusive education on the world stage. What is the link between inclusive education and social inclusion in the review? How do they reflect the place of social policy in inclusive education in modern research?, which will be targeted by social policy in the field of inclusive education? these questions are answered in the article.

In the course of the literature review, relevant scientific information was considered: progress in the realization of the right to inclusive education, policy, practice and approach to inclusive education, contextualization of inclusive education in educational policy, and the results of research by special authors were analyzed.

The main criteria that the authors set for the articles selected in the literature review are articles published in recent years in journals and publications with a high world index within the topic. In order to increase its objectivity, four main articles are selected and undergo a special literary analysis, which can reveal the relevance of the topic and complement each other.

In the future, the article can be considered as an auxiliary tool for conducting empirical research on the problems of social policy in the field of inclusive education.

Keywords: inclusion, inclusive education, social policy, issues of inclusion in education.

SRSTI 04.21.61

<https://doi.org/10.48081/DLHL8778>

N. D. Tleubayeva*, I. S. Sarybayeva

Al-Farabi Kazakh National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty

COMPARATIVE ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE IN CREATING NEW PLATFORM FOR SOCIAL SERVICES

In the course of the country's development, the sphere of public services is also growing up. Undoubtedly, the emergence of new platforms for the support of vulnerable groups and the types of assistance provided to them in accordance with the digitalization of society will increase the efficiency of social services.

Given article is dedicated to social services' platform that united into one single place. This process should be available in using and not wasting time for going and staying in queue for organizations, hospitals. There are lots of people with disabilities and their problem is concluded in opportunity to go out and get any service. It could be sometime problematic due to their health, abilities to go themselves, weather condition and transport. That is why, several countries and its cities and local administration constructed websites, applications and added to electronic government the online version of social services they can apply.

From time to time, there are lots of researchers in sphere of digitalization who is writing about how digital technologies impact on people's life what is the main reason to provide of creating one single acceptable platform in the network.

We expected to find out all experiences of foreigners and compare it with pilot version done in Kazakhstan that would be the basics of creating the new one.

Keywords: social services, e-government, platform, social work, social care.

Introduction

New decade of century is moving to electronic format not only by time, but also due to circumstances in the world as pandemic of COVID-19. This situation shows all people that some countries, governments and administrations are not

still ready to work in distance. Moreover for people who need social support and facilitate from professionals was really hard to connect and go on with treatment because of isolated regime in every city and country. In such case, we can consider electronic government which was unchangeable equipment for billion people to stay at home and get help from social workers. But nevertheless, the list of social services given by e-gov is limited by acceptance and availability of information. So, moving of social services from traditional organizations and public administration to electronic type of service is significant. According to experience of foreign countries, it should be good to have one place where all disabled people or their relatives could apply for service.

Main aim of research is to compare the experiences of other countries to find out whether this is comfortable for our dwellers. So task was to find out such sites, after observe it and investigate, compare strong and weak sides to have an idea in creating a new platform in our country.

This theme is relevant for being famous of electronic government for last years. Cause almost all electronic services are available in E-government. Although the novelty is moving from electronic government to another platform where all social services could be accepted by people who really need it without million papers and waiting queue.

From time to time, there are lots of researchers in sphere of digitalization who is writing about how digital technologies impact on people's life what is the main reason to provide of creating one single acceptable platform in the network.

In the whole, to understand and explain the process of social services and services in electronic system, significant are the works of foreign classics sociological thought P. Berger, P. Blau, G. Blumer, T. Lukman, John.Mead, George.Ritzer, N. Smelser, A. Schutz, J. Szczepanski, etc. related to the analysis of the role and place of social institutions in society. Important in understanding the problems of social services are the scientific works of V. S. Barulin, L. P. Bueva, V. I. Zhukov, V. N. Ivanov, V. N. Kovalev, G. I. osadchey, G. V. Osipov, Zh.T.Toshchenko, S. N. shavel, which reveal the concept of «social sphere». Their efforts have produced a few approaches to the definition of the conceptual and categorical apparatus of the social sphere as a special phenomenon of society.

Among researchers who have made a significant contribution to the development of the individual issues of the specified issue, added to the theory significant generalizations, it should be noted, foreign and domestic scientists: W. Sombart, John.Rawls, John.Smith, V. A. Belousov, I. A. Grigor'ev, I. K. Larionov, N. M. Rimashevsky and other developing processes the development of social policy in society.

It provides to aim of research as creating a new one platform combined with all possible services and organizations. For example, E-devlet kapisi, platform done by Turkey, where they have all services, payments, taxes and internet banking even. On the base of this example, the research requires follow tasks:

- Find out cases of creating platforms as one place for everything;
- Analyze done websites comparing its weaknesses and strong sides;
- Consider local conditions of making such online place due to administration policy, law and population's abilities and possibilities.

This scientific paper is relevant for being new theme in the society used by major dwellers and due to government programs like 'Digital Kazakhstan – 2020' and digitalization process in the era of global changes, that is also the novelty.

Expected result of research work is finding out possible methods of creating new platforms by using qualitative methodology as case-study, comparative analysis and collecting materials of determination and development in other countries.

Main part

Russian researcher Studenikin highlighted in his scientific article «Impact of digital technologies on social services: world experience and perspectives in Russia», for last past several years, Russia has been «digitalizing» all spheres of the economy and public life – and if earlier the trend was from society and the corporate sector, since 2017 a new state policy has been adopted in the form of the state program «Digital economy of the Russian Federation» [Zaborovskaia, 2019]. Moreover, he made an attempt to compare the digitalization process with Kazakhstan experience, writing about case in 2017, when The Ministry of Labor and Social protection of the population of the Republic of Kazakhstan presented a strategy for digitalization of the social sphere at the first Forum of social workers. In order to inform the industry, it is planned to develop a Unified information system for the social and labor sphere, which provides for the development of the areas «Individual electronic cards of service recipients», «Planning», «service Providers», «Contracting», «personnel» and «Monitoring». It is planned to integrate the unified information system of social services with information systems that support reference standards, databases, as well as information systems of Central and local government agencies [Studenikin N. V.]

But nevertheless, this process is not enough for main idea of author about common centered base for different social services, and these are just possible suggestions in development of social service sphere.

Danilov also wrote about digitalization in social sphere, and according to his research, digitalization process is relevant due to be the main step in modernization of government and future development. Goal of Informatization of the social sphere

as a process, according to the author, it consists in the continuous transformation and orientation of the subjects of information processes to create an information society, the attractor of which is the production of information services and products for different groups of users [Danilov S.D., 2013].

The ideological purpose of Arhipova and Pankova is close to Danilov's scientific research: all of them investigated the digitalization of social sphere in case of modernization and as a type of modernization. [Arhipova, Pankova, 2015]. But the main difference was case-study. Danilov wrote the theoretical aspect of digital moving, whilst two other scientists linked their work with survey of Ekaterinburg citizens and their questionnaire based on interview.

What kind of cases do have other countries in portal of electronic social services? There are some examples of e-portals which have complex services from business till social care.

First of all, Suffolk Adult Care Portal. It is an English portal of Suffolk town [www.suffolk.gov.uk] done as a website which includes basic menu like «Roads and transport», «Care and support for adults», «Children, families and learning», «Council and democracy», «Business», «Jobs and careers», «Fire and rescue service», «Trading standards», «Planning, waste, environment», «Birth, death and ceremonies», «Community and safety», «Culture, heritage and leisure». As we see, here are list of almost all services in social care that adult person could need. Website is also full with different articles about health care, how to solve problems in society for disabled people, tips and recommendations for all family members. This site is defined as multifunctional portal with several care facilities and services in one place where adults and their families can get a help [Vidiasova, Vidiasov, Tensina, 2019].

Another portal that explained as «all in one» is website of Minnesota in US [www.mn.gov]. This one has such services as «Response resources», «Consumer & financial», «Health», «Legal», «Natural resources», «Public safety», «Social services», «Taxes», «Transportation», «Volunteering», «Votes & elections». Every subtitle has another list of services they do. For example, «Social services» consider «Assistance programs» where disabled person can apply for social care, «For children & families» is about child protection, adoption, payments and support, «For person with disabilities» is divided into types of disabilities, and last «For seniors» is directed to see information about nurses, rules and contact with responsible face.

Lastly, Turkish e-government created a bog one portal named as «E-devlet kapısı» (like «door of e-government») where they collect all services, not only social, but also government services, taxes, payments, information about city, map, internet bankings, online cards for underground and buses, information desk

where everyone can ask something, special menu which help people to request or apply for, also users could order there and at once pay for it. This portal is similar to Chinese «WeChat», but the main difference is in the model of service. Turkish one is available only on computer as website, whereas Chinese program is done as mobile application and everyone with smartphone could use it. Moreover «WeChat» is also social network service like WhatsApp and Instagram, which dwellers use for communication and sharing materials on internet.

However, the problem of creating a platform could be stopped by limited finance, lack of support from local administration and economic gaps [Taylor, 2017]. In other hand, digital literacy of population is also struggle in planning of platform where each service should be in electronic form.

Materials and methods

In the process of writing this scientific work and researching different online platforms and portals to know more about users' opinion related to electronic services and experience before, desire to use in future or disinclination. Variety materials about electronic government, its determination and development history, analytical sites and articles were also studied during the scientific article.

The hypothesis of research work was the fact that «creating one single platform for all social services assistant us to economy financial outcomes, time and would be comfortable to use». Namely, when user needs to apply for having degree of disability, he/she must go to hospital firstly. It is normal process. Although he must go to local administration to prove that he is really disabled as hospital said, after going to service center and organizing documents waste time. If he could just apply, and after all processes would be done in portal, after he could get permission or refusal. It is like a «bait» for internet «dwellers» to expand their knowledge and economy time [Leão, 2018].

In reference to methods used in scientific work, it is noteworthy thing to mention qualitative one. The research paper was written by collecting materials and comparative analysis of visualization of websites and portals of different countries and cities. There were analyzing the list of services available on the site and written comments of users in given place.

Results and discussions

According to Kazakhstan news in «Inform.kz», there was made a pilot version of portal for social services in Aktobe region. As vice minister of leisure and social protect [www.inform.kz], Svetlana Zhakupova said: «From July 1, we are launching the first stage, when a person can choose an organization for himself, which will provide social services. It will launch in the city of Aktobe. Why this particular city? Today we have a lot of digital solutions when services are provided to a family in an integrated manner. It doesn't matter if it's a low-income family

or a family raising a child with special needs or a family that has an able-bodied member with a disability. The social card plays a very important role in the implementation of all accepted projects. Aktobe region showed its readiness to implement the E-halyk information system. Considering these factors, it was the Aktobe region that was approved». So, there were some discussions about how this project would be work in other cities, however results are not still prepared for this. Nevertheless, in comparison with foreign countries experience, model of platform is enough practice.

Conclusion

Having concluded, it does not matter, how digital technologies would develop in next centuries, but the significance of this process is to facilitate people and enlighten their life as better as possible. Using different websites, application and electronic services should help people to solve their problem, get necessary documents and make paper deals that used to be so problematic and nervous for being long and endless. Therefore, the result of scientific research work would include comparative analysis of different stages and websites made by other countries, explained version of Kazakhstani program and investigated electronic government which are fundamental.

References

- 1 **Amanda Taylor.** Social work and digitalisation: bridging the knowledge gaps. – 09 Aug 2017. – Social Work Education The International Journal
- 2 **Danilov, S. D.** Informatization of social sphere as one of the conditions for its modernization. – Philosophy. Sociology. Politology. UDC 316.4
- 3 **Archipova, Y. B., Pankova, S. N.** Informatization of social sphere in condition of modernization processes. – Omsk University Bulletin. Series «Economic». – 2015. – № 3. – P7 226–231.
- 4 **Vidiasova, L. A., Vidiasov, E. Yu., Tensina, I. D.** A Study of Social Trust in Information Technology in the Provision of Electronic Public Services and the Use of Electronic Participation Portals (Case Study of St. Petersburg, Russia). Monitoring of Public Opinion: Economic and Social Changes. – 2019. – No. 5. – P. 43–57. – <https://doi.org/10.14515/monitoring.2019.5.03>.
- 5 **Leão, H. A. T.; Canedo, E. D.** Digitization of Public Services: A Systematic Literature Review. In Proceedings of the 17th Brazilian Symposium on Software Quality, Curitiba, Brazil. – 17–19 October, 2018. – P. 91–100.
- 6 **Studenikin, N. V.** Influence of digital technologies on social services: world experience and Russian perspectives. UDC 32:004.738.5

7 **Zaborovskaia, O.** Digital Social Services As Social Innovations. International Scientific Journal «Industry 4.0», Year Iv, Issue 6. – P. 322–325. – 2019.

8 https://www.inform.kz/ru/kogda-zarabotaet-portal-sotsial-nyh-uslug-v-kazakhstan_e_a3539734 [Electronic resource].

9 www.mn.gov [Electronic resource].

10 www.suffolk.gov.uk [Electronic resource].

Material received on 12.03.21.

Н. Д. Тлеубаева, И. С. Сарыбаева*

Әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Материал 12.03.21 баспаға түсті.

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ ЖАҢА ПЛАТФОРМАСЫН ҚҰРУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ

Еліміздің дамуы барысында халыққа қызмет көрсету саласы да бірішама даму үстінде. Қоғамдағы цифрландыруға сәйкес әлеуметтік әлсіз топтарды қолдау мен оларға көрсетілетін көмек түрлерінің де жаңа платформаларының пайда болуы, әлеуметтік қызмет саласының тиімділігін арттыратыны сөзсіз.

Берілген мақала әлеуметтік қызметтердің барлық түрін бір жерге біріктіруге мүмкіндік беретін платформаға арналған. Бұл процесс қолдануда қолжетімді әрі мекемелерге барып, кезекте тұруда көп уақыт алмауы қажет. Қазіргі таңда мүмкіндігі шектеулі адамдардың саны аз емес, ал олардың проблемалары қандай да бір қызметті пайдаланудағы мүмкіндіктің жоқ болуына келіп тіреледі. Кей жағдайда бұл денсаулық жағдайымен байланысты болуы мүмкін, не болмаса өздігінен жүре алмау мәселесі, ауа-райының қолайсыздығы және транспортпен шектелуде. Сол себепті, бірнеше мемлекеттер, қалалар, және олардың жергілікті басқару ұйымдары әлеуметтік қызметтің онлайн нұсқасын пайдалану үшін вебсайттар мен қосымшаларды құрастыра отырып, олардың барлығын электронды үкіметтің қызметтер қатарына қосты.

Күн сайын цифрландыру саласындағы көптеген ғалымдар сандық технологиялардың адам өміріне әсерін, ғаламтор желісінде жеке бір платформа құрудың басты себебін жарыса жазуда.

Біз шетелдік тәжірибелердің бәрін жинақтай отырып, оны Қазақстандағы пилоттық нұсқамен салыстыратын боламыз, себебі ол өзіндік жаңа платформаны құрауда бірден-бір негіз болмақ.

Кілтті сөздер: әлеуметтік қызметтер, электронды үкімет, платформа, әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік қамсыздандыру.

Н. Д. Тлеубаева*, И. С. Сарыбаева

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПРИ СОЗДАНИИ ПЛАТФОРМЫ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ

По мере развития страны развивается и сфера государственных услуг. Несомненно, появление новых платформ для поддержки уязвимых групп и видов помощи, оказываемой им в соответствии с цифровизацией общества, повысит эффективность социальных услуг.

Данная статья посвящена платформе социальных услуг, объединенных в одно единое место. Этот процесс должен быть доступным в использовании и не избежать траты времени на посещение организации и очереди. Сейчас очень много людей, имеющих ограничение возможностей, и их проблема заключается в вероятности выйти самому и получить услугу. Это может быть проблематичным из-за их здоровья, возможностей выйти самим, погодных условий и транспорта. Именно поэтому, некоторые страны, города и их местное правительство создали вебсайты и приложения, добавив онлайн версию социальных услуг в электронное правительство.

Время от времени, появилось очень много исследователей в сфере цифровизации, пишущих о влиянии цифровых технологий на жизнь людей и главной причине создания единой платформы в просторах интернета.

Мы ожидаем найти все зарубежные опыты и сравнить их с пилотной версией Казахстана, которая послужит основой в его создании.

Ключевые слова: социальные услуги, электронное правительство, платформа, социальная работа, социальное обеспечение.

МРНТИ 04.51.65: 06.52.17

<https://doi.org/10.48081/ZWWQ4516>

Сюй Линьши*¹, В. П. Шеломенцева², Ж. К. Алтайбаева³

¹Харбинский университет коммерции,

Китайская Народная Республика, г. Харбин

²Инновационный Евразийский университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

³Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

ОЦЕНКА НАСЕЛЕНИЕМ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПЛАНИРОВАНИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В статье обоснована необходимость исследования и оценки уровня и качества жизни населения региона и целесообразность использования полученных результатов при разработке планов социально-экономического развития территории. Актуальность этой проблемы обусловлена необходимостью создания комфортных условий жизнедеятельности человека на всех территориях Казахстана. Нами проведен анализ научной литературы, отечественных и зарубежных практик исследования социально-экономического развития территорий, оценки уровня и качества жизни населения с учетом привлекательности территорий для постоянного проживания, что позволило разработать и апробировать инструментарий оценки уровня и качества жизни населения и определить возможность идентификации насущных проблем социально-экономического развития территории.

В статье предлагается разработка методологии проведения Мониторинга по изучению уровня и качества жизни населения, которая может быть использована на региональном уровне. Информация Мониторингов и будет учитывать сложившуюся реальность, которая должна оцениваться качественно и количественно местными исполнительными органами власти и использоваться ими при планировании социально-экономического развития территории.

По результатам исследования выявлены факторы, которые оказывают существенное влияние на оценку привлекательности

территории, уровня и качества жизни населения, что может служить основанием для установления приоритетов в планировании социально-экономического развития территории, населенных пунктов.

Ключевые слова. Уровень и качество жизни, социально-экономическое планирование, регион, Мониторинг.

Введение

Социологическая диагностика уровня и качества жизни населения необходима и важна при оценке потенциального уровня напряженности в регионе. Результаты социологических исследований, выполненные в разрезе административно-территориальных образований, могут использоваться при разработке региональных программ, планов социально-экономического развития их. Основная цель этих исследований – оценка населением уровня и качества жизни, необходимые учитывать при принятии управленческих решений по совершенствованию социально-экономического развития региона.

Актуальность исследуемой проблемы обусловлена, с одной стороны определением и оценкой самочувствия и потенциального уровня напряженности населения региона, с другой стороны – созданием условий повышения уровня и качества жизни населения территориально-административных образований на основе принятия управленческих решений по совершенствованию системы социально-экономического планирования.

Разные регионы Казахстана характеризуются определенным уровнем развития экономики, производственной и социальной инфраструктуры, которые характеризуют разную степень комфортности проживания в том или ином населенном пункте, могут привести к усилению миграционных настроений населения, к развитию внутренней и внешней миграции. Следует отметить, что оценка уровня и качества жизни населения в разрезе городов и населенных пунктов может рассматриваться как обратная связь населения наряду с социально-экономическими показателями о развитии этих территорий.

Трансформационные процессы изменили социальную структуру общества, привели к дифференциации общества, что проявляется в разных возможностях доступа к материальным и духовным ресурсам и способах удовлетворения основных жизненных потребностей индивидов, групп и регионов. Осуществляемые преобразования не всегда и не в должной мере учитывают интересы основной массы населения. В этой связи важно отслеживать влияние осуществляемых мероприятий на уровень жизни

разных социальных групп населения, измерять уровень социальной напряженности. Какая-то часть населения сама пытается адаптироваться к меняющейся социально-экономической реальности. Эта складывающаяся реальность и должна стать тем ориентиром, который должен оцениваться качественно и количественно местными исполнительными органами власти и использоваться ими при планировании социально-экономического развития территории.

Планирование социально-экономического развития территорий предполагает достижение их устойчивого развития в будущем. Для этих целей информация о состоянии и развитии всех отраслей экономики региона (всех производств), развитии производственной и социальной инфраструктуры, состоянии окружающей среды, получаемая из официальной статистики, может дополняться результатами социологических исследований об уровне и качестве жизни населения. Необходимую информацию можно получить, организовав проведение на регулярной основе Мониторинга уровня и качества жизни населения.

В данной работе авторы опираются на выполненные исследования мониторинга уровня и качества жизни населения Северного Казахстана в 2019 году.

Материалы и методы

Измерение и оценку качества жизни населения осуществляют практически все страны. С 1990 года Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) публикует ежегодные отчеты об Индексе человеческого развития (ИРЧ) всех стран по стандартизированному перечню вопросов, что позволяет выстраивать рейтинги стран по ИРЧ. Для целей стратегического планирования определенного региона необходимо проведение исследований уровня и качества жизни населения с учетом особенностей уровня развития в территориальном разрезе.

В последние годы проводятся исследования по оценке уровня и качества жизни населения, в которых рассматриваются их сущностные характеристики, система показателей, на основе которых возможно измерение уровня и качества жизни, направления повышения уровня жизни населения, инструменты государственного регулирования [1, 2, 3, 4]. Такие исследования выполнялись как по отдельным странам, так и регионам.

Особое место в ряду таких исследований занимают работы по бедности населения, рассматривающие условия и факторы, обусловившие дифференциацию общества, уровень бедности, состояние и уровень развития экономики в регионе, уровень развития социальной инфраструктуры, ее доступность для широких слоев населения [4, 5]. Зачастую в этих работах

рассматриваются и меры государственной поддержки тех групп населения, такие как адресная социальная помощь малообеспеченным, пособия по инвалидности, социальные выплаты и пособия по случаю потери кормильца, жилищная помощь, социальные пособия и выплаты по беременности и уходу за детьми, социальные выплаты на случай потери работы.

В оценке уровня жизни населения представляется важным определение уровня обеспеченности объектами социальной инфраструктуры, степени удовлетворенности качеством объектов социальной инфраструктуры, а также качеством услуг, оказываемых объектами социальной инфраструктуры. Такие исследования проводятся с определенной периодичностью в целом по странам, в разных регионах и часто их результаты используются при определении рейтинга регионов [4, 6, 7, 8, 9].

Проблемы устойчивости (социальная, экономическая и экологическая составляющие) являются предметом исследования многих авторов [10, 11, 12, 13, 14]. Соотношение социальной, экономической и экологической составляющей на определенной территории в значительной степени влияют на оценку человеком привлекательности этого населенного пункта для проживания на постоянной основе.

Методический инструментариум разрабатывался и корректировался нами с тем, чтобы была возможность анализировать происходящие изменения во времени и в территориальном разрезе.

Анализ результатов социологического опроса фиксировался отдельно по всем городам и сельским районам Центрального Казахстана, с тем, чтобы местные исполнительные органы государственной власти могли получить достоверную информацию о восприятии населением:

– фактического уровня социально-экономического развития того или иного региона;

- проводимой экономической и социальной политики в стране, регионе;
- деятельности местных исполнительных органов власти;
- удовлетворенности уровнем и качеством жизни;
- уверенности в завтрашнем дне.

Результаты и обсуждение

В работе рассмотрены представления о состоянии, тенденциях и перспективах общественно-политической ситуации в регионе, что дает возможность определить те или иные факторы, воздействующие на нее. Подавляющее большинство респондентов – 91,5 процента в целом по региону определяют общественно-политическую ситуацию, как благополучную и скорее как благополучную, как неблагополучную – 0,8%. Высокая позитивная оценка общественно-политической ситуации в регионе сложилась благодаря

населению, проживающему в сельских районах. Городское население в своих оценках, как правило, настроено более радикально.

В исследовании нам удалось выявить представление населения о том, каким бы они видели Казахстан сейчас и в будущем. Респонденты видят будущее Республики Казахстан, как многоэтническое, толерантное государство, в котором уважают всех этносов, страной с хорошим уровнем благосостоянием, с процветающей экономикой, с высокими темпами экономического развития, с передовыми технологиями и цифровой экономикой, государством, которое признают и уважают другие страны. Каждый казахстанец хотел бы жить в стране с высоким уровнем благосостояния, каким он хотел бы видеть Казахстан в будущем.

Население региона понимает – невозможно достичь процветания, высокого уровня благосостояния граждан без того, что каждый казахстанец должен приложить к этому немалые усилия и двигаться вместе со всеми в одну сторону – вперед к поставленным стратегическим целям. Все вышеуказанные цели важны и в стратегических документах, определяющих будущее Казахстана, они обозначены.

Уровень социально-экономического развития региона отражает оценка населением своего уровня жизни. Прежде всего, нас интересовала удовлетворенность респондентов тем, как складывается их жизнь. Исследование показало, что по городам и районам Северного Казахстана основная часть населения в целом удовлетворена своей жизнью. Неудовлетворенность тем, как складывается жизнь высказали: скорее не удовлетворен – 3,5 % респондентов, совершенно не удовлетворен – 0,6 % и затруднились ответить – 0,3 %. В числе неудовлетворенных своей жизнью есть те, у которых действительно низкий уровень жизни, но могут быть и те, ожидания которых на свое будущее не подтвердились. Первая группа лиц нуждается в помощи, направленной на повышение их субъективного благополучия. Респонденты дали оценку своего уровня жизни: 11,9 % респондентов считают свой уровень жизни высоким, 81,1% – средним, 5,0 % – низким, 2,0 % – нестабильным и 11,9 % – затруднились ответить. Как правило, оценку среднего уровня жизни дают представители среднего класса. Конечно, считать, что 81,1 % респондентов относятся к среднему классу, было бы неправильно. Но то, что сами люди так оценивают свой уровень жизни, безусловно, можно считать положительным фактором.

Важным параметром, определяющим уровень жизни, является материальный достаток семьи. Материальное положение жителей региона не вызывает каких-либо опасений. Каждый шестой респондент полагает, что «может позволить себе достаточно дорогостоящие вещи – автомобиль,

квартиру и многое другое» (15,7 %). Так же надо учитывать тот факт, что при опросах населения относительно их доходов, как правило, респонденты дают заниженную оценку своим доходам. Разница в оценке материального положения респондентов определяется субъективными факторами, которые условно можно разделить на факторы состояния (пол, возраст, уровень образования, социальный слой общества, семейное положение, размер населенного пункта) и факторы ожидания (оценка материального положения своей семьи, социальный статус, уверенность в завтрашнем дне, собственное настроение).

Качество жизни определяют жилищные условия, удовлетворенность жилищными условиями, обеспеченность и удовлетворенность коммунальными услугами. Половина респондентов (53,4 %) имеют отдельную квартиру (дом); 35,1 % – живут с родными, но имеют отдельную комнату; 3,3 % – живут с родными и не имеют отдельной комнаты; 6,3 % – живут на съемной квартире; 2,0 % – живут в общежитии. В съемном жилье проживают в основном респонденты городов и некоторых районов. К лицам, снимающим жилье, относятся те, кто недавно переехали в этот населенный пункт и молодые семьи, пожелавшие жить самостоятельно. Подавляющее большинство респондентов удовлетворены своими жилищными условиями – 92,6 % (полностью удовлетворяют и скорее удовлетворяют).

Респонденты городов проживают в благоустроенном жилье и частном секторе, поэтому обеспеченность такими коммунальными услугами, как центральное отопление, горячая вода и канализация не составляет 100,0 %. Обеспеченность стационарными телефонами сегодня можно рассматривать не под призмой существующих очередей и телефонизацией населенных пунктов, а скорее соображений экономического характера и использованием мобильной связью. Удовлетворенность качеством получаемых коммунальных услуг (полностью удовлетворен, скорее удовлетворен) достаточно высокая. Неудовлетворительные оценки качества горячим водоснабжением в городах вызваны его отключением на длительный период времени в летний период. Обращает на себя внимание негативная оценка в некоторых населенных пунктах качества холодной воды, канализации и вывоза твердых отходов.

Качество жизни населения характеризует и «продуктовая корзина», результаты опроса по данному вопросу показывают, у подавляющего большинства опрошенных – питание качественное и сбалансированное. А именно, 23,3 % респондентов считают, что в ней есть все продукты, которые они хотят, 52,7 % – в ней есть все продукты, но без изысков, 21,4 % – есть только необходимые продукты и сезонные овощи и фрукты, 0,9 % – наша «продовольственная корзина» однообразна и бедна, 1,1 % – есть только

самое необходимое, 0,2 % – в ней не всегда есть даже самое необходимое, 0,4 % – затрудняюсь ответить.

Качество жизни также определяют доступность медицинских услуг и медикаментов, оценку этой составляющей качества жизни видят следующим образом: доступны все виды медицинской помощи – 36,6 %; доступна медицинская помощь, за исключением лечения в дорогих частных клиниках – 43,3 %; доступна медицинская помощь в платных отделениях государственных больниц – 12,3 %; доступна только гарантированная бесплатная медицинская помощь – 6,0 % и затрудняюсь ответить – 1,9 %. Безусловно, люди хотели бы видеть гарантированную медицинскую помощь в более широком наборе медицинских услуг, чем сейчас есть. Удовлетворенность респондентов качеством здравоохранения достаточно высокая – 88,3 % (полностью удовлетворяет и скорее удовлетворяет). Оценка «скорее не удовлетворяет» не является в полной мере отрицательной, поскольку содержит элемент сомнения респондента.

В проведенном исследовании оценивалась удовлетворенность качеством образования в стране, регионе и месте проживания, она достаточно высокая и составляет 91,9 процентов.

Качество жизни населения определяет и удовлетворенность качеством инфраструктуры (дошкольные учреждения, торговля, объекты культуры, объекты спорта и физической культуры, дороги, благоустройство). Удовлетворенность качеством всех объектов инфраструктуры достаточно высокая, кроме дорог благоустройства. Представляет интерес сопоставительная оценка жизни в месте проживания с другими регионами Казахстана. 5,4 % респондентов считают однозначно лучше, 17,3 % – скорее лучше, 68,7 % – такой же хорошей.

При оценке материального достатка и расходовании доходов важно установить, какая доля получаемых доходов тратится на питание, коммунальные услуги, образование, лечение, отдых и развлечения. Структуру расходов средств определить достаточно не просто, поскольку истинное положение дел в семье знает «распорядитель» бюджета. В социологическом исследовании участвовали мужчины и женщины, разные возрастные группы респондентов, разного семейного статуса. У большей части респондентов на питание расходуется от 20,0 до 30,0 % дохода, на коммунальные расходы – от 5,0 до 10,0 %, на образование 10,0 – 15,0 %, на лечение от 5,0 до 10,0 %, на отдых и развлечения от 5,0 до 20,0 процентов. У старших возрастных групп расходы на лечение увеличиваются, у младших возрастных групп расходы на отдых и развлечения больше, чем у старших возрастных групп. Расходы на коммунальные расходы значительны у лиц, проживающих в

наемном жилье, и у тех, кто имеет ипотечное жилье (плату по ипотеке люди учитывают вместе с коммунальными расходами).

При измерении уровня и качества жизни населения важно учитывать изменения в условиях жизни респондентов по сравнению с 2014 годом. Основные условия жизни в 2019 году стали лучше по большинству позиций: материальное положение (62,7 %), возможности для заработков (44,1 %), возможности купить одежду (61,3 %), питание (56,0 %), жилищные условия (43,9 %), перспективы в жизни (48,1 %), получить хорошее образование (39,5 %), получить квалифицированную медицинскую помощь (39,9 %), поддерживать достойный уровень жизни (36,7 %), пассажирский транспорт стал работать (38,9 %), жизнь в целом стала (55,3 %). Ухудшение основных условий жизни в целом по области составляет от 1,9 до 4,1 %. Респонденты сельских районов ухудшения основных условий жизни в 2019 году по сравнению с 2014 годом практически не отмечают

Современные исследования подтверждают, что конфликтные ситуации, в большинстве своем являются следствием накопившегося негативного потенциала – раздражителя. Дойдя до критической точки данное раздражение должно каким-то образом себя проявить. Мы попытались определить, что может послужить таким раздражителем для жителей региона. В числе таких важных проблем респонденты назвали: жилищные (отсутствие собственного жилья, улучшение жилищных условий) – 64,0 %; рост цен и тарифов на коммунальные услуги – 22,7 %; рост цен на продукты питания и товары первой необходимости – 19,1 %; экологические проблемы – 13,5 %; безработица, сложности с трудоустройством – 6,0 %; плохое состояние дорог, отсутствие постоянного доступа и низкое качество питьевой воды, недостаточная помощь социально уязвленным слоям населения, низкое качество медицинского обслуживания (от 2,2 % до 4,6 % респондентов). В наше время всё больше людей испытывают состояние тревоги, страха, вызываемые стрессами и переживаниями. Одни люди достаточно быстро и самостоятельно могут справиться со своими страхами и тревогами. А другим - справиться не удаётся, и эти состояния начинают влиять на их жизнь, порой на окружающих. Исследования показали, что когда респонденты оказываются в экспертной позиции (т.е. когда они оценивают чувства окружающих), они заметно усиливают интенсивность выражения негативных состояний.

Для людей важно знать, решают ли государственные органы беспокоящие население проблемы, эффективна ли их деятельность, соответствие их деятельности ожиданиям населения. По результатам социологического опроса выявлено, что: преобладающее большинство респондентов ответили

положительно – решаются (20,5 % – да; 67,1 % – скорее да, чем нет); предпринимаемые действия со стороны государственных структур имеют эффективный характер (18,5 % респондентов ответили – «эффективно», 68,1 % – «скорее эффективно»); работа местных исполнительных органов на местах оценивается достаточно высоко и в основном соответствует ожиданиям людей (30,1 % – в полной мере соответствует, 58,2 % – скорее соответствуют).

Выводы

В процессе опроса респонденты высказывали свою точку зрения по вопросам, которые определяют уровень и качество жизни, их социально-психологическое самочувствие, желание и собственное участие в процессе улучшения благосостояния населения в регионе. Полученные результаты исследования по каждому вопросу (линейные распределения) преобразованы в аналитические таблицы в разрезе городов и сельских районов с учетом социального статуса, пола, возраста, образования. Конкретные рекомендации по городам и населенным пунктам переданы исполнительным органам власти для выработки и принятия мер.

В Казахстане подобные исследования (мониторинг уровня и качества жизни населения регионов) проводятся ежегодно, результаты этих исследований плановые органы используют при разработке Программ и Планов развития административно-территориальных образований. Универсальные методики проведения мониторинга уровня и качества жизни в стране отсутствуют, предложенный авторами подход к исследованию уровня и качества жизни населения представляется наиболее полным и обоснованным и может быть использован в других регионах Казахстана и других странах.

Список использованных источников

1 Human Development Report 2020 (2020) The next frontier Human development and the Anthropocene. By the United Nations Development Programme 1 UN Plaza, New York. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>.

2 Гаврилова, И. А., Макаров, А. Д. Качество жизни населения: стратегия повышения, государственное регулирование // Фундаментальные исследования. – 2017. – № 4-1. – С. 133-137. URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=41448> (дата обращения: 12.03.2020).

3 Уровень жизни населения РК: рейтинги, показатели и дифференциация. Стратегия 2050. 27 сентября 2018. // strategy2050.kz/ru/news/52056/

4 **Силин, А. Н., Симонов, С. Г., Шеломенцева, В. П.** Уровень жизни и социально-экономическая ситуация при проведении рыночных реформ в Республике Казахстан. – Тюмень : Вектор Бук, 2003. – 320 с.

5 **Rodríguez-Pose, A., Hardy, D.** Addressing poverty and inequality in the rural economy from a global perspective. *Applied Geography*. – 2015. – Vol. 61. – P. 11–23. doi: 10.1016/j.apgeog.2015.02.005

6 **Zheleznyakov, S., Risin, I.** Reduction of social and economic asymmetry of territories in new economic conditions. *Economic Annals-XXI*. 2017. – Volume 166. – Issue 7–8. – P. 80–85.

7 **Талалужкина, Ю. Н.** Социально-экономический подход к изучению качества жизни населения региона. *Региональная экономика и управление*. – 2015. – № 4(44). – Режим доступа: <https://eee-region.ru/article/4402/>

8 **Мартынов, А. П., Богославская, С. С.** Уровень и качество жизни населения в регионах Приволжского федерального округа: современное состояние и динамика развития // *Вопросы статистики*. – 2018. – Т. 25. – № 1. – С. 25–33.

9 **Kuznetsov, S. V., Rastova, Y. I., Rastov, M. A.** Rating evaluation of the quality of life in Russian regions. *Economy of Region*. – 2017. – 13 (1). – P. 137–146. – doi: 10.17059/2017-1-13.

10 **Pearsall, H., Pierce, J.** Urban sustainability and environmental justice: Evaluating the linkages in public planning/policy discourse. *Local Environment*, 2010. – 15 (6). – P. 569–580. – doi: 10.1080/13549839.2010.487528.

11 **Davidson, M.** Social sustainability: A potential for politics? *Local Environment*, 2009. – 14 (7). – P. 607–619. – doi: 10.1080/13549830903089291.

12 **Seto, K. C., Golden, J. S., Alberti, M., Turner, B. L.** Sustainability in an urbanizing planet. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* Volume 114. – Issue 34. – 22 August, 2017. – P. 8935–8938.

13 **Cowell, M. M.** Bounce back or move on: Regional resilience and economic development planning (2013) *Cities*, 30 (1). – P. 212–222. – doi: 10.1016/j.cities.2012.04.001.

14 **Костина, Е. Ю., Орлова, Н. А.** Социальное благополучие населения как основа демографической безопасности региона // *Управление экономическими системами*. – 2017. – № 4 (20). – С. 35–36.

References

1 Human Development Report 2020 (2020) The next frontier Human development and the Anthropocene. By the United Nations Development Programme 1 UN Plaza, New York. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>.

2 **Gavrilova, I. A., Makarov, A. D.** Kachestvo zhizni naseleniya: strategiya povы'sheniya, gosudarstvennoe regulirovanie // *Fundamental'ny'e issledovaniya* [The quality of life of the population: a strategy to improve, state regulation / / *Fundamental Research*]. – 2017. – № 4-1. – P. 133–137. URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=41448> (data obrashheniya: 12.03.2020).

3 Uroven' zhizni naseleniya RK : rejtingi, pokazateli i differencziaciya. *Strategiya 2050*. 27 sentyabrya 2018 [The standard of living of the population of the Republic of Kazakhstan: ratings, indicators and differentiation. *Strategy 2050*. September 27, 2018]. // strategy2050.kz/ru/news/52056/

4 **Silin, A. N., Simonov, S. G., Shelomenczeva, V. P.** Uroven' zhizni i soczial'no-e'konomicheskaya situaciya pri provedenii ry'nochny'kh reform v Respublike Kazakhstan [Standard of living and socio-economic situation during market reforms in the Republic of Kazakhstan]. – Tyumen': Vektor Buk, 2003. – 320 p.

5 **Rodríguez-Pose, A., Hardy, D.** Addressing poverty and inequality in the rural economy from a global perspective. *Applied Geography*, 2015, vol. 61, pp. 11–23. doi: 10.1016/j.apgeog.2015.02.005

6 **Zheleznyakov, S., Risin, I.** Reduction of social and economic asymmetry of territories in new economic conditions. *Economic Annals-XXI*. 2017. – Volume 166. – Issue 7-8. – P. 80–85.

7 **Talalushkina, Yu. N.** Soczial'no-e'konomicheskij podkhod k izucheniyu kachestva zhizni naseleniya regiona. *Regional'naya e'konomika i upravlenie* [Socio-economic approach to the study of the quality of life of the population of the region. *Regional economy and management*]. – 2015. – # 4(44). – Rezhim dostupa: <https://eee-region.ru/article/4402/>

8 **Martynov, A. P., Bogoslavskaya, S. S.** Uroven' i kachestvo zhizni naseleniya v regionakh Privolzhskogo federal'nogo okruga: sovremennoe sostoyanie i dinamika razvitiya // *Voprosy' statistiki* [The level and quality of life of the population in the regions of the Volga Federal District: the current state and dynamics of development // *Statistical issues*]. – 2018. – Т. 25. – # 1. – P. 25–33.

9 **Kuznetsov, S. V., Rastova, Y. I., Rastov, M. A.** Rating evaluation of the quality of life in Russian regions. *Economy of Region*, 2017. – 13 (1). – P. 137–146. – doi: 10.17059/2017-1-13.

10 **Pearsall, H., Pierce, J.** Urban sustainability and environmental justice: Evaluating the linkages in public planning/policy discourse. *Local Environment*, 2010. – 15 (6) – P. 569–580. – doi: 10.1080/13549839.2010.487528.

11 **Davidson, M.** Social sustainability: A potential for politics? *Local Environment*, 2009. – 14 (7). – P. 607–619. – doi: 10.1080/13549830903089291.

12 Seto, K. C., Golden, J. S., Alberti, M., Turner, B. L. Sustainability in an urbanizing planet. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America Volume 114. – Issue 34. – 22 August, 2017. P. 8935–8938.

13 Cowell, M. M. Bounce back or move on: Regional resilience and economic development planning (2013) Cities, 30 (1). – P. 212-222. – doi: 10.1016/j.cities.2012.04.001.

14 Kostina, E. Yu., Orlova, N. A. Soczial'noe blagopoluchie naseleniya kak osnova demograficheskoy bezopasnosti regiona // Upravlenie ekonomicheskimi sistemami [Social welfare of the population as the basis of demographic security of the region // Management of economic systems]. – 2017. – # 4 (20). – S. 35–36.

Материал поступил в редакцию 12.03.21.

Сюй Линьши^{*1}, В. П. Шеломенцева², Ж. К. Алтайбаева³

¹Харбин коммерция университеті,
Қытай Халық Республикасы, Харбин қ.

²Инновациялық Еуразия университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

³Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 12.03.21 баспаға түсті.

АЙМАҚТЫҢ ДАМУЫН ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖОСПАРЛАУДАҒЫ ӨМІР САПАСЫН ТҮРҒЫНДАРМЕН БАҒАЛАУ

Мақалада аймақ тұрғындарының өмір сүру деңгейі мен сапасын зерттеу және бағалау қажеттілігі және аумақтың әлеуметтік-экономикалық даму жоспарларын жасау кезінде алынған нәтижелерді пайдаланудың орындылығы негізделген. Бұл мәселенің өзектілігі Қазақстанның барлық аймақтарында адамның тіршілік іс-әрекетіне қолайлы жағдай жасау қажеттілігіне байланысты болып отыр. Біз ғылыми әдебиеттерді талдадық, аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын зерттеудің отандық және шетелдік тәжірибелеріне, тұрақты өмір сүруіне арналған аймақтардың тартымдылығын ескере отырып, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын бағалауға талдау жасадық, бұл халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын бағалау құралдарын әзірлеуге және сынақтан өткізуге және аумақтың әлеуметтік-экономикалық

дамуының өзекті мәселелерін сәйкестендіру мүмкіндігін анықтауға мүмкіндік берді.

Мақалада аймақтық деңгейде пайдаланылуы мүмкін халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын зерделеу бойынша Мониторинг жүргізу әдіснамасын әзірлеу ұсынылады. Мониторинг ақпараты қалыптасқан шындықты ескеретін болады, яғни аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын жоспарлау кезінде жергілікті атқарушы билік органдары сапалық және сандық жағынан бағалауы тиіс.

Зерттеу нәтижелері бойынша аумақтың тартымдылығын, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын бағалауға айтарлықтай әсер ететін факторлар анықталды, бұл аумақтың, елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық дамуын жоспарлауда басымдықтарды белгілеуге негіз бола алады.

Кілтті сөздер: өмір сүру деңгейі мен сапасы, әлеуметтік-экономикалық жоспарлау, аймақ, мониторинг.

Xu Linshi^{*1}, V. P. Shelomentseva², Zh. K. Altaibayeva³

¹Harbin University of Commerce,
China, Harbin

²Innovative University of Eurasia,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 12.03.21.

POPULATION ASSESSMENT OF THE QUALITY OF LIFE IN THE SOCIO-ECONOMIC PLANNING OF THE REGIONAL DEVELOPMENT

The article substantiates the need for research and assessment of the level and quality of life of the population of the region and the feasibility of using the results obtained in the development of plans for the socio-economic development of the territory. The urgency of this problem is due to the need to create comfortable conditions for human life in all territories of Kazakhstan. We have analyzed the scientific literature, domestic and foreign practices of studying the socio-economic development of territories, assessing the level and quality of life of the population, taking into account the attractiveness of territories for permanent residence, which made it possible to develop and test tools for assessing the level and quality of life

of the population and to determine the possibility of identifying pressing problems of the socio-economic development of the territory.

The article proposes the development of a methodology for conducting Monitoring to study the level and quality of life of the population, which can be used at the regional level. The Monitoring information will take into account the current reality, which should be assessed qualitatively and quantitatively by local executive authorities and used by them in planning the socio-economic development of the territory.

According to the results of the study, factors have been identified that have a significant impact on the assessment of the attractiveness of the territory, the level and quality of life of the population, which can serve as a basis for setting priorities in planning the socio-economic development of the territory and settlements.

Keywords: The level and quality of life, socio-economic planning, region, Monitoring.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Акишев Арман Айтмухаметович, саяси ғылымдардың докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: armanfir@mail.ru

Алимбекова Гульжан Токтамысовна, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, директор, Қоғамдық пікірді зерттеу орталығы, Алматы қ., 050002, Қазақстан Республикасы, e-mail: g.alimbekova@mail.ru

Алтайбаева Жанат Калеловна, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhanat.ka@mail.ru

Аметаев Дархан Бекмагамбетович, магистрант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ametaev@icloud.com

Ахметова Гульдана Егеубаевна, PhD, оқытушы зерттеуші, «Қазақстан тарихы және әлеуметтік-саяси пәндер» кафедрасы, Қарағанды Медицина университеті, Қарағанды қ., 100008, Қазақстан Республикасы, e-mail: gu-ahmetova@qmu.kz

Байғабылов Нұрлан Оралбайұлы, Әлеуметтану мамандығы бойынша философия докторы (PhD), доценті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: n.baigabylov@mail.ru

Бейсенова Айгуль Аманжановна, Философия докторы PhD, Философия және психология факультеті, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100026, Қазақстан Республикасы, e-mail: aika.amanzhanova@mail.ru

Битемиров Қайрат, заң ғылымдарының кандидаты (PhD), қауымд. профессор, Заң ғылымдары факультетінің деканы, Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., 160012, Қазақстан Республикасы, e-mail: bitemirovk@bk.ru

Бураканова Галия Масыгутовна, әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: galiyab@mail.ru

Зүлкәпіл Динар, докторант, «Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Zulkapil1982@mail.ru

Ичиев Султан Хаджи Мухарбекович, магистрант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университет, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nursultan-2030@inbox.ru

Карасева Наталья Владимировна, әлеуметтану магистрі, аға оқытушы, Философия және психология факультеті, академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100009, Қазақстан Республикасы, e-mail: nataliarusaikina@mail.ru

Кенжакимова Гульнара Аляевна, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, «Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс» кафедрасы, Философия және саясаттану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050038, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulnar.kenzhakimova@kaznu.kz

Қабиденова Жұлдыз Дүйсенбайқызы, PhD докторы, қауымд. профессор (доцент), Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: erasil_zhuldiz@mail.ru

Қалмырзаев Болат Аюбайұлы, заң ғылымдарының докторанты, Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: kalmurzaev.b@inbox.ru

Магдалена Пищенко-Писарска, ғылым докторы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Тарих Институты, Дидактика, көмекші ғылымдар және тарихты насихаттау бөлімі, Ополе университеті, Ополе қ., 45-040, Польша, e-mail: magdalenapp11@wp.pl/mpp@uni.opole.pl

Маймакова Асемгуль Амзеевна, «Әлеуметтану» мамандығы бойынша докторанты, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: asse_may@mail.ru

Мирзакулова Гулнур Алтинбековна, PhD докторанты, 2 курс, «Әлеуметтану» мамандығы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Талдықорған қ., 040000, Қазақстан Республикасы, e-mail: mirzakulova.gulnur@mail.ru

Омарова Айшат Ниязбековна, докторант, 2 курс, «Әлеуметтану» мамандығы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050038, Қазақстан Республикасы, e-mail: oaishatt@gmail.com

Родионова К. Н., докторант, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010011, Қазақстан Республикасы, e-mail: rodionova.kamila@yandex.ru

Санатқанұлы Мәди, докторант, «Әлеуметтану» мамандығы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: madi_01_15@mail.ru,

Сарсенова Асель Бериковна, PhD, доцент м.а., «Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050043, Қазақстан Республикасы, e-mail: assel.sarsenova@inbox.ru

Сарыбаева Индира Сарыбайқызы, әлеуметтік ғылымдар кандидаты, аға оқытушы, Философия және саясаттану факультеті, Әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, email: indira-1982@mail.ru

Сыздық Макпал Нұрсұлтанқызы, докторант, «Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс» кафедрасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050060, Қазақстан Республикасы, e-mail: makpal_s@list.ru

Сюй Линьши, экономикалық ғылымдарының докторы, профессор, Экономика және бизнес зерттеу институты директорының орынбасары, Харбин коммерция университеті, Харбин қ., 150028, Қытай Халық Республикасы, e-mail: kbyu@mail.ru

Темиров Азамат Оразбекович, магистрант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университет, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: temir456@mail.ru

Тәжібаев Радик Хамитұлы, саяси ғылымдар кандидаты, аға оқытушы, Таукен-металлургия факультеті, Рудный индустриалдық институты, Рудный қ., 111500, Қазақстан Республикасы, e-mail: ofizer90@mail.ru

Тлеубаева Назерке Далелханқызы, докторант, Философия және саясаттану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Naz_96_14@mail.ru

Тұрлыбекова Айгүл Мұхаметханқызы, тарих ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: TurlybekovaAM@mail.ru

Шеломенцева Валентина Павловна, әлеуметтану ғылымдарының докторы, экономика профессоры, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ., 140003, Қазақстан Республикасы, e-mail: valshelom@mail.ru

СВЕДЕНИЯ О АВТОРАХ

Акишев Арман Айтмухаметович, доктор политических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: armanfip@mail.ru

Алимбекова Гульжан Токтамысовна, кандидат социологических наук, директор, ЦИОМ, г. Алматы, 050002, Республика Казахстан, e-mail: g.alimbekova@mail.ru

Алтайбаева Жанат Калеловна, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, кафедра «Финансы и учет», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhanat.ka@mail.ru

Аметаев Дархан Бекмагамбетович, магистрант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ametaev@icloud.com

Ахметова Гульдана Егеубаевна, PhD, преподаватель-исследователь. Кафедра «Истории Казахстана и социально-политических дисциплин», Медицинский университет Караганды, г. Караганда, 100008, Республика Казахстан, e-mail: gu-ahmetova@qmu.kz

Байгабылов Нурлан Оралбаевич, доктор философских наук (PhD) по социологии, доцент, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: n.baigabyl@mail.ru

Бейсенова Айгуль Аманжановна, доктор философии PhD, Факультет философии и психологии, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100026, Республика Казахстан, e-mail: aika.amanzhanova@mail.ru

Битемиров Кайрат, кандидат юридических наук, ассоц. профессор (PhD), декан юридического факультета, Южно-Казахстанский университет имени Мухтара Ауэзова, г. Шымкент, 160012, Республика Казахстан, e-mail: bitemirovk@bk.ru

Бураканова Галия Масыгутовна, доктор социологических наук, профессор, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: galiyab@mail.ru

Зулкапил Динар, докторант, 3-курс, кафедра «Социологии и социальной работы», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: Zulkapil1982@mail.ru

Ичиев Султан Хаджи Мухарбекович, магистрант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Nursultan-2030@inbox.ru

Кабиденова Жулдыз Дюсенбаевна, доктор PhD, ассоц. профессор (доцент), Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: erasil_zhuldiz@mail.ru

Калмурзаев Болат Аюбаевич, докторант юридических наук, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: kalmurzaev.b@inbox.ru

Карасева Наталья Владимировна, магистр социологии, старший преподаватель, Факультет философии и психологии, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100009, Республика Казахстан, e-mail: nataliarusaikina@mail.ru

Кенжакимова Гульнара Аляевна, кандидат социологических наук, ст. преподаватель, кафедра «Социологии и социальной работы», Факультет философии и политологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050038, Республика Казахстан, e-mail: gulnar.kenzhakimova@kaznu.kz

Магдалена Пшищенжна-Пизарска, доктор наук, Факультет социальных наук, Отдел дидактики, вспомогательных наук и популяризации истории, Институт Истории, Опольский университет, г. Ополе, 45-040, Польша, e-mail: magdalenapp11@wp.pl/mpp@uni.opole.pl

Маймакова Асемгуль Амзеевна, докторант, специальность «Социология», Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: asse_may@mail.ru

Мирзакулова Гулнур Алтинбековна, докторант 2 курс, специальность «Социология», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Талдыкорган, 040000, Республика Казахстан, e-mail: mirzakulova.gulnur@mail.ru

Омарова Айшат Ниязбековна, докторант, 2 курс, специальность «Социология», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050038, Республика Казахстан, e-mail: oaishatt@gmail.com

Родионова К. Н., докторант, кафедра «Социологии», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010011, Республика Казахстан, e-mail: rodionova.kamila@yandex.ru

Санатқанұлы Мәди, докторант, специальность «Социология», Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет

имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: madi_01_15@mail.ru

Сарсенова Асель Бериковна, PhD, и.о.доцента, кафедра «Социологии и социальной работы», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050043, Республика Казахстан, e-mail: assel.sarsenova@inbox.ru

Сарыбаевна Индира Сарыбайқызы, кандидат социальных наук, ст. преподаватель, Факультет философии и политологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: indira-1982@mail.ru

Сыздық Макпал Нурсултанқызы, докторант, кафедра «Социологии и социальной работы», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050060, Республика Казахстан, e-mail: makpal_s@list.ru

Сюй Линьши, доктор экономических наук, профессор, зам. директора Исследовательского института экономики и бизнеса, Харбинский университет коммерции, г. Харбин, 150028, Китайская Народная Республика, e-mail: kbym@mail.ru

Тажикаев Радик Хамитович, кандидат политических наук, ст. преподаватель, Горно-металлургический факультет, Рудненский индустриальный институт, г. Рудный, 111500, Республика Казахстан, e-mail: ofizer90@mail.ru

Темиров Азамат Оразбекович, магистрант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: temir456@mail.ru

Тлеубаева Назерке Далелханқызы, докторант, Факультет философии и политологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: Naz_96_14@mail.ru

Турлыбекова Айгуль Мухаметхановна, кандидат исторических наук, ассоц.профессор (доцент), Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, TurlybekovaAM@mail.ru

Шеломенцева Валентина Павловна, доктор социологических наук, профессор экономики, кафедра «Бизнес и управление», Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, 140003, Республика Казахстан, e-mail: valshelom@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Akhmetova Guldana Yegeubayevna, PhD, teacher-researcher, History of Kazakhstan and Social-Political Disciplines Department, Medical University of Karaganda, Karaganda, 100008, Republic of Kazakhstan, e-mail: gu-ahmetova@qmu.kz

Akishev Arman Aitmukhametovich, Doctor of Political Science, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: armanfip@mail.ru

Alimbekova Guljan Toktamysovna, Candidate of Social Sciences, director, Institute for the Study of Public Opinion, Almaty, 050002, Republic of Kazakhstan, e-mail: g.alimbekova@mail.ru

Altaibayeva Zhanat, Candidate of Economic Sciences, associate professor, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhanat.ka@mail.ru

Ametaev Darkhan Bekmagambetovich, undergraduate student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ametaev@icloud.com

Baigabylov Nurlan Oralbayevich, PhD in Social Sciences, assistant professor, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: n.baigabylov@mail.ru

Beissenova Aigul Amanzhanovna, PhD, Faculty of Philosophy and Psychology, Academician Y. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100026, Republic of Kazakhstan, e-mail: aika.amanzhanova@mail.ru

Bitemirov Kairat, Candidate of Law, associate professor (PhD), Dean of the Faculty of Law, Mukhtar Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 160012, Republic of Kazakhstan. e-mail: bitemirovk@bk.ru

Burakanova Galiya Massygutovna, Doctor of Social Sciences, professor, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: galiyab@mail.ru

Ichiev Sultan Haji Mukharbekovich, undergraduate student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nursultan-2030@inbox.ru

Kabidenova Zhuldiz Dyusenbaevna, PhD, associate professor, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: erasil_zhuldiz@mail.ru

Kalmurzaev Bolat Ayubaevich, PhD in Law, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: kalmurzaev.b@inbox.ru

Karaseva Natalia Vladimirovna, Master of Sociology, senior lecturer, Faculty of Philosophy and Psychology, E. A. Buketov University of Karaganda, Karaganda, 100009, Republic of Kazakhstan, e-mail: nataliarusaikina@mail.ru

Kenzhakimova Gulnara Alayevna, candidate of Sociological Sciences, senior lecturer, Department of Sociology and Social Work, Faculty of Philosophy and Political Science, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050038, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulnar.kenzhakimova@kaznu.kz

Magdalena Przysiężna-Pizarska, PhD, Department of Didactics, Supportive Sciences and Popularization of History, Faculty of Social Sciences, Institute of History, University of Opole, Opole, 45-040, Poland, e-mail: magdalenapp11@wp.pl/mpp@uni.opole.pl

Maimakova Assemgul Amzeyevna, doctoral student in «Sociology», Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: asse_may@mail.ru

Mirzakulova Gulnur Altinbekovna, doctoral student, specialty of «Sociology», al-Farabi Kazakh National University, Taldykorgan, 040000, Republic of Kazakhstan, e-mail: mirzakulova.gulnur@mail.ru

Omarova Aishat Niyazbekovna, doctoral student, 2nd year, specialty «Sociology», al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050038, Republic of Kazakhstan, e-mail: oaishatt@gmail.com

Rodionova K. N., doctoral student, Department of Sociology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010011, Republic of Kazakhstan, e-mail: rodionova.kamila@yandex.ru

Sanatkanuly Madi, doctoral student in «Sociology», Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: madi_01_15@mail.ru

Sarsenova Assel Berikovna, PhD, senior lecturer, Department of Sociology and Social Work, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050043, Republic of Kazakhstan, e-mail: assel.sarsenova@inbox.ru

Sarybayeva Indyra Sarybaykyzy, Candidate of Sociological Sciences, senior lecturer, Faculty of Philosophy and Political Science, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: indira-1982@mail.ru

Shelomentseva Valentina Pavlovna, Doctor of Sociological Sciences, professor of Economics, Innovative University of Eurasia, Pavlodar, 140003, Kazakhstan, e-mail: valshelom@mail.ru

Syzdyk Makpal Nursultankyzy, PhD, Department of Sociology and Social Work, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050060, Republic of Kazakhstan, e-mail: makpal_s@list.ru

Tazhibayev Radik Khamitovich, Candidate of Political Sciences, senior lecturer, Faculty of Mining and Metallurgy, Rudnensky Industrial Institute, Rudny, 111500, Republic of Kazakhstan, e-mail: ofizer90@mail.ru

Temirov Azamat Orazbekovich, undergraduate student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: temir456@mail.ru

Tleubayeva Nazerke Dalelkhankyzy, doctoral student, Faculty of Philosophy and Political Science, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Naz_96_14@mail.ru

Turlybekova Aigul Muhamedjanova, Doctor of History Sciences, associate professor, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: TurlybekovaAM@mail.ru

Xu Linshi, Doctor of Economics, professor, Vice Director of Institute of Business and Economic Research, Harbin University of Commerce, Harbin, 150028, China, e-mail: kbym@mail.ru

Zulkapil Dinar, doctoral student, Department of Sociology and Social Work, Al-Farabi National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Zulkapil1982@mail.ru

**ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ
(«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА»,
«НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА», «КРАЕВЕДЕНИЕ»)**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

***В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.**

***Количество соавторов одной статьи не более 5.**

***Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 %.**

***Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.**

***Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.**

***Рецензирование проводится конфиденциально («двустороннее слепое рецензирование»), автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.**

***Статьи отправлять вместе с квитанцией об оплате. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге, включая статьи магистрантов и докторантов в соавторстве с лицами с ученой степенью.**

***Оплата за статью не возвращается в случае, если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз.**

**Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со
следующими правилами:**

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм

со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать 12 страниц печатного текста. Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список литературы (используемых источников) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Статья должна содержать:

1 МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 DOI после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 Фамилия, имя, отчество (полностью) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (жирным шрифтом, по центру);

4 Ученую степень, ученое звание;

5 Аффiliation (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, почтовый индекс, страна) – на казахском, русском и английском языках;

6 E-mail;

7 Название статьи должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий);

8 Аннотация – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (рекомендуемый объем аннотации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);

9 Ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5–8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

10 Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

– **Введение / Kіріспе / Introduction** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

– **Материалы и методы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

– **Результаты и обсуждение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

– **Информацию о финансировании** (при наличии) (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

– **Выводы / Қорытынды / Conclusion** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

– **Список использованных источников / Пайдаланған деректер тізімі / References** (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре). Включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. Рекомендуемый объем не менее 10 не более чем 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). В случае наличия в списке использованных источников работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированный (транслитерация латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79-2000 (ИСО 9-95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом: автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подписные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

Информация для авторов

Для статей, публикуемых в Научном журнале Торайғыров университет. Химико-биологическая серия, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирование 1 раз. За содержание статьи несет ответственность Автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально)

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;

- второй квартал до 10 мая;

- третий квартал до 10 августа;

- четвертый квартал до 10 ноября.

Статью (электронную версию, и квитанции об оплате) следует направлять на электронный адрес: E-mail: kereku@tou.edu.kz

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,

НАО «Торайғыров университет»,

Издательство «Toraighyrov University», каб. 137.

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).

E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kasp.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 14.37.27

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомых компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и

профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиС им. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniju (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p. c.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraigrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

C. K. Антикеева

Біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің күзінеттіліктерін қалыптастырудың теориялық моделі

Торайғыров университет,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

S. K. Antikeyeva

Theoretical model of formation competencies of social workers through professional development courses

Toraigrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби күзінеттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби күзінеттілігін

қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our country, the national Alliance of professional social workers. This model

implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeyeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00

ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ («ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА», «КРАЕВЕДЕНИЕ»)

Редакционная коллегия журналов «Вестник Торайғыров университет», «Наука и техника Казахстана» и «Краеведение» в своей работе придерживается международных стандартов по этике научных публикаций и учитывает информационные сайты ведущих международных журналов.

Редакционная коллегия журнала, а также лица, участвующие в издательском процессе в целях обеспечения высокого качества научных публикаций, во избежание недобросовестной практики в публикационной деятельности (использование недостоверных сведений, изготовление данных, плагиат и др.), обеспечения общественного признания научных достижений обязаны соблюдать этические нормы и стандарты, принятые международным сообществом и предпринимать все разумные меры для предотвращения таких нарушений.

Редакционная коллегия ни в коем случае не поощряет неправомерное поведение (плагиат, манипуляция, фальсификация) и приложить все силы для предотвращения наступления подобных случаев. В случае, если редакционной коллегии станет известно о любых неправомерных действиях в отношении опубликованной статьи в журнале или в случае отрицательного результата экспертизы редколлегии статья отклоняется от публикации.

Редакционная коллегия не должна раскрывать информацию о принятых к опубликованию рукописей третьим лицам, не являющимся рецензентами, потенциальными рецензентами, членами редакционной коллегии, работниками типографии. Неопубликованные данные, полученные из рукописей, не должны использоваться в личных исследовательских целях без письменного разрешения автора.

Ответственность экспертов (рецензентов)

Рецензенты должны давать объективные суждения и указывать на соответствующие опубликованные работы, которые еще не цитируются. К рецензируемым статьям следует обращаться конфиденциально. Рецензенты будут выбраны таким образом, чтобы не было конфликта интересов в отношении исследования, авторов и / или спонсоров исследования.

Ответственность авторов

Ответственность за содержание работы несет автор. Авторы обязаны вносить исправления, пояснения, опровержения и извинения, если такие имеются.

Автор не должен представлять статью, идентичную ранее опубликованной в другом журнале. В частности, не принимаются переводы на английский либо немецкий язык статей, уже опубликованных на другом языке.

В случае обнаружения в рукописи статьи существенных ошибок автор должен сообщить об этом редактору раздела до момента подписи в печать оригинал-макета номера журнала. В противном случае автор должен за свой счет исправить все критические замечания.

Направляя статью в журнал, автор осознаёт указанную степень персональной ответственности, что отражается в письменном обращении в редакционную коллегию Журнала.

Теруге 12.03.2021 ж. жіберілді. Басуға 29.03.2021 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

2,51 Мб RAM

Шартты баспа табағы 13,7.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3752

Сдано в набор 12.03.2021 г. Подписано в печать 29.03.2021 г.

Электронное издание

2,51 Мб RAM

Усл.печ.л. 13,7. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: Исакова З. С.

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3752

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz